

ISSN 2029-7033

VERTIMO STUDIJS

Mokslo darbai

6

ISSN 2029-7033

VERTIMO
STUDIJS

6

VILNIAUS UNIVERSITETO
FILOLOGIJOS FAKULTETO
VERTIMO STUDIJŲ KATEDRA

ISSN 2029-7033

VERTIMO STUDIJOS

Mokslo darbai

6

2013

Redaktorių kolegija ***Editorial Board***

Atsakingoji redaktorė

Editor-in-Chief

Doc. dr. NIJOLĖ MASKALIŪNIENĖ

Vilniaus universitetas, Lietuva

Vilnius University

Nariai

Members

Dr. SVETLANA CARSTEN

Lidso universitetas, JK

University of Leeds

Prof. dr. PIETRO U. DINI

Pizos universitetas, Italija

Università degli Studi di Pisa

Prof. dr. EDITA GROMOVÁ

Konstantino Filosofo universitetas Nitroje, Slovakija

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Doc. dr. NICOLAS FROELIGER

Paryžiaus Diderot universitetas, Prancūzija

Université Paris Diderot

Prof. dr. SYLVIA KALINA

Kelno taikomųjų mokslų universitetas, Vokietija

Fachhochschule Köln

Prof. dr. LIGIJA KAMINSKIENĖ

Vilniaus universitetas, Lietuva

Vilnius University

Prof. dr. GUNTA LOČMELE

Latvijos universitetas, Latvija

Latvijas universitāte

Doc. dr. LIONGINAS PAŽŪSIS

Vilniaus universitetas, Lietuva

Vilnius University

Dr. ARTŪRAS RATKUS

Vilniaus universitetas, Lietuva

Vilnius University

Prof. habil. dr. JĀNIS SĪLIS

Ventspilio universitetas, Latvija

Ventspils Augstskola

Leidinių parengė

Edited by

NIJOLĖ MASKALIŪNIENĖ, AGNĖ ZOLUBIENĖ, STEPHEN DEAN

Redakcijos adresas

Seat of the Editorial Board

Vertimo studijų katedra

Vilniaus universitetas

Universiteto g. 5

LT-01513 Vilnius

Tel. +370 5 268 7245

El. paštas (*E-mail*) nijole.maskaliuniene@flf.vu.lt

© Vilniaus universitetas, 2013

TURINYS

- 7 PRATARMĖ
- 8 FOREWORD
- 9 SVETLANA CARSTEN
A Different Shade of Shadowing: Source Text to Source Text as Efficient Simultaneous Processing Exercise
- 34 ALINA DAILIDĖNAITĖ, JULIJA VOLYNEC
Source Language Interference with Target Language in Conference Interpreting
- 50 RASA DARBUTAITĖ
Probleminiai eksplikavimo vertime aspektai
- 60 LIGIJA KAMINSKIENĖ, NIJOLĖ MASKALIŪNIENĖ
Neverčiami tekstai vertime
- 75 ANDREJS VEISBERGS
Paratexts in Translations of Canonical Texts (the Case of the Bible in Latvian)
- 87 ЕКАТЕРИНА КОВАЛЬКОВА
Проблемы лингвистической локализации компьютерных игр на русский язык (на примере игры «Half Life 2»)
- 100 LIUCIJA ČERNIUVIENĖ, ANTANAS DAMBRAUSKAS
Loginių jungčių vartojimo savitumas prancūzų ir lietuvių kalbų teisės tekstuose: vertimo aspektai
- 115 EGLĖ DELTUVAITĖ, RASA KLIOŠTORAITYTĖ
Realijų perteikimas C. Collodi *Pinokio nuotykių* vertime į lietuvių kalbą
- 130 NIJOLĖ MASKALIŪNIENĖ, MARKAS PAURA
Kompiuterių virusologijos terminų paradigmniai semantiniai santykiai ir šaltiniai
- 141 Вячеслав Млынковский, Ирена Мишкинене
Особенности официально-делового стиля русского и литовского языков в практике перевода

- 155 ANOTACIJOS, APŽVALGOS, VERTIMAI
- 155 ADRIANO CERRI
Translating from Lithuanian into Italian: Five Years after Turin 2007
- 162 DALIA MANKAUSKIENĖ
Vertimo konferencijų metai

PRATARMĖ

Kiekvieną kartą džiaugiuosi, kai išleidžiame naują „Vertimo studijų“ numerį. Visuose aptariame panašias ir kartu tokias skirtingas vertimo problemas. Skaitytojams, ypač mūsų studentams, atsiveria platus šių studijų spektras, didelė temų ir problemų įvairovė ir turtingumas. O juk leisdami jau šeštą žurnalo numerį dar nepristatėme nė didžiosios jų dalies!

Šeštasis „Vertimo studijų“ numeris skiriasi nuo ankstesniųjų dviem aspektais. Šiomet pagaliau pavyko bent iš dalies įgyvendinti seną svajonę – „Vertimo studijose“ skelbti ir studentų mokslo darbus: iš vienuolikos numeryje spausdinamų straipsnių septynis parengė Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Vertimo studijų katedros doktorantai ir magistrantai kartu su darbų vadovais arba savarankiškai.

Kitas dalykas – šiame numeryje skelbiame net tris straipsnius, kuriuose aptariami įvairūs vertimo žodžiu aspektai. Svetlanos Carsten straipsnis „Kitas žvilgsnis į sekimo metodo naudojimą sinchroninio vertimo pratybose“ – tai probleminis vertimo žodžiu metodikos straipsnis, kuris bus įdomus visiems šioje srityje dirbantiems specialistams. Jame aprašomas ilgalaikis empirinis tyrimas neigia vyraujančią nuomonę, kad sekimo metodas nenaudingas vertėjų žodžiu rengimo pratybose, ir praktiškai parodo, kaip juo galima vaisingai pasinaudoti. Kitus du straipsnius iš vertimo žodžiu srities parengė doktorantė Rasa Darbutaitė ir magistrantė Julija Volyneč kartu su savo magistrinio darbo vadove. Malonu, kad Vertimo studijų katedroje vykdoma vis daugiau tyrimų vertimo žodžiu srityje. Niekur kitur Lietuvoje šios srities darbai nedaromi. Džiaugiamės ir Katsiarynos Kavalkovos straipsniu apie kompiuterinių žaidimų lokalizavimą. Tai palyginti nauja sritis vertimo baruose, todėl tikiuosi, kad labai įdomus savarankiškas mūsų magistrantės darbas paskatins kitus studentus imtis lokalizavimo temos ir ją tęsti.

Kaip savo informaciniame straipsnyje teigia Dalia Mankauskienė, 2013-ieji Lietuvoje buvo ne tik pirmojo Lietuvos pirmininkavimo Europos Sąjungos Tarybai metai, bet ir išsiskyrė vertimo konferencijų gausa. Pažymėtinos bent keturios didelės tarptautinės konferencijos, kuriose buvo gvildenami vertimo klausimai. Akivaizdu, kad susidomėjimas vertimu yra gerokai didesnis nei anksčiau. Pirmiausia todėl, kad Europos Sąjungoje puoselėjamas daugiakalbystės principas labiausiai pasireiškia vertimo praktikoje. Vien šiame žurnalo numeryje aprašomų tyrimų spektras labai aiškiai rodo, kaip daugiakalbystė puoselėjama per vertimą: straipsniuose aptariami įvairūs vertimo į lietuvių kalbą aspektai, verčiant iš anglų, italų, prancūzų, rusų ir vokiečių kalbų. Tikiuosi, jie bus jums įdomūs.

NIJOLĖ MASKALIŪNIENĖ
Atsakingoji redaktorė

FOREWORD

Each new volume of the journal *Vertimo studijos* is a joyous event. Every time our readers, and especially our students, are presented with a wide variety of issues in translation studies and the breadth and depth of the topics involved. Nonetheless, with six issues of the journal to reflect on, we can at best hope to have covered a fraction of the problems that make up the field.

The sixth volume of *Vertimo studijos* is different from the previous ones in two ways. First, this year we have at last been able to realise our long-entertained ambition of publishing student research. Of the 11 articles in this journal 7 are the work of the PhD and MA students of the Department of Translation and Interpreting (Vilnius University), whether co-authored with the research supervisor or written individually.

Second, this volume contains three articles on different aspects of interpreting. Svetlana Carsten's article *A different shade of shadowing: Source text as efficient simultaneous processing exercise* is a problem-oriented study on the methodology of interpreting, which will be of special interest to all interpreter trainers. The article describes a long-term empirical investigation which speaks against the persistent notion that shadowing is ineffectual in interpreter training. On the contrary, it is shown in practice that shadowing may have beneficial applications.

The remaining two articles on interpreting are by the PhD student Rasa Darbutaitė and the MA student Julija Volyneč in collaboration with her MA supervisor. These contributions highlight a growing interest in interpreting research at the Department, and are especially welcome because interpreting research is not conducted anywhere else in Lithuania. Katsiaryna Kavalkova's contribution on the localisation of computer games is equally exciting, as it represents a relatively new avenue in translation studies. We hope that her original and interesting work will encourage other students to take up and further develop the topic of localisation.

As pointed out in Dalia Mankauskienė's information report, the year 2013 was marked not only by Lithuania's first-ever Presidency of the Council of the European Union, but also a wealth of translation-related conferences, including four major international conferences with a focus on translation and interpreting. It is apparent that translation has been attracting more attention than ever before. One reason is that the principle of multilingualism promoted in the European Union is nowhere as evident as it is in the practice of translation and interpreting. The range of research issues explored in this journal alone demonstrates how multilingualism is realised through translation: the articles explore different aspects of translation into Lithuanian from English, Italian, French, Russian and German. We hope the journal will be an engaging read!

NIJOLĖ MASKALIŪNIENĖ
Editor-in-Chief

A DIFFERENT SHADE OF SHADOWING: SOURCE TEXT TO SOURCE TEXT AS EFFICIENT SIMULTANEOUS PROCESSING EXERCISE

SVETLANA CARSTEN

Centre for Translation and Interpreting Studies

University of Leeds

UK

s.carsten@leeds.ac.uk

Many conference interpreter trainers consider shadowing as an unhelpful exercise in simultaneous interpreting training because it does not require the student to analyse while processing the information. Among the outspoken critics of shadowing was Seleskovitch (Seleskovitch and Lederer, 1989); Kurtz questioned the value of the exercise in her article “*Shadowing*” *Exercises in Interpreter Training* (Kurtz, 1992) and Gillies maintains that it is the ‘thinking’ element that is absent and yet so important in Simultaneous Interpreting (Gillies, 2012). However, in the early 1990s Lambert championed shadowing as a useful device in the early stages of SI training even though she accepted that use of shadowing in training was controversial, she justified it as one of the training methods employed with beginner interpreters (Lambert, 1992). The exercise proposed in this paper takes shadowing beyond what Lambert offers and closer to simultaneous proper. It is a form of intelligent editing, which requires a higher order of processing capacity compared to that of shadowing. It is termed as efficient simultaneous processing of the source text.

The exercise proposed in this paper does not involve any of the above or shadowing proper but is a form of intelligent editing, which the assessors termed as efficient simultaneous processing of the source text (ST), where the students while listening to a demanding real-life speech were required to resort to simplification and reduction in the target output, lexical or syntactic. More specifically, the students were asked to summarise, simplify and/or shorten conveying the main message and linking the ideas in a coherent and fluent manner to your best ability. This Source Text to Source Text efficient processing of dense speeches can be comfortably accommodated by the processing capacity management model proposed by Daniel Gile in his *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training* (1995). The application of the model will be demonstrated in detail in this paper.

1. VIEWS ON SHADOWING

Any interpreter who is engaged in training and is committed both to the profession and to training would be advised to keep an eye on the interpreting.info forum <http://interpreting.info/questions/1471/>, the collaborative website sponsored and hosted by AIIC. Why? Because for many professional interpreters and trainers keeping up with research trends in interpreting studies is simply not an option. There is not enough time to follow what researchers say about interpreting or training. And yet many leading interpreting schools demand of their teaching staff not only to follow the trends in research but be actively engaged in it. Interpreting.info gives some idea, albeit in a compressed manner, of what are the current discussions in the field of training.

Here is an example from August 2012 of a couple of conversations in the forum: 'I wonder whether I shall do some consecutive interpreting training first [before simultaneous] as warm-up' or 'I was just curious whether shadowing on a daily basis (say 30 mins a day) could improve one's fluency as well?'

Andy Gillies, one of the champions of interpreter trainees, provided a succinct and well informed answer on both topics.¹ With regard to the first one, he advises that there are no empirical data to back the premise that one should learn consecutive first. His answer to the second question, however, is of pertinence to the subject of this paper:

'Shadowing is considered as unhelpful in learning to interpret by many trainers, because although you are speaking and listening at the same time, you are not thinking and listening at the same time – shadowing is parroting, not reformulating as required in interpreting. Some, me included, think that it's not the speaking and listening simultaneously that is difficult, but the thinking and listening simultaneously. Try it and see!'

Having said that, shadowing to improve your language skills is a completely different matter and is recommended by quite a few excellent teachers.²

Let us firstly consider the definition of shadowing given by Sylvie Lambert in her article '*Shadowing*' published in *Meta* in 1992: 'Technically speaking, shadowing is a paced, auditory tracking task which involves the immediate vocalization of auditorily presented stimuli, i.e. word-for-word repetition, *in the same language*, parrot style, of a message presented through headphones.' (Lambert 1992, 266). Shadowing as part of cognitive psychology research on time lag or ear-voice span (EVS) in simultaneous interpreting goes back to the 1960s (Pöchhacker 2003, 117) though shadowing for the purposes of other psychological experiments predates research in conference interpreting (Lambert 1992, 266). For the purpose of this paper only shadowing as a pedagogical device will be considered. An acclaimed 'depth-of-processing' hypothesis proposed by Gerver and further developed by Lambert in 1983/89 (see Pöchhacker 2003, 121)

¹ Andy Gillies has published a number of textbooks in interpreting. His recommended methods of training are backed by authoritative pedagogical theories.

² <http://interpreting.info/questions/1471/> Last accessed 10/10/2013

included the study of shadowing as opposed to simultaneous interpreting proper. The conclusions of this study are known to stipulate that ‘simultaneous interpretation involves a compulsory analysis of the deep structure of the source language’ while ‘shadowing involves a less complex transformation of the message.’ (Lambert, 1992, p. 268) This seems to support the views of those who consider shadowing as an ‘unhelpful’ exercise in simultaneous interpreting training because it does not require the student to analyse while processing the information. Among the outspoken critics of shadowing was Seleskovitch (Seleskovitch, Lederer 1989); Kurtz questioned the value of the exercise in her article “*Shadowing Exercises in Interpreter Training*” (Kurtz 1992). In Gillies’s words it is the ‘thinking’ element that is absent and yet so important in Simultaneous Interpreting (SI).

However, in the early 1990s (1990, 1992) Lambert championed shadowing as a useful device in the early stages of SI training. While teaching translation and conference interpreting at Ottawa University, she devised an introductory course based on twelve pedagogical techniques with shadowing being one of them (Lambert 1992). She was the one to draw an analogy between learning to interpret and learning to drive. ‘The analogy indicates how I think the interpreter-trainees should be introduced to simultaneous interpretation.’ Though Lambert accepts that use of shadowing in training is controversial, she justifies it saying ‘shadowing is usually part of the training method employed with beginner interpreters, who first need to learn how to listen and speak simultaneously (first from one language into the **same** language), before attempting to interpret (**from one language into another**).’ (Lambert 1992, 266)

2. CONSECUTIVE OR SIMULTANEOUS FIRST?

Before continuing the discussion on shadowing it would be useful to consider for a moment the question of whether consecutive training should precede simultaneous. The twelve techniques of training that Lambert devised according, as she explained, to ‘certain components of human information processing’ (Lambert 1992, 264) include ‘listening and recall’, ‘paraphrasing’ and ‘abstracting,’ and seem to be equally applicable to both consecutive and simultaneous. Although, as Gillies pointed out, there is no empirical data to back the premise that practising consecutive interpreting (CI) first makes a transition to simultaneous smoother, many interpreter trainers of the leading European schools train their students in that order, CI before SI. Students of ESIT, for example, specialising in conference interpreting spend at least a year practising consecutive and note-taking before simultaneous. The EMCI consortium also advocates this approach where trainees begin their consecutive practise with comfortable, engaging and easy to follow speeches gradually progressing to more demanding ones in content and structure. Eventually speeches, in their speed and density, would approximate real-life conference discourse. Of course one major justification for the emphasis on consecutive training in European schools has been

the context of professional engagement. There are many bilateral meetings within the EU context and therefore consecutive and note-taking are a must.

Consecutive, however, has never been a necessary requirement in the UN context and anecdotal evidence suggests that some UN interpreters would not take on any assignment involving consecutive interpretation. Accreditation tests in the UN do not require consecutive either. The well-known interpreting courses in Moscow and Beijing, for example, set up under the aegis of the UN in the 1960s focused on simultaneous. But on the whole the European model offers full-time undergraduate degree in translation and interpreting with the option of specialising in conference interpreting in the final stages of the studies. Some schools offer postgraduate training in conference interpreting for a further two years giving their students the opportunity to specialise in consecutive in the first year and before moving on to simultaneous in the second. In the UK, traditionally, only a one-year postgraduate programme is offered, where consecutive is normally taught in the first semester and simultaneous in the second.

The structure of a one-year programme presents a particular challenge to the students of conference interpreting. Although most learn to cope quite well with consecutive and note-taking, after 9 months of training³ students simply do not have enough time to develop their simultaneous competence to a professional level and at that stage are not ready for the booth. Various schemes were set up at DG SCIC (European Commission) in the 2000s to help, for example, UK graduates to bring their competences to a higher level so that they could cope better with fast and dense speeches of live conferences. But in the opinion of the author, those who train should not shun exposure of their students to a more realistic material. Not perhaps during the final exams but practise in interpreting demanding speeches towards the end of the course could make students more aware of the type of material with which they are likely to work. And this is where a different form of shadowing might prove to be of benefit to the students of conference interpreting.

3. SOURCE TEXT >SOURCE TEXT SIMULTANEOUS PROCESSING

In her review of the research conducted by cognitive psychologists in the 1960s and 1970s using shadowing, Lambert refers to a variety of experiments including speech shadowing with a competing message, shadowing at short distances with increasing speed and complexity of the input, shadowing with minimal or longer lag, etc. (Lambert 1992, 266). The exercise described in this paper does not involve any of the above or shadowing proper but is a form of intelligent editing, which the assessors termed as efficient simultaneous processing of the source text (ST), where the student while listening to a demanding real-life speech is required to resort to simplification and reduction in the target output, lexical or syntactic.

---

³ Three summer months are normally assigned to a written summer project.

The task given to the students and the analysis of their performance will be discussed in detail later in this paper but to give a general idea, the students were asked to perform any of the following while listening to fast and dense speeches played to them from a digital video recording: summarise, simplify and/or shorten conveying the main message and linking the ideas in a coherent and fluent manner to your best ability.

It should be pointed out that the exercise the students performed does not entail use of compression technique. Compression has been widely researched and although it may appear to be a form of a summary – a ‘labour saving device in extreme conditions of SI’ deploying ‘linguistic redundancy’ (Chernov 2004, 113) – the technique, if used, would be more applicable to the practice of experienced conference interpreters. It demands a higher order of mental effort where the interpreter has to decide almost instantaneously what is or is not a linguistic redundancy while working from one language to another. In ST>ST simultaneous students were not required to resort to paraphrase of ST to ST either, whether A or B, as this would require an extra effort and would distract them from the incoming message. Paraphrase has been widely practiced and is acknowledged as a very useful exercise in building up linguistic resourcefulness (see Gillies 2013). In our case the students were advised not to use paraphrase unless it is accidental.

In the opinion of the author of this paper, ST>ST efficient processing of dense speeches, a kind of *smart shadowing*, can be comfortably accommodated by the processing capacity management model proposed by Daniel Gile in his seminal work *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training* (1995). For the purpose of demonstration how the model applies to the *smart shadowing* exercise, it would be useful to review briefly the main principles of the *efforts model*. In his work Gile presents interpretation act as a completion of a set of **Operational requirements** breaking down the Total Requirement to the following segments:

- $TR \text{ (total requirements)} = LR + MR + PR + CR$

Here L stands for listening and analysis effort; M- short term memory effort; P- speech production effort; C- coordination effort. However, total operational requirements need to be measured against total available capacity of the interpreter:

- $TR \leq TA \text{ (total available capacity)}$

In essence interpretation is a comprehension and production act where interpreter is both speech producer and listener. Increase in processing capacity and time requirement may result in quality decrease. For example ‘dense and fast speeches require processing of more information per unit of time.’ This presents a particular challenge to an inexperienced trainee: ‘Capacity requirement goes up but may not be available because the student

may lack skills in proper analysis, editing and compression, or does not have the relative *availability* of lexical units and linguistic rules.’ (Gile 1995, 171) Following from the above, the pedagogical value of *smart shadowing* lies in the temporary elimination of certain efforts thus reducing capacity overload.

The reduced effort exercises were carried out with English A and English B students who were placed in interpreting booths and were asked not to shadow, i.e. carrying out word-for-word repetition in the same language, but perform an English to English (SL1 > TL1) interpretation exercise. The exact instruction given prior to the test were

- summarise/simplify/shorten conveying the main message and linking the ideas in a coherent and fluent manner to your best ability
- no need to paraphrase unless unavoidable
- shadowing is allowed in the most difficult parts

The reduced effort is the result of the elimination of **decoding and encoding effort** (transfer from one language to another) although not spelled out in the model but presumed in the ‘listening and analysis’ and ‘production’ efforts. ‘Cognitive load’ and ‘processing capacity’ are also the focus of Kirchhoff’ study of simultaneous interpretation and her process model includes specifically ‘decoding’ and ‘recoding’/encoding operations. (Kirchhoff in Pöchhacker, Shlesinger 2002, 112) Although decoding and encoding effort is removed from *smart shadowing* a high degree of information processing is still required at the same time, albeit in the same language.

3.1. *Smart shadowing* exercise and its analysis

Although the exercise was annually practiced on the course at Leeds and presented at a conference at the University of Bath in 2006, it has never been empirically tested to provide a conclusive recommendation. The main constraint has been the very uneven recruitment of English A students enrolled in one academic year so that it was not possible to arrive at valid trial results. For those who may wish to run a trial, we stipulate that a group of 10-12 students with the same mother tongue in each academic year may prove to have diverse enough attainment to provide sufficient evidence to form an argument for or against the exercise. Initially, four sets of experiments over four consecutive years (2008, 2009, 2010 and 2011) were planned at Leeds University using ST simultaneous editing technique for the purpose of identifying if such technique might prove to be a useful tool in introducing students to fast and dense speeches. It was expected that practising ST>ST simultaneous would speed up students’ accommodation of simultaneous proper. It should be emphasised that the exercise was normally performed in the last month of the teaching period and after the students had been taught all the main techniques of simultaneous.

Due to time constraints only interpreter-trainees who in the eyes of the trainers made most progress in the short period of their simultaneous training were selected for the test. Students whose progress was slower would have to be exposed to the test over a longer period of time. In 2008 four eligible English A students on the course were tested as they were identified as possessing good processing skills (analysis, editing and synthesis). The remaining students and English B students were invited to practice but without being experimented on.⁴ English B students had their go in 2009. One further test was planned for 2010 for English A and one more for English B in 2011. However, the exercise proved to be too much of a challenge for students with English B and 2009 experiment yielded no valuable results. The B group simply resorted to word-for-word shadowing and overall struggled to keep up. The 2010 exercise for English As did not materialise due to exam pressures and therefore no conclusive results were collected. However, two case studies from 2008 test are offered for consideration and may serve as a possible template for any future trials.

3.2. Analysis of the output

Two authentic speeches chosen for the test had previously been digitised, segmented and transcribed for pedagogical use. It was decided that since the topics were relevant and universal they were sufficiently suitable for the purpose of the exercise in question. The topics were on the immigration and asylum (a speech at the seventh plenary session of the European Convention – appendices 1 & 2) and the information society (a speech on Global Information Infrastructure at the G7 Ministerial Conference of 1995 – appendix 3). The source speeches were dense and technical. They were read and delivered at an average speed of 130 wpm. The immigration speech was 583 words and the G7 speech was 1,000 respectively. The shorter speech was played first and the longer one followed.

The students' English to English interpretation was digitally recorded, transcribed and aligned with the source text. The output was analysed qualitatively with consideration of such factors as simplification of sentence structure and vocabulary, paraphrase, errors such as distortions and major omissions. The measured performance indicators of the output were classified and colour-coded and then subjected to quantitative analysis of each performance. At the end of the test students were asked to comment on their perception of the exercise.

3.2.1. Colour coding of performance indicators

Performance indicator	Colour code
perceived as the most concise summary	pink
no significant change	black

⁴ The exercise was extra-curricular.

Performance indicator	Colour code
simplified sentence and sentence structure but not significantly shorter	blue
simplified vocabulary	green
omissions which create distortion	red
distortion	bold red
omissions which do not necessarily create distortions	purple
additions which do not necessarily create distortions	brown
paraphrase or substitution which reduces completeness of the information or changes the meaning	orange

3.2.2. Colour coding and quantitative analysis

The outcome of this exercise was interesting though not completely surprising. Out of four English A students, only one student was identified as yielding very good performance. This student seemed to have processed the information in a more efficient way than the rest of the group. The student is represented here as EX (English X). One other student, represented here as EY (English Y), tried her best at ST>ST editing and although there was a marked reduction in the length of the target text the success rate in terms of quality was perceived as being lower than that of student EX. Two remaining English A students, although perceived to be of a similar level of attainment as EX and EY, failed to sustain their stamina. They either resorted to word-for-word shadowing or gave up half way through on both speeches⁵. They expressed frustration after the test. This was unexpected as both students were regarded as quite strong. When asked to comment on their perception of the exercise in a simple questionnaire, all students, including those whose performance was not recorded, told the tutors that they had not expected the En>En exercise to be so difficult before they had a go. The output of the two students who resorted to shadowing or gave up half way through will not be discussed here as word-for-word shadowing is not the subject of discussion here.

The analysis and comparison of the speech on immigration and asylum between student EX and EY showed that the overall reduction of the source text constituted 25% for EX and 27% for EY. The original speech of 583 words was reduced to 438 and 424 respectively. Appendix 1 shows comparison of the source text with the target text of EX performance and Appendix 2 that of EY. Below is the analysis of the two performances:

Speech on Immigration and Asylum (583 words) **EX student (output 438 words or 25% reduction)**

- Pink - perceived as a relatively successful editing chunk (40% of the total ST) and is reduced by 60% (or 140 words fewer)

⁵ One of them left the booth out of sheer frustration.

- Black – almost no change in 5.7% of the ST
- Blue – simplified sentence structure but not significantly shorter (14 words fewer in 24% of the ST)
- Red – omissions which create distortion (in 11% of the ST)
- Red bold – distortion (in 11.3% of the ST text)
- Brown – additions which do not necessarily create distortions (in 7% of the ST with 16 extra words added)
- No additions which create distortions
- No paraphrase or substitution which reduces completeness of the information or changes the meaning (orange)
- One instance of simplified vocabulary (green)
- One omission which did not necessarily create distortions (purple)

Pauses: 16 pauses plus 2 long and 8 short ones

EY student (output 424 words or 27% reduction)

- Pink - perceived as a relatively successful editing chunk (25.7% of the total ST) and is reduced by 68% (or 48 words fewer)
- Black – almost no change in 9.8% of the ST
- Blue – simplified sentence structure but not significantly shorter (14 words fewer in 18.7% of the ST)
- Red – omissions which create distortion (in 9% of the ST)
- Red bold – distortion (in 8.6% of the text)
- Brown – additions which do not necessarily create distortions - 3 extra words added
- Two instances of additions which create distortions
- Paraphrase or substitution which reduces completeness of the information or changes the meaning (orange in 25% of ST)
- One instance of simplified vocabulary (green)
- One instance of omission which did not necessarily create distortion (purple)

Pauses: 8 (as opposed to 16 for EX), 1 long (as opposed to 2 long for EX), 9 short (8 for EX)

ST>ST efficient simultaneous mental processing of information (intensive listening, analysis, simplification, reduction, synthesis) was perceived as being more efficient in

EX's case even though the overall percentage of reduction was slightly higher, by 2%, in EY's case. Distortions were also slightly higher for EX - 11% – as opposed to an average 9% in EY's case. However, EX had processed efficiently more of the ST, 40%, as opposed to 25.7% in EY's case.

Another indicator to note is black which shows no significant change to the ST and which comes close to word-for-word shadowing. The proportion of black is higher in EY's case, 9.8%, and lower in EX's case – 5.7%. Blue is also interesting as it represents simplified sentence structure indicating a certain degree of mental effort. Blue is higher in EX's output with 24% and lower in EY's with 18.4%. More importantly, in EY's case a relatively high percentage, 25% of ST, resulted in paraphrase or substitution which reduced completeness of the information or changed the meaning. This was absent in EX's case. Distortions or changes in the meaning represented by two shades of red and orange if combined are significantly higher in EY's case than in EX's, 43% and 22% respectively.

The analysis of the pauses was also indicative of the mental effort of each interpreter with EX pausing more often to process the information (the 'thinking' factor) compared to EY. However, EY demonstrated sufficient effort to make the exercise a worthwhile activity if compared to word-for-word shadowing.

Both students struggled towards the end of the speech when the speaker, running out of time, started speaking very fast – 180/190 wpm.

Speech on Global Information Society

The speech on GII (1,000 words to 838 reduction for EX and 849 for EY) was more technical but more importantly the topic was less familiar⁶. It yielded only 16% (EX) and 15% (EY) reduction with the black (almost no change) proportion higher and blue lower in EY's case. Paraphrase or substitution which reduced completeness of the information or changed the meaning was greater in EY's case – 8% compared to 1.5% for EX. Serious distortions were fairly low for both students. The detailed analysis is as follows:

- Pink - perceived as a relatively successful editing chunk (24.8% of the total ST for EX and 16% for EY) and is reduced by 48% for EX and 29% for EY respectively
- Black – almost no change in 30.5% for EX and 42% for EY
- Blue – simplified sentence structure but not significantly shorter (30 words fewer in 38% of the ST for EX and 24 words fewer in 30% for EY)
- Red – omissions which create distortion or Red bold - distortion (in 1.6% of the ST for EX and 2% for EY)

⁶ See Appendix 3. We offer the original only as the analysis was similar to the speech on Immigration.

- Brown – additions which do not necessarily create distortions (2-4 extra words added for each)
- Three instances of additions which create distortions for EX and five instances for EY
- Paraphrase or substitution which reduces completeness of the information or changes the meaning: light orange in 1.4% of ST for EX but 8% for EY
- Two to four instances of simplified vocabulary for both (green)
- No instance of omission which did not necessarily create distortion for both (purple)

Pauses EX/EY: 20/14; 3/3 long ones; 12/9 short ones

The GII speech seemed to present a greater challenge overall and, when the students were questioned at the end of both exercises, the comment was that the subject matter of the GII was less familiar and therefore more difficult to process. Black sections in GII with almost no change, i.e. closer to shadowing proper, were higher than in the immigration/asylum speech – 30.5 (GII)/5.7 (I/A) for EX and 42 (GII)/9.8 (I/A) for EY.

CONCLUSION

Although the analysis of the tests described above cannot be presented as valid results of a *smart shadowing* experiment, the observations of the students performing ST>ST simultaneous interpretation lead the author of this paper to believe that a very similar process to interpretation proper is deployed. Operational requirements – listening and analysis effort, short term memory effort, speech production effort and coordination effort – are the same as in simultaneous but with one advantage of decoding and encoding effort being eliminated thus increasing students' processing capacity and total available capacity. This is one way to get the students used to demanding speeches. A proper study over a longer period of time of a larger group of students with mixed ability in order to test this hypothesis would be desirable.

REFERENCES

- Chernov, G. 2004. Inference and Anticipation. *Simultaneous Interpreting: A Probability-prediction model* (Benjamins Translation Library). Amsterdam: John Benjamins.
- Gile, D. 1995. *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Amsterdam: John Benjamins.
- Gillies, A. 2013. *Conference Interpreting: a Student's Practice Book*. London: Routledge.
- Kurtz, I. 1992. "Shadowing" Exercises in Interpreter Training. *Teaching Translation and Interpreting. Training, Talent and Experience*. Dollerup, C., Loddegaard, A. (eds.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 245–250.

Lambert, S. 1992. "Shadowing". *Meta*, 37, vol. 2. 263–273.

Pöchhacker, F., Shlesinger, M., eds. 2002. *The Interpreting Studies Reader*. London/New York: Routledge.

Pöchhacker, F. 2003. *Introducing Interpreting Studies*. London/New York: Routledge.

Seleskovitch, D., Lederer, M. 1989. *Pédagogie raisonnée de l'interprétation*. Bruxelles-Luxembourg, Didier érudition Opoce. <http://interpreting.info/questions/1471/> Last accessed 10/10/2013.

KITAS ŽVILGSNIS Į SEKIMO METODO NAUDOJIMĄ SINCHRONINIO VERTIMO PRATYBOSE

SVETLANA CARSTEN

Santrauka

Daug su būsimaisiais vertėjais žodžiu dirbančių praktikų laikosi nuomonės, kad sinchroninio vertimo pratybose sekimo metodas (kai vienos kalbos tekstas perpasakojamas ta pačia kalba tarsi sekant kalbėtoji iš paskos ir atkuriant jo pranešimo eigą) neveiksmingas, nes studentui nereikia gaunamos informacijos analizuoti. Labai griežtai šio metodo taikymui nepritarė Seleskovitch (Seleskovitch, Lederer 1989), abejonių dėl jo taikymo yra pareiškę Kurtz (Kurtz 1992) ir Gillies. Gillies teigia, kad prarandamas sinchroniniame vertime labai svarbus mąstymo elementas (Gillies 2012). Vis dėlto yra ir kitokia nuomonė, pvz., Lambert dar paskutiniojo XX a. dešimtmečio pradžioje kalbėjo apie sekimo metodo veiksmingumą – jos manymu, tik pradėjus mokytis sinchroninio vertimo technikos sekimo metodas gali būti veiksmingas ir papildyti kitus taikomus metodus (Lambert 1992).

Šiame straipsnyje pristatomi pratimai nėra tikrojo sekimo metodo pavyzdys, bet tam tikra sąmoningo sakininės kalbos redagavimo forma, kurią vertintojai vadina sąmoningu originalo kalbos perdėbimu verčiant sinchroniškai, kai studentams duota užduotis klausant sudėtingos kalbos supaprastinti jos žodyną arba sintaksę ir pateikti klausytojams prasmingą turinio santrauką. Kitaip tariant, studentai gavo užduotį padaryti pranešimo santrauką, supaprastinti ir (arba) sutrumpinti tekstą ir perduoti pagrindines pranešimo mintis, taisyklingai vartojant logines jungtis, rišliai ir sklandžiai. Toks veiksmingas sudėtingo pranešimo originalo kalba perteikimas ta pačia originalo kalba gali būti grindžiamas Daniel Gile knygoje *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training* (1995) aprašytu apdorojimo pajėgumo valdymo modeliu. Straipsnyje smulkiai aprašomas šio modelio taikymas praktikoje.

APPENDIX 1 (STUDENT EX)

Instructions:

- summarise/simplify/shorten conveying the main message and linking the ideas in a coherent and fluent manner to your best ability
- no need to paraphrase unless unavoidable
- shadowing is allowed in the most difficult parts

Colour coding

Performance indicator	Colour code
perceived as the most concise summary	pink
no significant change	black
simplified sentence and sentence structure but not significantly shorter	blue
simplified vocabulary	green
omissions which create distortion	red
distortion	bold red
omissions which do not necessarily create distortions	purple
additions which do not necessarily create distortions	brown
paraphrase or substitution which reduces completeness of the information or changes the meaning	orange

<p>Intervention by Baroness Scotland (12/07/2002), UK government alternate member of the Convention, at the seventh plenary session of the European Convention, held on the 11-12 July 2002</p>	<p>STUDENT EX</p>
<p>1. Thank you Mr President. 2. It's clear from everything that's been said that the fight against organised crime and tackling problems of asylum and immigration 3. are the top of people's agendas and this will also be at the top of the EU's. [ALL OF THE ABOVE IS PINK]</p>	<p>1. Thank you Mr President, [PAUSE] 2. tackling organised crime and illegal immigration [SHORT PAUSE] 3. are vital for us all and for the EU. [ALL OF THE ABOVE IS PINK]</p>

<p>Intervention by Baroness Scotland (12/07/2002), UK government alternate member of the Convention, at the seventh plenary session of the European Convention, held on the 11-12 July 2002</p>	<p>STUDENT EX</p>
<p>4. The task of this convention should be to set out clearly the EU's missions in these areas,</p> <p>5. focusing on where it can add value to national action</p> <p>[ALL OF THE ABOVE IS BLUE]</p> <p>6. [BLUE: and then to] [RED: identify] [BLUE: instruments and] [RED: institutional arrangements]</p> <p>7. [BLUE: which will deliver these missions most effectively.]</p>	<p>[PAUSE]</p> <p>4 [BLUE: We must clearly set out our aims in these areas]</p> <p>[SHORT PAUSE]</p> <p>5 [BLUE: and particularly focus on what we can add to what is done nationally.]</p> <p>6 [BLUE: Then we must decide how we can] [BOLD RED: arrange our institutions]</p> <p>[PAUSE]</p> <p>7 [BLUE: so as to reach our targets.]</p>
<p>8. [PINK: The Union needs a common asylum policy,</p> <p>9. common standards for how we treat our asylum seekers</p> <p>10. and a common understanding of what constitutes a refugee,]</p> <p>11. [BLUE: going beyond the minimum standards that we are currently seeking to agree.]</p>	<p>[PAUSE]</p> <p>8 [PINK: We need a common asylum policy,]</p> <p>[SHORT PAUSE]</p> <p>9 [PINK: a common standard on how to treat asylum seekers]</p> <p>[SHORT PAUSE]</p> <p>10 [PINK: and on what counts as a refugee.]</p> <p>[PAUSE]</p> <p>11 [BLUE: We must go beyond the minimum standards.]</p>
<p>12. [PINK: We need a common approach to immigration, working together to strengthen the EU's borders]</p> <p>13. [BLUE: and to fight the human traffickers and to]</p> <p>14. [PINK: manage limited economic immigration to fill the gaps in our labour markets.]</p>	<p>[PAUSE]</p> <p>12. [PINK: We must have a common approach, strengthen borders,]</p> <p>13 [BLUE: Combat] [MISSED human] [BLUE: trafficking and]</p> <p>14 [PINK: manage economic immigration]</p> <p>[SHORT PAUSE]</p> <p>[PINK: which could be useful for our labour market.]</p>

<p style="text-align: center;">Intervention by Baroness Scotland (12/07/2002), UK government alternate member of the Convention, at the seventh plenary session of the European Convention, held on the 11-12 July 2002</p>	<p style="text-align: center;">STUDENT EX</p>
<p>15. [BLUE: And we need to integrate asylum and immigration into our external policies.]</p> <p>16. [BROWN: Using aid to create economic opportunities in source countries but equally using the EU's collective strength against those who do not cooperate on returns.]</p> <p>17. [PINK: On crime, Mr President, the EU should concentrate on cross border issues, not policing our streets. We need our police and prosecuting authorities to be able to cooperate across borders as easily as within a single country.]</p>	<p>[PAUSE]</p> <p>15 [BLUE: Asylum and immigration must also be part of our foreign policies.]</p> <p>[PAUSE]</p> <p>16 [BROWN: We can create economic opportunities in the countries that immigrants come from but we must also use the political strength of the EU against those who do not cooperate with us on returns.]</p> <p>[PAUSE]</p> <p>17 [PINK: We need to cooperate at a police level on issues which are genuinely cross border.]</p>
<p>18. [BLUE: As the recent Commission communication said, this should be based on mutual recognition of each others systems, not the creation of a single legal system.]</p> <p>19. [PINK: And we need to develop common standards for defendant's rights.]</p> <p>[PINK: The EU must have a far greater focus on drugs, an approach covering all aspects of the problem, from law enforcement to combating addiction, set out clearly in the treaty.]</p>	<p>[PAUSE]</p> <p>18 [BLUE: For our judiciaries to cooperate we need to recognise each others legal systems. It doesn't mean that we need just one legal system for the whole of the EU.]</p> <p>19 [PINK: We need to have common standards for the rights of criminal defendants and common standards on drugs.]</p> <p>[SHORT PAUSE]</p> <p>[PINK: We need to cover the full range of aspects as set out in the treaty.]</p>

<p>Intervention by Baroness Scotland (12/07/2002), UK government alternate member of the Convention, at the seventh plenary session of the European Convention, held on the 11-12 July 2002</p>	<p>STUDENT EX</p>
<p>20. [BLUE: This is one of] [GREEN: the greatest scourges] [BLUE: of our time and clearly requires international cooperation.]</p> <p>21. [BLUE: Yet EU activity is near invisible to the man on the street.]</p> <p>22. [PINK: We must also be prepared to think radically on the means of delivering these outcomes to improve effectiveness.]</p> <p>23. [BLAK: I think it's been clear during today that there is a need for that and so there are examples.]</p> <p>24. [BROWN: For instance, those who say that unanimity has held up progress on asylum and immigration are right.]</p> <p>25. [PINK: Experience demonstrates that we should now move to majority voting in relation to this area.]</p> <p>26. [RED: We also need to ask some fundamental questions. Has joint right to the initiative represented a sharing of the burden or complicated the pursuit of a single legislative programme? Is there a need for all or any of the distinct instruments in the third pillar?]</p> <p>27. [PINK: And surely we no longer need conventions which are rarely used or are too slow to enter into force to meet the justice and home affairs challenges that we now face.]</p> <p>28. [BLUE: Can we apply the lessons we have learned from the civil law field to our work on criminal law?]</p>	<p>[PAUSE]</p> <p>20 [BLUE: Immigration is a] [GREEN: serious problem] [BLUE: and it</p> <p>[SHORT PAUSE]</p> <p>needs international cooperation.]</p> <p>[SHORT PAUSE]</p> <p>21 [BLUE: But our citizens do not see what the EU is doing in this area.]</p> <p>[PAUSE]</p> <p>22 [PINK: We need to come up with radical new policies.]</p> <p>23 [BLACK: It's clear from what has been said today this is what is needed.]</p> <p>[PAUSE]</p> <p>24 [BROWN: Some people say that because we have looked for unanimity on this issue it has taken us longer to move forward. That is true.]</p> <p>25 [PINK: So we should introduce majority voting in this area.]</p> <p>[LONG PAUSE – running out of time the speakers starts speaking very fast, close to 180-190 wpm]</p> <p>26 [RED: And we need to look whether the requirements that we've had have made the procedures more complex.]</p> <p>[PAUSE]</p> <p>27 [PINK: Some of the conventions that we use are actually very rarely used and aren't necessary.]</p> <p>28 [BLUE: We might be able to learn from what we have done in the field of civil law.]</p>

<p>Intervention by Baroness Scotland (12/07/2002), UK government alternate member of the Convention, at the seventh plenary session of the European Convention, held on the 11-12 July 2002</p>	<p>STUDENT EX</p>
<p>29. [BOLD RED: And is there advantage in unifying our handling of justice and home affairs in a single institutional framework on the basis of a business to achieve rather than arguments of first pillar v third.]</p> <p>30. [RED:]And is there sufficient national and European parliamentary oversight of the powerful institutions we created like Europol and Eurojust?</p> <p>31. [BLAK: Now the answers to these questions based on practical considerations, not on ideology,]</p> <p>32. [BOLD RED: will show the convention responding to what people want out of Europe and will show that the EU tackling the concerns that has led to the rise of ugly extremism in Europe.]</p>	<p>[LONG PAUSE – running out of time the speakers starts speaking very fast, close to 180-190 wpm]</p> <p>29 [BOLD RED: And we might benefit from setting up one institutional framework to cover all of these issues rather than splitting it between different parts of the EU.]</p> <p>[PAUSE]</p> <p>30 [RED: We also need to look at the different roles of national authorities and the EU and the institutions such as Europol and Eurojust.]</p> <p>31 [BLACK: We need to take a practical approach and not just ideological.]</p> <p>[PAUSE]</p> <p>32 [BOLD RED: We need to think about what it is that people want from Europe. This will help us to combat extremism.]</p>

APPENDIX 2 (STUDENT EY)

Instructions:

- summarise/simplify/shorten conveying the main message and linking the ideas in a coherent and fluent manner to your best ability
- no need to paraphrase unless unavoidable
- shadowing is allowed in the most difficult parts

Colour coding

Performance indicator	Colour code
perceived as the most concise summary	pink
no significant change	black
simplified sentence and sentence structure but not significantly shorter	blue
simplified vocabulary	green
omissions which create distortion	red
distortion	bold red
omissions which do not necessarily create distortions	purple
additions which do not necessarily create distortions	brown
paraphrase or substitution which reduces completeness of the information or changes the meaning	orange

Intervention by Baroness Scotland (12/07/2002), UK government alternate member of the Convention, at the seventh plenary session of the European Convention, held on the 11-12 July 2002	Student EY
<p>Thank you Mr President.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. [PINK: It's clear from everything that's been said that the fight against organised crime] 2. [ORANGE: and tackling problems of asylum and immigration] 3. [BLUE: are the top of people's agendas] 4. [BROWN: and this will also be at the top of the EU's.] 	<p>Thank you Mr President</p> <p>[PAUSE]</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 [PINK: It is clear that the fight against organised crime] 2 [ORANGE: and the problems of asylum and immigration] 3 [BLUE: are at the top of our agenda.] 4 [BROWN: It must also be at the top of the EU's agenda.]

<p>Intervention by Baroness Scotland (12/07/2002), UK government alternate member of the Convention, at the seventh plenary session of the European Convention, held on the 11-12 July 2002</p>	<p>Student EY</p>
<p>5. [BLACK: The task of this convention should be to set out clearly the EU's missions in these areas,] 6. [BROWN: focusing on where] [ADDITION: it can add value] [RED: to national action] 7. [BOLD RED: and then to identify instruments and institutional arrangements which will deliver these missions most effectively.]</p>	<p>[SHORT PAUSE] 5 [BLACK: Our task here should be to set out the EU's missions in these areas] 6 [Brown: and we should focus on the areas where] [ADDITION: we could add value] [RED: to national action] 7 [BOLD RED: and then to identify the institutions which can deliver these methods.]</p>
<p>8. [BLACK: The Union needs a common asylum policy,] 9. [PINK: common standards for how we treat our asylum seekers and a common understanding of what constitutes a refugee,] 10. [BLUE: going beyond the minimum standards that we are currently seeking to agree.]</p>	<p>[PAUSE] 8 [BLACK: The EU needs a common asylum policy.] 9 [PINK: Common standards on the treatment of asylum seekers.] [SHORT PAUSE] [PINK: And a common understanding of what is a refugee.] [SHORT PAUSE] 10 [BLUE: We must go beyond the minimum that we are trying to agree on now.]</p>
<p>11. [BLUE: We need a common approach to immigration, working together to strengthen the EU's borders and to fight the human traffickers 12. [BLUE: and to manage limited economic immigration to fill the gaps in our labour markets.] [RED: And we need to integrate asylum and immigration into our external policies.]</p>	<p>11 We need a common approach to immigration and we need to work together to fight human traffickers and strengthen EU borders.] [PAUSE] 12 [BLUE: We must try to solve the problems of our labour shortage.]</p>

<p>Intervention by Baroness Scotland (12/07/2002), UK government alternate member of the Convention, at the seventh plenary session of the European Convention, held on the 11-12 July 2002</p>	<p>Student EY</p>
<p>13. [BOLD RED: Using aid to create economic opportunities in source countries]</p> <p>14. [BLUE: but equally using the EU's collective strength against those who do not cooperate on returns.]</p> <p>15. [PINK: On crime, Mr President, the EU should concentrate on cross border issues, not policing our streets.]</p> <p>16. [PINK: We need our police and prosecuting authorities to be able to cooperate across borders as easily as within a single country.]</p> <p>17. [ORANGE: As the recent Commission communication said, this should be based on mutual recognition of each other's systems, not the creation of a single legal system.]</p>	<p>[SHORT PAUSE]</p> <p>13 [BOLD RED: We also need to create economic advantages in our countries]</p> <p>[SHORT PAUSE]</p> <p>14 [BLUE: and we must use the EU's strengths against countries that do not cooperate.]</p> <p>[PAUSE]</p> <p>15 [PINK: The EU should cooperate together on cross border issues.</p> <p>16 And we need our police to be able to cooperate easily across borders.]</p> <p>[PAUSE]</p> <p>17 [ORANGE: And this cooperation should rely on mutual recognition of different systems.]</p>
<p>18. [BLUE: And we need to develop common standards for defendant's rights.]</p> <p>19. [PINK: The EU must have a far greater focus on drugs, an approach covering all aspects of the problem, from law enforcement to combating addiction, set out clearly in the treaty.]</p>	<p>18 [BLUE: We need common standards for the rights of defendants.]</p> <p>[SHORT PAUSE]</p> <p>19 [PINK: The EU needs to concentrate on drugs and must cover all aspects of the problem in order to combat addiction as set out in the treaty.]</p>

<p>Intervention by Baroness Scotland (12/07/2002), UK government alternate member of the Convention, at the seventh plenary session of the European Convention, held on the 11-12 July 2002</p>	<p>Student EY</p>
<p>20. [BLUE: This is one of] [GREEN: the greatest scourges] [BLUE: of our time and clearly requires international cooperation.</p> <p>21. Yet EU activity is near invisible to the man on the street.]</p> <p>22. [PINK: We must also be prepared to think radically on the means of delivering these outcomes to improve effectiveness.]</p> <p>23. [PINK: I think it's been clear during today that there is a need for that and so there are examples.]</p> <p>24. [ORANGE: For instance, those who say that unanimity has held up progress on asylum and immigration are right.]</p> <p>25. [PINK: Experience demonstrates that we should now move to majority voting in relation to this area.]</p> <p>26. [BLACK: We also need to ask some fundamental questions.]</p> <p>27. [RED: Has joint right to the initiative represented a sharing of the burden or complicated the pursuit of a single legislative programme? Is there a need for all or any of the distinct instruments in the third pillar?]</p> <p>28. [BLACK: And surely we no longer need conventions] [BOLD RED: which are rarely used] [PURPLE: or are too slow to enter into force to meet the justice and home affairs challenges that we now face.]</p> <p>29. [BOLD RED: Can we apply the lessons we have learned from the civil law field to our work on criminal law?]</p>	<p>20 [BLUE: Drugs is one of] [GREEN: the biggest problems] [BLUE: of our era and we need international cooperation.</p> <p>21 But EU activity is almost invisible to the public.]</p> <p>[SHORT PAUSE]</p> <p>22 [PINK: We must also try to develop new ideas to improve effectiveness.]</p> <p>23 [PINK: and I think it is obvious that this is needed.]</p> <p>[PAUSE]</p> <p>24 [ORANGE: Some say that unanimity has slowed down asylum and immigration progress and this is true.]</p> <p>[SHORT PAUSE]</p> <p>25 [PINK: We mustn't now move to majority voting]</p> <p>26 [BLACK: and we must ask some fundamental questions.]</p> <p>[LONG PAUSE – running out of time the speakers starts speaking very fast, close to 180-190 wpm]</p> <p>27 [RED: has joint initiative simply complicated the issue? Do we need all of these methods we put into place?]</p> <p>28 [BLACK: And surely we do not need the conventions that] [BOLD RED: we have used in the past.]</p> <p>29 [BOLD RED: Can we apply the lessons that we have learned to our work in this area?]</p>

<p>Intervention by Baroness Scotland (12/07/2002), UK government alternate member of the Convention, at the seventh plenary session of the European Convention, held on the 11-12 July 2002</p>	<p>Student EY</p>
<p>30. [ORANGE: And is there advantage in unifying our handling of justice and home affairs in a single institutional framework on the basis of a business to achieve rather than arguments of first pillar v third.</p> <p>31. And is there sufficient national and European parliamentary oversight of the powerful institutions we created like Europol and Eurojust?]</p> <p>32. [BLACK: Now the answers to these questions based on practical considerations, not on ideology,]</p> <p>33. [ORANGE: will show the convention responding to what people want out of Europe]</p> <p>34. [ORANGE: and will show that the EU tackling the concerns that has led to the rise of ugly extremism in Europe.]</p>	<p>[SHORT PAUSE]</p> <p>30. [ORANGE: Is it necessary to have a single framework in order to achieve our goals here?]</p> <p>[PAUSE]</p> <p>31. [ORANGE: Is there sufficient control on a [ADDITION: national] and on an EU level of the different institutions?]</p> <p>32. [BLACK: The answer must be based on practical considerations rather than ideology]</p> <p>[PAUSE]</p> <p>33. [ORANGE: and this will show what the public wants from Europe.]</p> <p>34. [ORANGE: And it will also show that the EU is tackling the problems of Europe today.]</p>

APPENDIX 3

G7 Ministerial Conference on Global Information Society, 25-26 February 1995. Speech by US Secretary of Commerce Ronald H Brown

Mr Chairman, Ladies and Gentlemen,

I am pleased for the US to have this opportunity to share the views of the Clinton administration on the critical role of the competition policy bolstered by an appropriate regulatory framework in the development of the GII [Global Information Infrastructure].

In our view the GII will stimulate and respond to global demand for new information technologies and services. Already a critical force in shaping our world economy, the speed with which information is created, its accessibility and its myriad of uses, will continue to drive global economic growth and development well into the 21st century.

While we believe that the private sector will build, own and operate the GII, governments do have the power to take actions that can either accelerate or retard this development. We believe that a concerted and coordinated international effort can achieve the former and avoid the latter. We consider this G7 ministerial conference as crucial but it is only the first of many cooperative steps we must take to accelerate the GII's development.

The keys to implementing a truly global information society are private investment and competition. Governments can best contribute to building the GII by promoting an environment of open competition. We believe that any country that seeks to limit access to markets will slow the rate of growth and its infrastructure and deprive its companies and citizens of the best products and services at the best price as well as undercut its competitiveness and quality of life.

We have all and information markets. And we assigned a high priority to liberalisation and the promotion of competition in our telecommunications. But asymmetries in regulation and in market environments still do exist. The G7 countries can lead by example by stepping up the pace of liberalisation and regulatory reform to inject greater competition into our markets.

The Clinton administration believes that we can accomplish this goal on both a bilateral as well as on a multilateral basis. Several countries, among them the US, Canada and the UK have introduced greater competition in the provision of international services on a bilateral route specific basis, adopting policies, liberalising use of international private lines to provide basic telecommunication services. In so doing these countries

have permitted new entrants to compete with existing international services providers, leading to reduced cost to consumers and stimulating demand. Multilateral agreements are also an important mechanism for promoting market access. In the last round of trade negotiations significant progress was made in liberalising markets for value added services.

We must build on those efforts and reach agreement on liberalising basic telecommunication services to the ongoing negotiations taking place in the WTO. Whether by bilateral or by multilateral means we believe we must work together to **promote competition** and reduce barriers to market access. This is imperative if we are to meet the goal of creating truly global networks to allow access to all of our citizens.

In opening up markets to meet the needs of global systems it is imperative that consideration be given to different national legal philosophies underpinning market access. Since the IS will require massive investment, the global community should strive for legal and regulatory frameworks which provide incentives to both build and use the networks that will create the GII.

The challenge for all of us is to continually review and adapt our regulatory frameworks to changing market and technological developments. We must insure that rules and regulation foster competition through transparent and non-discriminatory processes, to create a stable commercial environment and maximise consumer welfare. An example of the need for regulatory change in light of current technological capabilities can be seen in the international satellite communications market. We are working with other countries in supporting the transition to Intelsat and Inmosat from their quasigovernment monopoly setters to a more competitive business structure. As you know, we are also supporting the development of advanced satellite communication systems including lowest orbital satellites. As these systems are licensed, we will continue to require that they meet our international obligations and any national requirements imposed by other licensing administrations regarding operations within their territories.

Encouraging the use of a global information infrastructure will also require building confidence with the networks comprising the GII and making sure they are reliable and that they are secure. In the last decade software has replaced hardware as the dominant component of many large systems. As electronic communications and cameras become increasingly multinational the vulnerability of these large systems to both inadvertent and deliberate software failures must be addressed.

The efficient operation of society's most basic functions, functions like transportation and communication, banking and mass produced products, **is increasingly dependent on the widely distributed software** that supports the products and services which we all use daily.

Software is pervasive in our life and its reliability, its integrity, its compatibility will be vital to the success of the emerging information society. As we adopt those new

technologies and new technology practices to protect ourselves from electronic intruders, the rapid pace of new technology often [antiquate] current security measures. The three principles that are cheap and accountable, and reliable [GII] are security, confidentiality and reliability.

We believe that collective action can and should be taken to support these principles.

We should continue to share information and best practice recommendations for insuring reliability within international organisations such as the ITU and the OECD. We should also share, I might suggest, the information regarding the best means available to advance security goals while not impeding progress one other GII principle such as the promotion of competition and open access.

In closing, Mr Chairman, let me just say that the US, the Clinton administration believes that we can meet these challenges, daunting though they may seem, challenges of creating appropriate and effective regulatory frameworks so that to support increased liberalisation. Thank you for your time and attention.

SOURCE LANGUAGE INTERFERENCE WITH TARGET LANGUAGE IN CONFERENCE INTERPRETING

ALINA DAILIDĖNAITĖ, JULIJA VOLYNEC

Department of Translation and Interpreting Studies

Faculty of Philology

University of Vilnius

alina.dailidenaite@gmail.com

julija.vol@gmail.com

This article describes an experimental study of lexical interference in simultaneous interpreting from English into Lithuanian and from Lithuanian into English. The paper aims to contribute to the literature on language interference in simultaneous interpreting as well as to identify the influence of lexical interference on directionality and quality of simultaneous interpreting. The experiment was carried out with 6 students working in two directions (from English into Lithuanian and from Lithuanian into English). The paper presents the analysis of the types, frequency and gravity of lexical interference. The results of the study suggest that lexical interference is more common and more detrimental to quality when interpreting into the B language. The results also demonstrate that interpreters experience more difficulties when interpreting word equivalents than phraseological units.

SIMULTANEOUS INTERPRETING AND DIRECTIONALITY

Simultaneous interpreting (SI) is widely used in situations where direct communication is needed among people speaking different languages. It is agreed to be an extremely complex activity, as listening and speaking at the same time is a very demanding task. However, interpreters manage to undertake such an activity for reasonable lengths of time and ensure successful communication even in the most stressful situations. In this context the quality of interpreting is always an issue. Many interpreting scholars and the professional interpreter community regard directionality of SI as one of the factors which is directly related to the quality of SI.

There are two main approaches towards directionality. The classic approach revolves around the idea that it is possible to interpret successfully only when interpreting into one's mother tongue and a number of scholars (including Dejean LeFeal 1998; Seleskovitch 1999; Gile 2005) maintain this position. It is believed that interpreting into one's mother

tongue (language A) will result in a more fluent, correct and eloquent interpretation than into a foreign language because of the level of mastery of the native language.

However, if successful interpreting involves conveying an accurate message to the listener, then an interpreter has to have full comprehension of the source text. Therefore, some scholars maintain that the source language has to be the mother tongue (Denissenko 1989, 157; Pinhas in Gerver 1976, 176) as only the interpreter who has full understanding of the source text can render the message into the target text. According to Garwood, it is hardly possible to apply the classic model of interpreting today because it was developed during the time when SI was not used very often and interpreters were usually working for a rather homogeneous and intellectual audience (Garwood 2004, 305). Christopher Garwood claims that these ideal conditions do not apply to the current situation of SI.

Having the question of directionality in SI in mind, this study aims at analyzing how specific language features of the source language, whether the mother tongue or not, may influence the outcome of interpreting into the target language, and what kind of impact it has on the quality of SI.

LANGUAGE INTERFERENCE

One of the first linguists to research language interference¹ was Uriel Weinreich. He described interference as “instances of deviation from the norms of either language which occur in the speech of bilinguals as a result of familiarity with more than one language, i.e. as a result of contact” (Weinreich 1966, 1).

Language interference in SI was noticed by Henri C. Barik (1971) (in Gerver 1976, 186) in discussing SI errors. Researchers of interpreting and translation, however, have not yet agreed on a single definition of this phenomenon. The most prevalent definition of language interference in translation studies is: “a projection of unwanted features from one language to the other” (Hansen in Lamberger-Felber, Schneider 2008, 279). This definition can be specified as contamination of the target language with the source language lexis, syntax, phonetic and grammatical categories, each of these specifically discussed in a number of works (Weinreich 1966, 1; Kock 1993 in Lamberger-Felber, Schneider 2008, 218; Pöchlhacker 1994; Garwood 2004; Hopkinson 2007; Lamberger-Felber, Schneider 2008, 217, to mention but a few). Some authors provide a more detailed definition of language interference using typologies. Definitions and language interference typologies differ depending on the language pair (cf. Garwood 2004; Lamberger-Felber, Schneider 2008).

Marjorie Agrifoglio (2004) elaborated on language interference when researching sight translation of the English-Spanish language pair. Agrifoglio distinguished lexical

---

¹ Usually the terms *language interference* and *linguistic interference* are used interchangeably.

interference (calques of the source language words and false cognates), syntactic and grammatical interference, which manifests in the absence of agreement between the subject and the predicate, pronouns and nouns they referred to, discrepancies between gender, number and person, compatibility of tenses of the source and the target languages. Likewise, Alonso Bacigalupe (2010, 53) distinguished the following types of interference between English and Spanish: lexical uniformity (lexical units and names, abbreviations), literal translation markers and phonetic interference.

Heike Lamberger-Felber and Julia Schneider (2008) divide language interference into two macro categories: interference unrelated to SI (phonological, lexical and morphosyntactic) and interference specific to SI (simultaneous short circuit², grammatical agreement with the source text elements). Since detailed research of language interference in SI calls for a study of a bigger scope, for the purposes of this study only one type of language interference will be analyzed, namely, lexical interference. It is based on the definitions of the above-mentioned scholars as a transposition of lexical categories from the source language into the target language, i.e. equivalents with wrong semantic, connotative or functional value and neologisms (Lamberger-Felber, Schneider 2008), lexical units (as borrowings), using the same names and abbreviations not looking for synonyms (Bacigalupe 2010), calques, false cognates (Agrifoglio 2004), false friends, homophones, and metaphors (expressed literally) (Gernsbacher, Shlesinger 1997). These terms are defined in Table 1 below. Also, the analysis includes *phraseological translationese* observed during the pilot study (see section Pilot study).

Table 1. Types of lexical interference

Calques	A word borrowed from another language by literal, word-for-word or root-for-root translation.
Borrowings	A word borrowed from a donor language and incorporated into a recipient language.
False friends	Pairs of words or phrases in two languages that look or sound similar, but differ in meaning.
The same names and abbreviations	Specific terms, names, abbreviations that are used throughout the interpretation without using any existing synonyms.
False cognates	Pairs of words in the same or different languages that are similar in form and meaning but have different roots.
Homophones	A word that is pronounced the same as another word in both languages, but differs in meaning in both languages. Or the use of the wrong equivalent of the source text's homophone in the target text.

² A type of interference that originates in the SI process and that results in a wrong linking of information in the target text.

Metaphors	A literary figure of speech that describes a subject by asserting that it is, on some point of comparison, the same as another otherwise unrelated object expressed literally in the target language.
Neologisms	A newly coined term, word, or phrase that may be in the process of entering common use but has not yet been accepted into mainstream language.
Equivalentents	An equivalent for a word of the source text in the target text but with wrong semantic, connotative or functional value.
Phraseological translationese	Word for word translation of phraseological compounds into the target language. Or meaning for meaning translation, when the meaning perceived by the interpreter is wrong and interferes with the target language.

INTERFERENCE AND QUALITY OF INTERPRETING

Such SI scholars as Seleskovitch and Lederer (1989) described interference between languages as one of the biggest obstacles for good interpreting (in Setton 1999, 39). Franz Pöchhacker (1994) and Sylvia Kalina (1994) referred to language interference as contamination. Sylvia Kalina emphasizes the higher likelihood of language interference in SI because the source text cannot be decoded entirely and the analysis of the text is influenced by interpreters' semantic dependence on the speaker (Kalina 1994). David Gile elaborates that the results of interpreting may be enhanced or reduced depending on language specific factors and language-pair specific factors (Gile 2005, 15–16).

Usually scholars underline the higher likelihood of language interference when interpreting from one's mother tongue into a foreign language (from A to B). Luis Alonso Bacigalupe (2010, 50) contradicts this idea by stating that literal translation in structurally and lexically similar language pairs should not be considered as contamination, but signify a strategy of effort maximization where the interpreter tries to obtain maximum communicative efficiency with minimum cognitive effort. Some authors see interference as the lesser of two evils. If there is a possibility of the interpreter not rendering the message at all, it is better that he or she renders it with language interference (Viezzi, Garzone 2001; Garwood 2004).

The scientific community has not yet come up with one uniform system of evaluating SI. There are different approaches towards the quality of SI. Quality of interpreting may be based on the tasks of an interpreter, ranging from "text possessing" to "communicative text production" and the most generic "facilitating communicative interaction" (Pöchhacker 2002, 97). It is difficult to give one exact judgement of interpretation, as listeners may perceive the transmitted message differently and may have different requirements for the interpreter. Franz Pöchhacker offers a product-oriented approach, in which oral

texts (source and target) are transcribed and compared, which gives an opportunity to evaluate the content the listener actually receives. Pöchhacker agrees that the views of the SI listeners could be added in order to get a clearer picture. Scholars as Giuliana Garzone (2002, 108), Shlesinger et al. (1997) offer a more coherent and effective model of research by analyzing interpreting on three main levels: intertextual (comparison of ST and TT), intratextual (the acoustic, linguistic and logical aspects of the TT) and instrumental (the TT's comprehensibility and usefulness as a customer service).

Bearing in mind the different methods used and proposed by SI scholars, this study resorts to Pöchhacker's product-oriented approach where the focus of the study is interpreting itself (the target text). This method may be criticized for not being deep enough because it only takes into account the text. However, it may be considered as a valuable addition to resolving the question of quality in SI.

The gravity of lexical interference was defined and grouped according to Maurizio Viezzi's (2001) aims of SI. Viezzi suggests evaluating interpretations according to four aims that have to be pursued by an interpreter: equivalence, accuracy, adequacy, and clarity (Viezzi 2001, 175). According to Christopher Garwood, it is widely agreed that equivalence and accuracy are more important than adequacy and clarity. Therefore, in order to fulfil the main goal of communication they can be sacrificed (Garwood 2004, 312; 317).

THE PILOT STUDY

In order to distinguish the main trends of language interference (language pair English-Lithuanian) a pilot study was conducted. Two participants interpreted 1 speech into Lithuanian and 1 speech into English. Both participants had had 2 semesters of SI at the Department of Translation and Interpreting Studies of Vilnius University. They had relatively low or no SI experience on the professional market. All types of language interference (lexical, syntactic, phonetic, and grammatical) were monitored.

The findings of the pilot study suggested that the most significant types of language interference in both interpreting directions were lexical and syntactic. There were 55 cases of syntactic interference when interpreting from English into Lithuanian and 40 cases when interpreting from Lithuanian into English. Lexical interference was more prevalent when interpreting into Lithuanian (29 cases) than into English (20 cases). Phonetic interference was observed but it occurred only once in the interpretation into Lithuanian. There were no examples of grammatical interference. It is probable that phonetic and grammatical interference were not significant because of the small scope of the pilot study.

The results of the pilot study demonstrated a new type of lexical interference (phraseological translationese) that was not observed by other scholars of SI. According to the pilot study, most common examples of lexical interference when interpreting into Lithuanian were loanwords and equivalents with wrong semantic, connotative or

functional value. Also, the participants manifested lexical interference that is SI-related (misinterpretation due to focusing on just several key words). Lexical interference in interpretations into English was of a different nature. Participants in some cases interpreted Lithuanian phrases literally although there are set phrases or collocations in English. There were cases when equivalents with wrong semantic, connotative or functional value were used. Bearing in mind the results of the pilot study, the hypotheses of language interference were formulated.

THE EXPERIMENT

Hypotheses

Taking into account the results of the pilot study, the prevailing idea that interpreters may perform better working into their mother tongue rather than into a foreign language the following hypotheses were formulated:

1. *Interpreters working from English (language B) into Lithuanian (language A) demonstrate more damaging lexical interference that occurs most often using equivalents with wrong semantic, connotative or functional value.*
2. *Interpreters working from Lithuanian (language A) into English (language B) demonstrate more damaging lexical interference that occurs most often when transposing phrases of the source language into the target language.*
3. *Interpretation into Lithuanian (language A) is of better quality and has less damaging lexical interference.*

The Method

The method used for the experiment is based on the product-oriented SI research approach as described by Franz Pöchhacker (1994, 235-238) as well as Maurizio Viezzi's approach concerning the four main aims of SI (2009). In this study, the transcription of the recorded interpretation is used to evaluate lexical interference as one of the possible aspects affecting the quality of interpretation.

Cases of lexical interference that were discovered during the evaluation of the transcribed texts were put into 3 groups according to Viezzi's approach of the 4 aims of translation and interpretation: *equivalence, accuracy, adequacy, and clarity*. The first group is lexical interference cases with a change in meaning (not *equivalent* and *inaccurate*). The second group is made up of lexical interference cases that undermine understanding but do not change the meaning (*inadequate*). Cases of lexical interference that contaminate the fluency of the target language constitute the third group (*unclear*).

For the purpose of this study, cases of lexical interference that change the meaning of the source text are considered signs of poor quality because they deviate from the two

most important aims of interpretation: equivalence and accuracy. Lexical interference of the second group that does not change the meaning of the source text but undermines its understanding is not considered to be a sign of poor quality unless it is endemic (*inadequate*). Fluency of the target language, i.e. clarity, according to Viezzi, is not considered to be paramount for the quality of interpretation.

The Source Texts

The participants of the experiment interpreted 4 speeches. Two speeches were in English and two were in Lithuanian. In order to create a real life situation of SI, previously recorded speeches were transcribed and given live by native speakers. In this way the participants were able to see the speaker. Both English speeches were given by the same speaker. Lithuanian speeches were given by two different speakers.

The topics of the speeches were: *Shortage of Nurses in the Czech Republic* and *Mutual Recognition of Diplomas* (in English); *Depletion of Water Resources* and *Worn out Banknote Management* (in Lithuanian). The speeches were of similar length, density, terminology, included a similar amount of numbers and proper names. All four speeches had a clear structure: introduction, body and conclusion. The length of the speeches was approximately 9 minutes. The speed of the speeches was approximately 120 words per minute. This is recognized as the optimal speed for SI by different SI scholars.

The Subjects

Four 2nd year students, 3 females and 1 male, participated in the experiment. All of them are native Lithuanian speakers (language A) and are highly proficient in English (language B). They had had three semesters of consecutive interpreting and 2.5 semesters of simultaneous interpreting. The subjects of this study had little or no experience of interpreting on the professional market.

The Procedure

The experiment was carried out in two sessions. Both sessions were held at the Department of Translation and Interpreting Studies of the University of Vilnius, Lithuania. The room was fully equipped with SI equipment. Before the experiment participants were given instructions about the experiment and were notified that the results of the experiment will be used for the purposes of the study. Prior to delivering the speech the speakers briefed the students about the topic of the speeches.

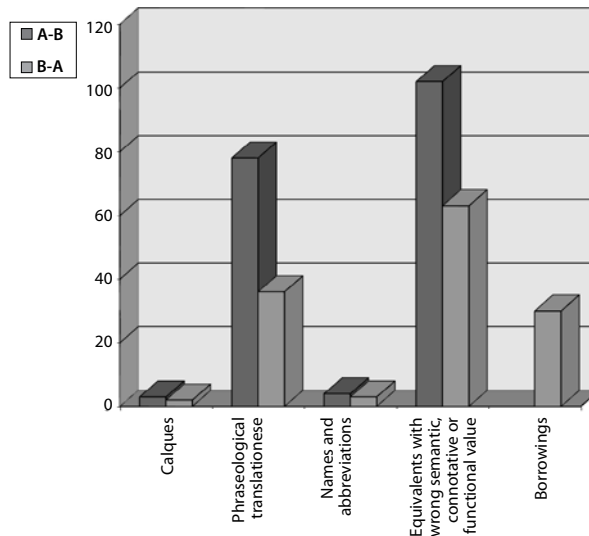
Four original speeches and 16 interpretations were recorded and transcribed. The cases of lexical interference were grouped according to definitions proposed by the above-mentioned language interference scholars. Later the cases were grouped into three categories indicating the quality of interpretation in accordance with Viezzi's main SI goal approach.

Results

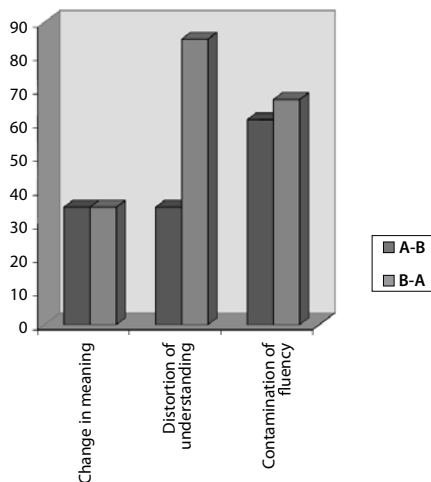
1. Quantitative analysis of the results

According to the quantitative analysis of the results all participants demonstrated different types of lexical interference. The interference in interpretations from English into Lithuanian was more diverse.

Figure 1. Lexical interference in interpretations B–A and A–B.

Figure 2. Gravity of lexical interference in interpretations B–A and A–B.

After a thorough quantitative analysis of the results further conclusions can be drawn:

- More lexical interference cases were discovered in interpretations into the foreign language than into the mother tongue (187 and 134 respectively).
- The most common types of lexical interference when interpreting into both directions were phraseological translationese, as well as equivalents with wrong semantic, connotative or functional value (more than 80% of interpretations in both directions). The number of these two types was twice as high when interpreting into the foreign language. Calques, the same names and abbreviations were equally prevalent in both interpreting directions.
- Participants were more accurate in interpreting phraseological translationese than equivalents while working in both directions.
- Lexical interference when interpreting into language B was of stronger gravity than interference when working into language A as the contamination of fluency into Lithuanian accounted for 46% of all deviations; meanwhile the distortion of understanding in interpretations into English amounted to 45% of all the deviations.

2. Qualitative analysis of the results

According to the qualitative analysis of the study, the participants experienced the greatest difficulty in interpreting phraseological translationese and word equivalents. The most abundant group of lexical interference was *equivalents with wrong semantic, connotative or functional value* in the interpretations from B to A. For instance:

(1)

Original	...if we nurses look decent and look pretty...
Interpretation	... <i>jei slaugytojos atrodo padoriai ir gražiai...</i>
Correct version	... <i>jei slaugytojos atrodo maloniai (tvarkingai) ir gražiai...</i>

This example shows that the Lithuanian for “decent” in this context would rather be “maloniai” or “tvarkingai”, because “padoriai” in Lithuanian has the meaning of “respectable” and such an interpretation has a wrong connotation in the context of nursing and healthcare.

Another example shows that the meaning changes even when a reflexive verb is used in Lithuanian. For instance:

(2)

Original	80,000 of them obtained diplomas...
Interpretation	80 000 diplomus įsigijo daugiausia Europos Sąjungos...
Correct version	80 000 diplomus igijo daugiausia Europos Sąjungos...

In this case “to obtain” means “to get or to acquire”. In Lithuanian depending on the context it may be interpreted either as “įsigyti” or “įgyti”. The interpreter opted for the reflexive form “įsigyti”; and consequently the meaning changed. The verb “įsigyti” means “to get something in exchange for money; to purchase”. The listener is led into thinking that 80,000 students bought their diplomas abroad.

An incorrect equivalent may distort the meaning of a term that is widely used and recognized. In the following example the term “free movement of workers” is diminished in interpretation to “free movement of blue-collar workers”.

(3)

Original	...to the free movement of workers .
Interpretation	...laisvam darbininkų judėjimui.
Correct version	...laisvam darbuotojų judėjimui.

In the following example the participant of the experiment experienced lexical interference using a wrong equivalent which might have misled the listener into assuming that the speaker is talking about countries that may provoke “a tide” in neighbouring countries, while the speaker was referring to a “flood”. This interference occurred because in Lithuanian “potvynis” means both “a tide” and a “flood”.

(4)

Original	...arba priešingai – sukelti potvynį .
Interpretation	...or artificial tide .
Correct version	...or artificial flood .

The following example of interference is given in the context of money; when banks replace worn-out banknotes. The verb “to replace” means that a person is given a new thing in exchange for an old one. However, when objects or items are “exchanged” it does not imply that one of the items is not fit for further use. Therefore, in the banking sector banknotes are “replaced”. The difference is slight, however, it distorts the understanding of the message.

(5)

Original	...sugadintus banknotus bankai žmonėms pakeičia naujais.
Interpretation	...are usually exchanged to good new banknotes.
Correct version	...are usually replaced by good new banknotes.

There were some instances when the meaning changed simply because of an incorrect equivalent. For example:

(6)

Original	<i>Galima užnuodyti vandenį...</i>
Interpretation	<i>...can pollute the water...</i>
Correct version	<i>...can poison the water...</i>

In this case “užnuodyti” means “to poison” because the speaker was referring to actions taken by countries to harm neighbouring countries. These actions were deliberate; therefore “polluting water” does not convey the meaning of a deliberate action on the same scale.

As the quantitative analysis showed, there were fewer examples of lexical interference in the form of *phraseological translationese* when interpreting from B to A than from A to B. The subjects in some cases resorted to just one of the meanings of the term. In this way the listener may remain misled. For example:

(7)

Original	<i>Western universities tend to deliver...</i>
Interpretation	<i>Vakarietiški universitetai pateikia pažymą...</i>
Correct version	<i>Vakarų universitetai pateikia pažymą...</i>

In this case “Vakarietiški universitetai” means universities anywhere in the world that can be described as Western because of their curriculum, spirit of Western education, etc. However, in this case “Western universities” refers to the location of the universities and not to their specific characteristics. Therefore, in order to avoid a misunderstanding the term “Western universities” has to be interpreted as “Vakarų universitetai”.

If an interpreter fails to render the compounds correctly, the message is distorted. For example:

(8)

Original	<i>...for the very lengthy legalization procedures to be completed.</i>
Interpretation	<i>...legalizavimo procedūros yra pernelyg ilgios...</i>
Correct version	<i>...diplomo pripažinimo procedūros trunka per ilgai...</i>

The interpreter resorts to literal interpretation of legalization procedures as “legalizavimo procedūros”, which puzzles the listener. Here literal translation transgresses the norms of Lithuanian stylistics.

Phraseological translationese in interpretations from Lithuanian into English were common for all participants of the study. For instance:

(9)

Original	... <i>vël gaminti pinigų.</i>
Interpretation	... <i>in making money again.</i>
Correct version	... <i>printing money again.</i>

In this case the choice of English “making money” was incorrect because it implies “earning money”. However, the speaker was referring to the action of money issuing. In Lithuanian “gaminti” is usually used to define the process of money production. An incorrect collocation in this context leads the listener into thinking that the speaker might have been speaking about “earning money” or “gaining profit” and not “printing money”.

Some of the phraseological translationese changed the meaning of the source text and therefore were considered to be a significant contamination of the target text. For example:

(10)

Original	... <i>jo [banknoto] apsaugos priemonės lengvai ir greitai atpažįstamos...</i>
Interpretation	... <i>its [banknote] safety measures are recognizable.</i>
Correct version	... <i>its [banknote] safety features are recognizable.</i>

Here the phraseological compound “apsaugos priemonės” was interpreted literally as “safety measures”. However, in this context the meaning was “safety features” and the listener, hearing “safety measures,” may start thinking about the actions that are taken in order to protect the banknotes from being counterfeit, while the speaker was referring to “safety features” on the banknotes.

The subjects demonstrated lexical interference by using literal translations of word compounds when one of its components is polysemous in Lithuanian; as a result an interpreter may fall into the trap of conveying the wrong meaning. For example:

(11)

Original	... <i>ir iš apyvartos išimtu pinigų banknotų...</i>
Interpretation	... <i>taken off turnover money...</i>
Correct version	... <i>money withdrawn/ taken out from circulation...</i>

The word “apyvarta” may mean “return (profit)”, “circulation” or “turnover”. In this case the idea is that the money was taken/withdrawn from circulation. When the interpreter

opted for “turnover” in English, the listener was led into thinking that the speaker was talking about the money that is no longer used in business as an investment.

The subjects did not look for synonyms for the key words, especially when interpreting into English. *Calques* were observed in interpretations into both directions:

(12)

Original	... <i>upė skiria Jordaniją ir Vakarų Krantą.</i>
Interpretation	... <i>Jordan and the Western Bank are separated by the river...</i>
Correct version	... <i>Jordan and the West Bank are separated by the river...</i>

Here the interpreter interpreted the name of the territory “the West Bank” as “the Western Bank” following the Lithuanian version where “West” is an attribute of “Bank”. The listener may be misled and start thinking that the speaker refers to the Western part of the country rather than a specific territory. Such interpretation changes the meaning and confuses the listener.

Working from B to A the use of *borrowings* caused confusion in some cases, but in general did not hinder the understanding of the source text. For example:

(14)

Original	... <i>she could have free liposuction on the thighs and on her stomach.</i>
Interpretation	<i>Taip pat ji sakė, kad labai norėtų atlikti liposakcijos operaciją bei kitus plastinius pasitobulinimus.</i>
Correct version	<i>Taip pat ji norėtų nemokamos riebalų nusiurbimo nuo šlaunų ir pilvo srities procedūros.</i>

Here the listener may be less familiar with the Lithuanian borrowing “liposakcija” than with the more common term “riebalų nusiurbimas”. A person who is not interested in plastic surgery may find it difficult to trace the meaning of the borrowed word back to the Lithuanian equivalent. If that happens the listener will remain confused and the intended meaning will not be conveyed.

In some cases interpreters opt for the closest equivalent of the international word. In order to avoid using borrowings, interpreters could choose to explain the same notion by using a more Lithuanian equivalent. For example:

(15)

Original	... <i>and it is what I want to focus on today in the context of one particular country.</i>
Interpretation	<i>Ir kalbėsiu remdamasi vienos konkrečios šalies kontekste.</i>
Correct version	<i>Ir kalbėsiu remdamasi vienos konkrečios šalies patirtimi.</i>

In this case the Lithuanian word “patirtis” i.e. “experience” can be used to avoid the borrowing “context”. In this way interpretation into Lithuanian is not contaminated by borrowings from English and the meaning stays the same.

Taking into account the above-mentioned examples, it can be stated that as far as the quality is concerned, lexical interference usually distorted the understanding of the message in interpretations into English and contaminated the fluency when working into Lithuanian. However, it should be emphasized that the changes in meaning were rare.

CONCLUSIONS

The results of the present study demonstrate that interpretations into Lithuanian (language A) were of a better quality and had less damaging lexical interference than interpretations into English (language B). Firstly, there were more cases of interference when interpreting into the foreign language. Secondly, the gravity of lexical interference when interpreting into the mother tongue mainly resulted in the contamination of fluency. Meanwhile lexical interference in the interpretations into the foreign language usually distorted the understanding. Since this kind of lexical interpretation was endemic and accounted for almost a half of all cases of lexical interference when interpreting into English, the interpreters deviated from the aims of accuracy, adequacy and clarity.

As the quantitative and qualitative analysis indicated, the subjects working from English (language B) into Lithuanian (language A) demonstrated lexical interference usually by using equivalents of a wrong semantic, connotative or functional value. However, wrong equivalents when interpreting from English into Lithuanian were of minor gravity, contaminated the fluency of interpretation or slightly distorted the understanding. When working from Lithuanian (language A) into English (language B) the subjects did not demonstrate a more damaging lexical interference in the form of phraseological translationese. In general the participants were more accurate when interpreting phraseological translationese than equivalents.

It is important to emphasize that the subjects who interpreted into the mother tongue always used borrowings and calques for international words and did not use synonyms when they were available. This is a case in point that being under constraint inexperienced interpreters resort to interpreting specific words and do not detach from the original lexis. In some cases this resulted in confusion and distortion of the original message.

In conclusion, lexical interference in simultaneous interpreting is difficult to avoid. Interpreters who work into Lithuanian should be more conscious about correct and fluent Lithuanian language. In some cases when interpreting into English, reformulation of an utterance, by completely detaching oneself from the lexis of the source language, would have helped to convey the message without distorting the understanding. It is important to focus on lexical interference during the interpreter training process. Bearing

in mind that accuracy is paramount in simultaneous interpreting, lexical interference can be tolerated as long as it does not distort the message.

It has to be acknowledged that due to the limited scope and methodological limitations of this experimental study, the results of the experiment are not final and can be a subject for further research. A more extensive, more detailed study involving all types of language interference and focusing on different language pairs can be carried out in order to better understand language interference and its impact on the quality of simultaneous interpreting.

REFERENCES

- Agrifoglio M. 2004. Sight translation and interpreting: A comparative analysis of constraints and failures. *Interpreting* 6 (1). Philadelphia, 43–67.
- Bacigalupe L. A. 2010. Information processing during simultaneous interpretation: a three-tier approach. *Perspectives: Studies in Translatology* 18 (1). London, 39–58.
- Denissenko J. 1989. Communicative and Interpretative Linguistics. *The Theoretical and Practical Aspects of Teaching Linguistics*, eds. Gran, L., Dodds, J. Udine: Campanotto, 155–158.
- Garwood C. 2004. L'interferenza nell'interpretazione simultanea: il caso della lingua inglese. *Lingua, mediazione linguistica e interferenza*, eds. Garzone G., Cardinaletti A. Milano: Franco Angeli, 303–323.
- Garzone G. 2002. Quality and norms in interpretation. *Interpreting in the 21st Century. Challenges and opportunities*, eds. Garzone G., Viezzi M. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 107–120.
- Gernsbacher M. A., Shlesinger M. 1997. The proposed role of suppression in simultaneous interpretation. *Interpreting* Vol.2 (1/2). Philadelphia, 119–140.
- Gerver D. 1976. Empirical studies of simultaneous interpretation: A review and a model. *Translation*. New York, 165–207.
- Gile D. 1997. Conference interpreting as a cognitive management problem. *Cognitive processes in translation and interpreting*, eds Danks J., Shreve G., Fountain S., McBeath M., Thousand Oaks: SAGE Publications, 196–214.
- Gile D. 2005. Directionality in conference interpreting: a cognitive view. *Directionality in interpreting. The 'Retour' or the Native?* eds. Godijns R., Hindedaël M. Ghent: Communication and Cognition. 9–26.
- Hopkinson C. 2007. Factors in Linguistic Interference: A Case Study in Translation. *Journal of translation and interpretation* 2 (1), 13–23.
- Kalina S. 1994. Analyzing interpreters' performance: methods and problems. *Teaching Translation and Interpreting* 2. Philadelphia, 225–232.
- Lamberger-Felber H., Schneider J. 2008. Linguistic interference in simultaneous interpreting with text. A case study. *Efforts and Models in Interpreting and Translation Research: A Tribute to Daniel Gile*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 215–236.
- Pöchhacker F. 1994. Quality assurance in simultaneous interpreting. *Teaching Translation and Interpreting* 2. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 233–244.
- Pöchhacker F. 2002. Researching interpreting quality: models and methods. *Interpreting in the 21st Century. Challenges and opportunities*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 95–106.
- Seleskovitch D. 1978. Language and cognition. *Language interpretation and communication*. New York, 333–341.

Setton R. 1999. *Simultaneous interpretation. A cognitive-pragmatic analysis*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Viezzi M., Garzone G. 2001. *Comunicazione specialistica e interpretazione di conferenza*. Trieste: Edizioni università di Trieste.

Weinreich U. 1966. *Languages in contact*. The Hague: Mouton.

ORIGINALO KALBOS INTERFERENCIJA Į VERTIMO KALBĄ VERČIANT SINCHRONIŠKAI

ALINA DAILIDĖNAITE, JULIJA VOLYNEC

Santrauka

Šiame straipsnyje nagrinėjama kalbos interferencijos problema sinchroniškai verčiant iš lietuvių kalbos į anglų ir atvirkščiai. Straipsnio tikslas – nustatyti, kokią įtaką leksinė interferencija turi sinchroninio vertimo kokybei, kokį poveikį tam daro vertimo kryptis (verčiant iš užsienio kalbos į gimtąją ir iš gimtosios kalbos į užsienio). Eksperimente dalyvavo 6 vertimo žodžiu programos studentai, jie vertė iš lietuvių kalbos į anglų ir iš anglų kalbos į lietuvių. Eksperimento rezultatai atskleidė leksinės interferencijos tipus, dažnumą ir poveikį vertimo kokybei. Aptarus rezultatus, galima daryti išvadas, kad leksinė interferencija pasitaiko dažniau ir labiau veikia kokybę verčiant iš gimtosios į užsienio kalbą ir kad vertėjams sunkiau rasti tinkamą žodžio atitikmenį negu išversti žodžių junginius.

PROBLEMINIAI EKSPLIKAVIMO VERTIME ASPEKTAI

RASA DARBUTAITĖ

Vilniaus universitetas

Filologijos fakultetas

Vertimo studijų katedra

Rasa.Darbutaite@ff.vu.lt

Straipsnio tikslas – aptarti pagrindinius eksplikavimo reiškinių aspektus, kuriuos vertimo tyrėjai vertina nevienareikšmiškai: apibrėžties problematiką, eksplikavimo klasifikaciją, eksplikavimo vertime žodžiu ir raštu skirtumus ir galimas eksplikavimo priežastis. Atkreipiamas dėmesys į konteksto svarbą sinchroniniame vertime ir aptariami komunikacinės rizikos vengimo, kaip pagrindinės eksplikavimo priežasties, trūkumai. Straipsnyje eksplikavimo sinchroniniame vertime ypatumai apžvelgiami pasitelkiant vertimo iš vokiečių kalbos į lietuvių kalbą pavyzdžius iš Europos Parlamento plenarinių sesijų.

ĮVADAS

Eksplikavimo (*explicitation*) vertime reiškiniu intensyviausiai susidomėta po to, kai Blum-Kulka 1986 metais iškėlė eksplikavimo hipotezę (*Explicitation Hypothesis*), pagal kurią eksplikavimas apibūdinamas kaip universali vertimo, kaip vienos iš kalbinio tarpininkavimo rūšių, strategija (Blum-Kulka 1986). Ji nustatė, kad kohezijos priemonių požiūriu vertimo tekstas gali būti labiau perteklinis nei originalo tekstas, nepaisant tekstinių ar kalbinių vertimo ir originalo skirtumų (Blum-Kulka 1986). Tokia tyrimo išvada pastūmėjo mokslininkus atlikti daugiau tyrimų, kurių dauguma patvirtino eksplikavimo hipotezę, tačiau kilo ir daug sudėtingų klausimų, susijusių su vertimo mokslo pagrindais – reiškinių apibrėžtimi, vertimo proceso (ne)išstiriamumu, universalijų (ne)egzistavimu.

Šio straipsnio tikslas – apžvelgti pagrindinius probleminius eksplikavimo aspektus, eksplikavimo vertime raštu ir žodžiu skirtumus, eksplikavimo sinchroniniame vertime ypatumus ir paskatinti tolesnę mokslinę diskusiją šiais nevienareikšmiškais klausimais. Analizuojant eksplikavimo sinchroniniame vertime ypatumus, straipsnyje pateikiama sinchroninio vertimo iš vokiečių kalbos į lietuvių kalbą pavyzdžių iš Europos Parlamento plenarinių sesijų.

EKSPLIKAVIMO APIBRĖŽTIES PROBLEMA

Pirmojoje eksplikavimo apibrėžtyje, pateiktoje Vinay ir Darbelnet (1958/1995), eksplikavimas apibūdinamas kaip stilistinis vertimo būdas (pranc. *procédé*), kuriuo vertimo tekste eksplikuojama tai, kas originalo tekste lieka implicitiška, nes yra suprantama iš konteksto ar situacijos (Vinay, Darbelnet 1958/1995). Po šio pirmojo bandymo apibrėžti eksplikavimo reiškinių kilo keletas klausimų: vien sąvokos *procédé* atitikmenys iš prancūzų kalbos į anglų kalbą išverstose apibrėžtyse – *method* (Dimitrova 2005), *procedure*, *process* (Pym 2005), *technique* (Klaudy 1998) – suteikia prielaidą skirtingai interpretuoti šį reiškinį, juo labiau kad iki šiol nėra bendros mokslininkų nuomonės dėl sąvokų *procedure*, *technique* ir *strategy* skirties (Gambier 2010; Lewicki 2011).

Blum-Kulka (1986) apie eksplikavimą kalba kaip apie strategiją, tačiau Becher (2011, 27) teigia, kad ji nepaaiškina, ar eksplikavimą suvokia kaip sąmoningą, ar kaip nesąmoningą veiklą. Baumgarten, Meyer, Özçetin (2008, 181) išvelgia skirtį tarp strategijos ir proceso. Jų teigimu, strategija – tai sąmoningas vertėjo sprendimas nukrypti nuo originalo teksto, o tais atvejais, kai nuo informacijos originalo tekste nukrypstama nesąmoningai, reikėtų kalbėti apie procesą. Dėl eksplikavimo sąvokos neapibrėžtumo tyrėjai skirtingai interpretavo šį reiškinį savo tyrimuose (Dimitrova 2005, 34; Becher 2011, 27). Be to, kaip teigia Becher (2011, 17), iš Vinay ir Darbelnet apibrėžties neaišku, ką reiškia „eksplcitiška“ ir (arba) „implicitiška“. Vis dėlto, Becher (2011) manymu, tai, ko gero, neišvengiama pirmą kartą formuluojant iki tol neapibrėžtus reiškinčius.

Šiame straipsnyje laikoma, kad eksplikavimas – tai vertimo būdas (taikomas ir sąmoningai, ir nesąmoningai), kuriuo originalo tekste numanoma informacija vertimo tekste išreiškiami kalbinės raiškos priemonėmis (plg. Becher 2011; Klaudy 1998). Ši eksplikavimo apibrėžtis gali būti taikoma ir vertimui žodžiu, ir raštu, tačiau kalbant apie vertimą žodžiu turimas galvoje sakininis tekstas, o apie vertimą raštu – rašytinis. Originalo tekste numanomą informaciją adresantas perteikia (arba ketina perteikti), bet jos neišreiškia kalbinės raiškos priemonėmis dėl akivaizdaus konteksto, komunikacinės situacijos, gerai pažįstamos temos ar kitų priežasčių. Pavyzdžiui, adresantas, vokiečių kalba sakdamas *die Union* (*Sajunga*) Europos Parlamento plenariniame posėdyje, akivaizdžiai kalba apie *Europäische Union* (*Europos Sajunga*). Kitame kontekste sąvoka *die Union* gali reikšti kitą organizaciją (pvz., *Sowjetunion* – *Sovietų Sajunga*), tačiau konkretus kontekstas leidžia vertėjui užtikrintai eksplikuoti ir versti *Europos Sajunga*, juo labiau kad lietuvių kalboje neįprasta vietoj *Europos Sajungos* vartoti pavadinimą *Sajunga*. Žinoma, adresanto ketinimai ir numanoma perteikti informacija yra sunkiai, o dažnai ir visai neprieinami vertėjui, todėl jam tenka užduotis pasitelkti turimą lingvistinę ir ekstralingvistinę informaciją, kad numanytų adresanto ketinamą perteikti informaciją ir įvertintų adresato gebėjimą ją suprasti. Taigi vertėjo sprendimas eksplikuoti originalo tekste numanomą informaciją arba jos neeksplikuoti priklauso nuo konkrečios komunikacinės situacijos ir konteksto.

EKSPLIKAVIMO KLASIFIKACIJOS PROBLEMA

Blum-Kulkos (1986) iškeltą eksplikavimo hipotezę ir jos teiginį, kad eksplikavimas yra vertimo procesui būdinga strategija, patvirtino nemažai tyrėjų (Øverås 1998; Olohan, Baker 2000; Klaudy, Károly 2005). Vertimui būdingą eksplikavimo kategoriją išskiria ir Klaudy (2008). Ji pateikia tokią eksplikavimo klasifikaciją:

- privalomasis (*obligatory*);
- fakultatyvusis (*optional*);
- pragmatinis (*pragmatic*);
- vertimui būdingasis (*translation inherent*).

Privalomuoju eksplikavimu laikomas toks eksplikavimas, kurį lemia sintaksiniai ir semantiniai originalo ir vertimo kalbų skirtumai, pvz., *Geschwister – seserys ir broliai*¹.

Fakultatyvusis eksplikavimas atsiranda dėl skirtingų stilistinių priemonių pasirinkimo originalo ir vertimo kalbose, pvz., *Japaner – Japonijos visuomenė*. **Pragmatinis** eksplikavimas grindžiamas kultūriniais originalo ir vertimo kalbų bendruomenių skirtumais, pvz., *Hartz IV – nedarbo draudimo išmoka Vokietijoje*. **Vertimui būdingasis** eksplikavimas siejamas su vertimo proceso pobūdžiu, tačiau pati Klaudy, kaip pažymi Becher (2011), nepateikia jokio šios kategorijos pavyzdžio, todėl labai sunku suprasti jos esmę.

Ir Blum-Kulkos, ir Klaudy išskirta vertimui būdingojo eksplikavimo kategorija lėmė vertimo universalijų (ne)egzistavimo temą, kurią vieni tyrėjai palaiko (Olohan, Baker 2000; Klaudy, Károly 2005), kiti atmeta (House 2008; Becher 2011), tretį nesutinka su sąvokos „universalija“ vartojimu ir siūlo keisti ją „taisyklėmis“ (*laws*) (Touy 2004). Kai kurie tyrėjai kalba apie tai, kad eksplikavimas yra reiškinys, būtinas siekiant įveikti kalbinius, kultūrinius ar kitokius originalo ir vertimo kalbų skirtumus (Pöchhacker 2004; Baumgarten, Meyer, Özçetin 2008). Vis dėlto teiginys, jog eksplikavimas yra universali ir prigimtinė vertimo savybė, abstraktus ir ginčytinas, juo labiau kad sąvoka „universalumas“ – per daug radikali, neapimanti jokių išimčių, su kuriomis neretai susiduriama verčiant.

Mokslininkai įvairiai aiškina eksplikavimo vertime priežastis: originalo kalbos interferencija (Becher 2011), kultūriniais skirtumais (Pöchhacker 2004), komunikacinės rizikos (*communicative risk*) vengimu (Pym 2005; Becher 2011). Galima pritarti tiems tyrėjams, kurie teigia, kad eksplikavimas yra būdingas vertimui, tačiau sunku paaiškinti vertimui būdingos kategorijos išskyrimą. Iš esmės gali būti išskiriamos dvi kategorijos – privalomasis ir fakultatyvusis eksplikavimas:

1) **privalomasis** eksplikavimas:

- eksplikuojama dėl sintaksinių ir semantinių originalo ir vertimo kalbų skirtumų;

¹ Pavyzdžiai straipsnio autorės.

2) fakultatyvusis eksplikavimas:

- eksplikuojama dėl skirtingų stilistinių priemonių pasirinkimo originalo ir vertimo kalbose,
- eksplikuojama dėl kultūrinių originalo ir vertimo kalbų skirtumų.

Bendros mokslininkų nuomonės nėra ir dėl eksplikavimo formų.

Formaliuoju lygmeniu išskiriamos dvi pagrindinės formos: **pridėjimas** (*addition*) ir **pakeitimas** (*substitution*) (Klaudy, Károly 2003; Dimitrova 2005; Becher 2011), kai tam tikri teksto komponentai vertimo tekste pridunami arba pakeičiami kitais. Verčiant iš vokiečių kalbos į lietuvių kalbą, dažnai reikia pridėti menamą veiksmazodį ar veiksmazodžio formą, kuri dėl sintaksinių ypatybių nebūtina vokiškame originalo tekste:

- 1) <...>, *die an diesem Text mitgearbeitet haben*
<...>, kurie **dalyvavo rengiant pranešimo tekstą**

Šiame pavyzdyje matome privalomojo (*dalyvavo rengiant*) ir fakultatyviojo eksplikavimo (*pranešimo tekstą*) atvejus. Menamo padalyvio *rengiant* pridėjimas būtinas dėl sintaksinių lietuvių ir vokiečių kalbų skirtumų. Fakultatyvųjų eksplikavimą *pranešimo* galima paaiškinti konteksto žinojimu, kai vertėjas originalo tekste numanomą informaciją eksplikuoja pridėdamas jam (ir galbūt adresatams) žinomą informaciją, kad originalo tekste minimas *tekstas* yra *pranešimo tekstas*.

Semantiniu lygmeniu kaip viena iš galimų eksplikavimo formų išskiriama **konkretizacija** (*specification*) (Klaudy, Károly 2003). Konkretizacijos forma išreikštas eksplikavimas taikomas verčiant abstraktesnės reikšmės vokiečių kalbos žodžius, pavyzdžiui, įvairios žodžio *Haus* formos *zu Hause*, *in unserem Haus*, *in diesem Haus*, priklausomai nuo konteksto, verčiant į lietuvių kalbą turi būti konkretinamos: *savo valstybėse*, *mūsų parlamente*, *šiuose rūmuose*.

Beje, Kamenická (2007) nesutinka su konkretizacijos priskyrimu eksplikavimui ir teigia, kad eksplikavimas gali reikštis ir **generalizacijos** (*generalization*) forma, pavyzdžiui, D. Lodge romano vertime iš anglų kalbos į čekų kalbą *Heathrow* oro uostas buvo pakeistas bendresnės reikšmės tikriniu žodžiu *London*. Šį pavyzdį Kamenická aiškina tuo, jog praeito amžiaus devintojo dešimtmečio čekų skaitytojui kelionės oru nebuvo įprastos, todėl *Heathrow* nebūtų tapatinamas su Londono oro uostu, taigi, jos nuomone, *London* įterpimą galima traktuoti kaip eksplikavimo atvejį. Pati tyrėja pripažįsta, jog generalizacijos forma išreikšto eksplikavimo atvejų surasti nepalyginti sunkiau, tačiau jos pateiktas pavyzdys parodo, kad eksplikavimui priskirti tik konkretizaciją nėra visiškai tikslu.

(NE)EKSPLIKAVIMO RIZIKA VERTIME RAŠTU IR ŽODŽIU

Dauguma atliktų eksplikavimo vertime raštu tyrimų patvirtino Blum-Kulkos eksplikavimo hipotezę, tačiau šių tyrimų rezultatų patikimumas dažnai abejotinas dėl nekritiško tyrėjų žvilgsnio į pirmąsias eksplikavimo apibrėžtis (Becher 2011, 17). Sinchroninio vertimo srityje eksplikavimo tyrimų nėra gausu (Gumul 2006; Shlesinger 1995), be to, juose nekeliamas eksplikavimo hipotezės patikimumo klausimas. Shlesinger (1995, 210) teigia, kad eksplikavimo hipotezė gali galioti ir vertime raštu, ir žodžiu, ir nustato junglumo pokyčius sinchroniniame vertime, palyginti su originalo tekstais. Gumul (2006, 187) tvirtinimu, pagrindinis tyrimų rezultatas yra išvada, kad vertėjai, pasirinkdami eksplikavimą, dažniausiai tai daro nesąmoningai.

Kaip vieną iš eksplikavimo poreikio vertime raštu priežasčių Pym (2005) nurodo komunikacinės rizikos vengimą. Pym (2005, 5) riziką supranta kaip nepageidautino rezultato ar poveikio (*undesired outcome*) tikimybę. Becher (2011, 62), nagrinėdamas eksplikavimo tematiką, teigia, kad vertėjams atlyginama už įvykusią komunikaciją, o eksplikavimas – tinkamiausias būdas sumažinti komunikacinę riziką, kylančią dėl tikimybės verčiant būti nesuprastam. Deja, toks eksplikavimo aiškinimas nepadedą geriau suprasti eksplikavimo verčiant žodžiu priežasčių.

Pirma, kyla klausimas dėl sąvokos „komunikacinė rizika“ miglotumo, nes „nepageidautinas rezultatas ar poveikis“ – labai plati apibrėžtis, kurią galima laisvai interpretuoti. Pym (2005, 5) teigia, kad nepageidautinas rezultatas ar poveikis mažina komunikacijos partnerių bendradarbiavimą, tačiau kyla klausimas, ar galima kalbėti apie komunikacinę sėkmę tais atvejais, kai perteikiamą originalo reikšmę supranta tik dalis adresatų. Be to, nei Pym, nei Becher nemini tikėtino neigiamo eksplikavimo poveikio, kai adresatai gali įsižeisti ar susierzinti dėl pernelyg dažno eksplikavimo (pavyzdžiui, akivaizdžios informacijos aiškinimo), taigi eksplikavimas pats savaime neužtikrina komunikacinės sėkmės vertime.

Antra, Becher kalba tik apie vertimą raštu, kuris daugeliu aspektų, ypač laiko išteklių, skiriasi nuo vertimo žodžiu. Atsižvelgiant vien į laiko sąnaudas, reikalingas konkrečiam informaciniam vienetui eksplikuoti sinchroniniame vertime, peršasi priešinga mintis – eksplikavimas gali padidinti komunikacinę riziką sinchroniniame vertime. Labai tikėtina, kad vieno pasakymo eksplikavimas verčiant sinchroniškai gali vykti kito pasakymo sąskaita ir baigtis komunikacine nesėkme.

Vertėjo žodžiu veiklą veikia ir tiesioginis kontekstas, kuriame vyksta komunikacija, todėl vertėjas žodžiu gali keisti savo vertimo būdus, atsižvelgdamas į besikeičiančią komunikacinę situaciją. Vertimo žodžiu, priešingai nei vertimo raštu, produkavimas ir recepcija vyksta vienu metu, todėl tiesioginis kontekstas suteikia daug papildomos ekstralingvistinės informacijos (prozodiniai elementai, gestai), kuri gali paveikti (ne) eksplikavimo poreikį.

EKSPLIKAVIMO SINCHRONINIAME VERTIME YPATUMAI

Vertimas žodžiu, ypač sinchroninis, yra sakytinė komunikacija, kuriai galioja kitokie principai nei vertime raštu, tai yra vykstant rašytinei komunikacijai. Sinchroniniame vertime stilistiniai ar leksiniai nuokrypiai priimtinesni, tačiau vertėjai žodžiu, versdami šnekamuojų stiliumi pasakytą originalo tekstą, dažnai laikosi oficialiojo dalykinio stiliaus, nors tai reiškia papildomas pastangas eksplikuoti originalo teksto vienetą:

2) *Ja, Herr Präsident, so sind die **Haushälter** eben, sie achten auf jede Kleinigkeit.*

Taip, pone pirmininke, **Biudžeto reikalų komiteto nariai** nepraleidžia nė vienos smulkmenos.

Nors šnekamojoje lietuvių kalboje įmanomas pasakymas *biudžetininkai*, jis yra daugiaprasmiškas, nes reiškia ir biudžetinių įstaigų darbuotojus. Viena iš priežasčių versti šnekamosios kalbos pasakymus oficialiuoju stiliumi sinchroniniame vertime gali būti laiko veiksnys: išlaikyti bendrą oficialųjį stilių kognityviniu požiūriu gali būti paprasčiau nei perteikti stiliaus lūžius, pasitaikančius originalo tekste. Laikas – itin svarbus veiksnys, galintis sumažinti arba padidinti kognityvinį krūvį (beveik) vienu metu sinchroniniame vertime vykstant daugybei procesų – klausymosi, supratimo, analizės, informacijos įsiminimo, saugojimo atmintyje, vertimo produkavimo. Pastangos iškviesti iš atminties šnekamajam stiliui būdingą atitikmenį gali užimti daugiau laiko nei vyraujančio oficialiojo stiliaus formuluočių produkavimas (plg. Gile pastangų modelį, Gile 1997):

3) *Chinesen, Russen*

Kinijos, Rusijos **valstybių atstovai**

Kita svarbi priežastis, dėl kurios vertėjai gali teikti pirmenybę oficialiajam stiliui, yra tai, kad dažnose sakytinės komunikacijos situacijose (ypač Europos Parlamente) sakomi arba skaitomi rašytiniai tekstai, kuriems būdingi rašytinei komunikacijai būdingi bruožai: didelis leksinis tankis, sudėtinga sintaksė. Originalo teksto sakytojas turi visišką laisvę rinktis kalbinės raiškos priemones, stiliaus lūžius, o profesionalus vertėjas žodžiu turi nuolat kontroliuoti savo produkavimo procesą ir pasirenkamas priemones, analizuoti ir perteikti pasakymo reikšmę, nesusitelkdamas tik į kalbinės raiškos priemonių pasirinkimą. Adresantas gali laisvai pasirinkti stilių, o vertėjas tokios autonomijos neturi ir vertimo tekste išlygina kai kuriuos stilistinius, leksinius ar sintaksinius nelygumus:

4) *Danke, Herr Kollege Swoboda, Frau Roth-Behrendt, **wäre sehr freundlich, Herr...***

Ačiū, kolega Swoboda ir kolege Roth-Behrendt, **tikrai būtų labai gerai, jei paklausytumėte**

Ketvirtame pavyzdyje vertėjas eksplikuoja adresanto intenciją (pageidavimą, kad jo būtų paklaustyta) ir eksplicitiškai pabaigia pasakymą, nes retas profesionalus vertėjas nutraukia savo produkuojamą pasakymą jo nepabaigęs. Ketvirtame pavyzdys gali būti traktuojamas ir kaip paprasčiausio pridėjimo atvejis, tačiau remiantis šiame straipsnyje pateikta eksplikavimo apibrėžtimi galima teigti, kad vertėjas eksplikuoja adresanto ketinamą perteikti informaciją, nors, žinoma, kalbinės raiškos priemonių įvairovė verčiant šiuo atveju yra didžiulė.

Kai originalo tekste aiški apeliacinė funkcija, o adresanto tikslas – paveikti adresatą imtis konkrečių veiksmų, vertėjas gali rinktis eksplikavimą, siekdamas nedviprasmiškai perteikti šią apeliacinę funkciją:

5) *Dieses Amendment 136 – das ist das Kompromisspaket, das alle Fraktionen gemeinsam ausgehandelt haben mit dem Ministerrat. Und **das ist das, was als erstes abgestimmt wird.***

136-asis pakeitimas – tai yra tas kompromisinis paketas, kurį suderino visos fracijos kartu su Taryba ir **pirmiausia ir balsuosime dėl to 136-ojo kompromiso.**

Neretai vertime iš vokiečių kalbos į lietuvių kalbą išryškėja su kalbinėmis tradicijomis susijęs eksplikavimas. Pavyzdžiui, lietuviškose kalbose įprasta kreipiniuose vartoti ir pareigybę, ir tikrinius žodžius (dažniausiai pavardę, rečiau – vardą ir pavardę), o vokiškose – arba pareigybę, arba pavardę su mandagumo žodžiu *Frau (Herr)*:

6) *Herr Oettinger*
gerbiamas komisare Oettinger

Bet koks asmeniškėnis kreipinys yra nukrypimas nuo įprastinių kreipinių formuluočių, todėl vertėjas gali teikti pirmenybę neutraliems kreipiniams:

7) *die Kollegin Georgieva von der Kommission*
komisarė Georgieva

Septintame pavyzdyje vertėjas eksplikuoja ir sukonkretina pareigybę *komisarė*, tačiau praleidžia kreipinį *Kollegin*. Tiesa, toks praleidimas toleruotinas ne visada, ypač jei adresantas sąmoningai siekia asmeniškiau kreiptis į adresatą.

Nemažas iššūkis vertėjams žodžiu yra metaforų vertimas. Nieko stebėtino, jog kai kuriais atvejais tenka eksplikuoti, tai yra pridėti tam tikrą informaciją, kad metaforos būtų aiškiai perteiktos adresatui:

- 8) [*ein Satz <...>, den unser Umweltminister in Deutschland, Norbert Röttgen, immer wieder sagt:*] *Die tief hängenden Früchte bei den fossilen Brennstoffen sind abgeerntet*
 <...> žemai kabantys vaisiai yra nurašyti. **Jis turi omenyje iškastinį kurą.**

Vertėjas yra priverstas įterpti aiškinamąjį komentarą, nes išvertus pirmąją pasakymo dalį *žemai kabantys vaisiai yra nurašyti* lieka neperteikta pagrindinė informacija *bei den fossilen Brennstoffen* – pasakymo tema. Vertėjas perteikia likusią informacinio vieneto dalį netiesiogine kalba, eksplikuodamas cituojamos frazės autorių. Vertime raštu toks pridėjimas būtų netoleruotinas, nes dėl jo pakinta prasminiai originalo pasakymo žodžių ryšiai – atsiranda atitolimas pasakymo atžvilgiu, tačiau vertime žodžiu dėl leistinų stilistinių nuokrypių toks pasakymas visiškai aiškus ir suprantamas – tai ir yra pagrindinis sakininės komunikacijos tikslas.

Pateikti eksplikavimo sinchroniniame vertime pavyzdžiai tik iš dalies parodo sinchroninio vertimo kompleksiskumą, įvairių kontekstų svarbą, vertimo žodžių ypatybes. Dėl šių ypatybių sinchroniškai verčiančių vertėjų sprendimai eksplikuoti, priimami per keletą sekundžių įvertinus kontekstą ir komunikacinę situaciją, dažnai yra visiškai pateisinami, tačiau būtų laikomi klaida vertime raštu.

IŠVADOS

Straipsnyje iškelti probleminiai eksplikavimo vertime aspektai: nėra bendros apibrėžties, trūksta kritiško žvilgsnio į patį eksplikavimo reiškinį, skirtingos eksplikavimo priežastys dėl vertimo raštu ir žodžiu skirtumų patvirtina tolesnių mokslinių tyrimų būtinybę. Tikėtina, kad dėl pernelyg skirtingo konteksto, komunikacinių situacijų įvairovės, kalbinių skirtumų neįmanomos vienodos išvados dėl eksplikavimo sinchroniniame vertime. Komunikacinės rizikos vengimo, kaip pagrindinės priežasties, paaiškinimu kol kas neatsakoma į daugelį klausimų, kurie kyla atsižvelgiant į galimų vertimo kontekstų įvairovę. Teisingumo dėlei verta pažymėti, kad Europos Parlamento plenarinių sesijų sinchroninio vertimo pavyzdžiai rodo tik tam tikras komunikacines situacijas, kurios gali visiškai skirtis nuo, pavyzdžiui, techninio pobūdžio renginių, kuriose tikėtina mažesnė būtinybė eksplikuoti, arba nuo visiškai skirtingų kultūrų atstovų susitikimų, kuriuose, priešingai, tikėtini daug dažnesni eksplikavimo atvejai verčiant įvairias realijas. Žinoma, nereikėtų pamiršti ir asmeninio kiekvieno vertėjo darbo stiliaus, kurį rodo jo pasirenkamos kalbinės raiškos priemonės, todėl tolesniais moksliniais tyrimais būtų galima nustatyti objektyvesnes eksplikavimo priežastis sinchroniniame vertime.

ŠALTINIAI

<<http://www.europarl.europa.eu/plenary/de/debates.html>>

LITERATŪRA

Baumgarten N., Meyer B., Özçetin D. 2008. Explicitness in Translation and Interpreting. A Review and Some Empirical Evidence (of an Elusive Concept). *Across Languages and Cultures* 9 (2), 177–203.

Becher V. 2011. *Explicitation and Implication in Translation. A Corpus-based Study of English-German and German-English Translations of Business Texts*. PhD Thesis. Department of Applied Linguistics (Institut für Sprachlehrforschung): University of Hamburg.

Blum-Kulka Sh. 1986. Shifts of Cohesion and Coherence in Translation. *Interlingual and Intercultural Communication. Discourse and Cognition in Translation and Second Language Acquisition Studies*. eds. House J., Blum-Kulka Sh. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 17–35.

Englund Dimitrova B. 2005. *Expertise and Explicitation in the Translation Process*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Gambier Y. 2010. Translation Strategies and Tactics. *Handbook of Translation Studies* 1, eds. Gambier Y., van Doorslaer L. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 412–418.

Gile D. 1997. Conference Interpreting as a Cognitive Management Problem. *Cognitive Processes in Translation and Interpreting*, eds. Danks J. E., Shreve G. M., Fountain S. B., McBeath M. K. Thousand Oaks, London and New Delhi: Sage Publications, 196–214.

Gumul E. 2006. Explicitation in Simultaneous Interpreting: a Strategy or a By-Product of Language Mediation? *Across Languages and Cultures* 7 (2), 171–190.

House J. 2008. Beyond Intervention: Universals in Translation? *trans-kom* 1 (1), 6–19.

Kamenická R. 2007. Defining Explicitation in Translation. *SPFFBU, Řada anglistická: Brno Studies in English* 33. Brno: Masarykova univerzita, 45–57.

Klaudy K. 1998. Explicitation. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, eds. Baker M., Malmkjær K. London: Routledge, 80–84.

Klaudy K., Károly K. 2005. Implication in Translation: Empirical Evidence for Operational Assymetry in Translation. *Across Languages and Cultures* 6 (1), 13–28.

Lewicki R. 2011. Technik, Strategie, Prozedur, Methode: terminologisch-konzeptuelle Probleme der Translationsdidaktik und –forschung. *Polilog. Studia Neofilologiczne* 1, 219–225.

Olohan M., Baker M. 2000. Reporting *that* in Translated English: Evidence for Subconscious Processes of Explicitation? *Across Languages and Cultures* 1 (2), 141–158.

Øverås L. 1998. In Search of the Third Code: An Investigation of Norms in Literary Translation. *Meta* 43 (4), 557–570.

Pöchhacker F. 2004. *Introducing Interpreting Studies*. London: Routledge.

Pym A. 2005. Explaining Explicitation. *New Trends in Translation Studies: In Honour of Kinga Klaudy*, eds. Károly K., Fóris Á. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Shlesinger M. 1995. Shifts in Cohesion in Simultaneous Interpreting. *The Translator* 1 (2), 193–214.

Toury G. 2004. Probabilistic Explanations in Translation Studies. *Claims, Changes and Challenges in Translation Studies: Selected contributions from the EST Congress, Copenhagen 2001*, eds. Hansen G., Malmkjær K., Gile D., 15–25.

Vinay J.-P., Darbelnet J. 1958/1995. *Comparative Stylistics of French and English*, trans. and ed. Sager Juan C., Hamel M.-J. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

PROBLEMATISCHE ASPEKTE DER EXPLIZITIERUNG IM DOLMETSCHEN UND ÜBERSETZEN

RASA DARBUTAITĖ

Zusammenfassung

Im vorliegenden Artikel werden mehrere Aspekte der Explizitierung analysiert, die problematische Fragen für die Dolmetsch- und Übersetzungswissenschaft darstellen. Dies sind vor allem die uneinheitliche Definition, Unterschiede in der Klassifikation und die unkritische Herangehensweise an die Explizitierungshypothese. Anhand praktischer Beispiele aus dem Europäischen Parlament im Sprachenpaar Deutsch-Litauisch wird die Spezifik der Explizitierung im Simultandolmetschen erläutert sowie die Unterschiede der Explizitierung zwischen Dolmetschen und Übersetzen aufgezeigt. Die Risikovermeidung wird als eine unzureichende Grundlage für die Erklärung der Explizitierung angesehen, weshalb die Untersuchung von weiteren möglichen Ursachen in nachfolgenden wissenschaftlichen Studien notwendig ist, um das Phänomen der Explizitierung im Simultandolmetschen hinreichend zu begründen.

NEVERČIAMĖI TEKSTAI VERTIME

LIGIJA KAMINSKIENĖ, NIJOLĖ MASKALIŪNIENĖ

Vilniaus universitetas

Filologijos fakultetas

Vertimo studijų katedra

ligija.kaminskiene@ff.vu.lt

nijole.maskaliuniene@ff.vu.lt

Straipsnyje pateikiama dviejų tipų neverčiamų tekstų analizė. Pirmiausia aptariami vertimo vienetai – įvairios apimties leksiniai vienetai, sudarantys nedalomą minties vienvė. Jie kilę iš tradicijos ir kultūros ir sudaro šnekos aktų pagrindą. Tekste vertimo vienetai dažnai įgyja oficialų – kanonizuotą, teisinį – statusą. Lygiagrečiai tekstai (viešieji išpėjamieji, nurodomieji, draudžiamieji ir kt. ženklai, plakatai ir pan.) – tai skirtingi tekstai, kylantys iš identiškos pragmatinės situacijos. Jie, skirtingai nei vertimo vienetai, pasižymi šiokiu tokiu variantiškumu, tačiau jų vartojimą kalboje lemia kalbos normos, tradicijos, sutartinės vartojimo formos, adresanto ir adresato santykiai.

Tam, kad suvoktume, kas yra vertimas, turime suprasti, kas yra vertimo vienetas – žodis, frazė, sakinytis ar kai kas daugiau? Šis klausimas kamuoja vertėjų pasaulį dar nuo Septuagintos¹ laikų. Jo nesupratę ir neišsąmoninę, negalėsime paaiškinti, kodėl Septuagintos vertimas – tik legenda, kodėl jis laikomas idealiu, t. y. nebeįvykdomu vertimu: kodėl tą patį tekstą septyniasdešimt vertėjų išvertė vienodai, tačiau tai įvyko tik vieną kartą istorijoje (tiesą pasakius, vėlesni tyrimai parodė, kad tie vertėjai vertė toli gražu nevienodai). Negalėsime suprasti, kodėl net pažodžiui versdami išverčiame skirtingai. O taip atsitinka dėl to, kad sąmoningai ar ne, tekstą suvokiame kaip komunikacijos aktą, kaip tam tikrą reiškinį, kurį lemia kontekstas. Tik komunikacijos akte žodžiai, žodžių junginiai, kolokacijos ar frazeologizmai (idiomos) įgyja reikšmę, kuri daro tekstą suvokiamą adresatui. Kadangi tekstus – ištartus ar užrašytus – suvokiame pagal savo patirtį, tai atsispindi ir vertime. Daktaro disertacijoje apibūdindama vertimo vienetą S. Volungevičienė (2013, 43) pažymi, kad „daugeliui autorių tai kalbos vienetas (...), kurio formalioji išraiška gali kisti priklausomai nuo konkrečios kalbinės situacijos, todėl vertėjui,

¹ Senasis Testamentas, vadinamoji Septuaginta. Vertimas taip pavadintas dėl to, kad, pasak legendos, septyniasdešimt dienų septyniasdešimt (lot. *septuaginta* – septyniasdešimt) vertėjų vertė nebendraudami vienas su kitu, bet Dievo įkvėpti visi išvertė vienodai. Vertimą atliko Aleksandrijoje Egipto diasporoje gyvenę helenizuoti žydai. Jį rėmė Egipto karalius Ptolemėjus Filadelfas (285–247 m. pr. Kr.). Šis vertimas turėjo didžiulę reikšmę graikams: supažindino juos su žydų religija, istorija, kultūra (Černiuvienė 2013, 26–29).

be kalbos ir dalykinių žinių, būtina pragmatinė kompetencija – „gebėjimas tinkamai suprasti ir kurti šnekos aktus konkrečioje kalbinėje situacijoje. (...) gebėjimas suvokti, interpretuoti ir kurti pragmatines pasakymų reikšmes, kurios gali kisti priklausomai nuo lingvistinio ir nelingvistinio konteksto (...)“ (LTŽ 2012, 158) Tačiau tai nereiškia, kad toks paaiškinimas lengvai nusako vertimo vieneto ribas. Jos tebėra diskusijų objektas, o „vienareikšmiškai atsakyti į klausimą, kas yra vertimo vienetas, kaip savo darbe teigia ir S. Volungevičienė, (...) labai sunku ar netgi neįmanoma“ (Volungevičienė 2013, 42).

1. VERTIMO VIENETO RIBOS

Vertimo vieneto sąvoka glaudžiai susijusi su reikšmės vieneto sąvoka. J. P. Vinay ir J. Darbelnet nuomone, *vertimo vieneto* terminas yra *minties vieneto* ir *leksikologinio vieneto* terminų sinonimas. Šie autoriai vertimo vieneta apibrėžia kaip „mažiausią pasakymo segmentą, kurio semantiniai požymiai taip susiję tarpusavyje, kad jų negalima išversti atskirai“² (cituota iš Hatim, Munday 2004, 138). O. Kade teigia, kad vertimo vienetai – ne statiniai, o dinaminiai dydžiai, kintantys priklausomai ir nuo originalo bei vertimo kalbų giminiškumo: kuo artimesnės kalbos, tuo mažesni struktūriniai vienetai gali būti prilyginti vertimo vienetais (Kade 1968, 90). Šis lingvistas 1965 m. bene pirmasis ėmė vartoti *vertimo vieneto* terminą. Kiekvienos vertimo teorijos ar mokyklos atstovai pateikia vis kitais kriterijais pagrįstas apibrėžtis, kurias apibendrinant galima konstatuoti, kad „vertimo vienetai gali būti atskiras žodis, žodžių junginys, frazė, sakinys, paragrafas arba visas tekstas“ (Armalytė, Pažūsis 1990, 57). W. Koller taip pat pabrėžia, kad vertimo vienetai – dinaminiai dydžiai. Jis išskiria 4 galimus jų tipus ir nurodo, kokiose situacijose konkretus tipas tampa vertimo vienetais. Pasak Koller, vertimo vienetai gali būti žodis (terminologijoje), sintagma (susidūrus su terminais, frazeologiniais junginiais, stabiliais junginiais ar stereotipinėmis formuluotėmis), sakinys (jei verčiamos patarlės ar sustabarėję, dažniausiai eliptiški posakiai) ir tekstas (kai verčiame poetinius ar reklaminius tekstus, kurie suvokiami kaip nedaloma visuma) (Koller 2011, 97–98, cit. iš Volungevičienė 2013, 35). Pavyzdžiui, toliau pateikiami sakiniai yra vertimo vienetai, nes jų negalime sukurti pagal vertimo kalbos (VK) taisykles, plg.:

<p><i>See you! Bye!</i> – Iki! Lik sveikas! Viso! <i>Hold on!</i> – Palaukite! <i>Hang on!</i> – Palauk palauk. <i>Two return tickets please.</i> – Duokite du atgalinius bilietus.</p>	<p><i>See you!</i> – * Matysiu tave! <i>Hold on!</i> – * Laikykitės! Laikykite! <i>Hang on!</i> – * Kabėk! <i>Two return tickets please.</i> – * Du grįžtamuosius bilietus prašom.</p>
--	---

² „We could define the unit of translation as the smallest segment of the utterance whose signs are linked in such a way that they should not be translated individually.“

Kaip matome, išversti pažodžiui šie vertimo vienetai netenka prasmės, jie vartojami būtent taip ir ne kitaip todėl, kad yra sustabarėję, virtę nedalomu prasminiu vienetu ir tapę neatskiriama tam tikros kalbos kultūros dalimi.

Versdami iš vienos kalbos į kitą vertėjai dažnai prisiriša prie pažodinio vertimo, užmiršdami, jog daug ko nereikia savarankiškai konstruoti, nes vertimo kalba jau turi tuos ruošinius. Didėjant vertimų apimčiai visame pasaulyje, internete ir knygoje plinta klaidingo vertimo pavyzdžiai, virstantys anekdotais, kurių esmė ir yra pažeista vertimo vieneto nedalomoji visuma. Charlie Croker knygoje „Lost in Translation. Misadventures in English Abroad“ (2007) surinko daugybę tokių pavyzdžių. Kelis pacituosime:

„Amalfi, Italy (in a hotel): *Suggestive views from every window.*

Thailand (offering donkey rides): *Would you like to ride on your own ass?*

Copenhagen, Denmark: *Take care of burglars.*

Madrid, Spain: *Our wine list leaves you nothing to hope for.*

From German hotels: *Peculiar arrangements for gross parties. Our motto is ‘ever serve you right.’*

Barbershop in Tokyo, Japan: *All customers promptly executed.*“

Tokie anekdotiniai atvejai skatina atkreipti dėmesį į tekstus, kurie iš vertėjo perspektyvos yra nedalomi.

2. VERTIMO VIENETAS – KULTŪROS DALIS

Kaip jau minėta, vertimo vienetas gali būti net ir gana ilgas tekstas, toks tapęs dėl savo pragmatinės, pvz., ritualinės, prasmės. Tokie tekstai yra vienos ar kelių kultūrų dalis, tradiciškai funkcionuojantys tam tikruose diskursuose ir kontekstuose. Geriausiai mums pažįstami ritualiniai tekstai yra santuokos įžadai, teismo priesaika, maldų žodžiai ir kiti sakraliniai tekstai. Poros, kurios tuokiasi pagal Romos katalikų papročius, paprastai duoda tokius įžadus:

Jungtinėje Karalystėje:

I, _____, take you, _____, to be my (husband/wife). I promise to be true to you in good times and in bad, in sickness and in health. I will love you and honor you all the days of my life.

Jungtinėse Amerikos Valstijose:

I, _____, take you, _____, to be my lawfully wedded (husband/wife), to have and to hold, from this day forward, for better, for worse, for richer, for poorer, in sickness and in health, until death do us part.

Lietuvoje:

Aš, ___ imu tave, ___, savo žmona (vyru) ir prisiekiu visada būti tau ištikima(s): kai laimė lydės ar vargas suspaus, kai sveikata tvers ar ligos suims, – visą gyvenimą tave mylėsiu ir gerbsiu. Tepadedu man Dievas!

Be abejo, pažymėtina, jog santuokos įžadai anglų kalba savo forma yra daug senesni, ypač JAV, kur išsilaiškė senasis santuokos įžadų variantas; tačiau nepriklausomai nuo to, kada sukurti, jie taip įaugo į kultūrą, kad jei juos verstume, suardytume nedalomą kalbos kultūros artefaktą.

Kita, daugiau iš filmų pažįstama verbalinė formulė yra priesaika teisme:

I solemnly and sincerely declare and affirm that the evidence I shall give will be the truth, the whole truth and nothing but the truth.³

Panaši, tačiau netapati formulė vartojama ir Lietuvos teismuose, liudininkui pirmą kartą prisiekiant:

1) Aš, (vardas, pavardė), suvokdamas savo žodžių prasmę ir atsakomybę už juos, prisiekiu sakyti tik tiesą ir nieko nenutylėti. Tepadedu man Dievas.

2) Aš, (vardas, pavardė), suvokdamas savo žodžių prasmę ir atsakomybę už juos, prisiekiu sakyti tik tiesą ir nieko nenutylėti.⁴

Ilgesnių vertimo vienetų pavyzdžiai galėtų būti krikščioniškojo pasaulio maldos, pvz., „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“ ir kitos:

Tėve mūsų

*Tėve mūsų, kuris esi danguje!
Teesie šventas Tavo vardas,
Teateinie Tavo karalystė,
Teesie Tavo valia
Kaip danguje, taip ir žemėje.
Kasdienės mūsų duonos duok mums šiandien
Ir atleisk mums mūsų kaltes,
Kaip ir mes atleidžiame savo kaltininkams.
Ir neleisk mūsų gundyti,
Bet gelbėk mus nuo pikto.
Amen.*

Our Father

*Our Father who art in heaven,
Hallowed be thy name,
Thy kingdom come.
Thy will be done,
On earth as it is in heaven.
Give us this day our daily bread.
And forgive us our trespasses,
As we forgive those who trespass against us.
And lead us not into temptation
But deliver us from evil.
For thine is the kingdom,
The power, and the glory,
Forever and ever. Amen.*

³ <http://www.courts.vic.gov.au/courts-tribunals/going-court/oaths-and-affirmations>

⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas 277 straipsnis. <http://www.infolex.lt/ta/10708:str277>

Maldų tekstai nedalomi, vaikai jų mokomi nuo mažens, ir jie įauga į žmogaus sąmonę kaip nekintama jo kultūros dalis.

Pažymėtina, kad vertimo vienetu gali būti tik tie tekstai, kurių atitikmenį vertėjas iš anksto žino rasiąs ir toje kultūroje, prie kurios prisiliečia versdamas vieną ar kitą kūrinių. Tam būtinas konteksto ar tam tikros istorinės patirties panašumas (pvz., visuose katalikiškuose kraštuose sakomos tos pačios maldos, nors ir su tam tikromis variacijomis). Tokiu atveju visas tekstas tampa vertimo vienetu, nes būtų neleistina kurti vertimo variantus, kurių skaitytojai nepriimtų kaip bendros realijos. Kita vertus, iš tolimesnio konteksto (pvz., kitokios religijos) perkeliamas tekstas gali visai neturėti atitikmens vertimo kalboje, todėl ir jo atitikmens paieška bus beprasme. Tokiu atveju vertėjo užduotis – kuo tiksliau perteikti verčiamo teksto prasmę, bet vertimo vienetu šis tekstas nelaikomas.

3. TEKSTŲ, KAIP VERTIMO VIENETŲ, ĮTEISINIMAS

Atkreipkime dėmesį į tai, jog be to, kad vertimo vienetą galima apibrėžti kaip prasme ir formaliai nedalomą kalbos sistemos vienetą, toks teksto statusas gali būti pasiektas ir kanonizacijos ar legitimizacijos, t. y. pavertimo įstatymu, būdu. Tai dažnai įvyksta registruojant kokį nors tekstą kaip prekės ženklams priklausančią kategoriją, pvz., „Maxima“ parduotuvių tinklas skelbia: „Apie viską pagalvota“; „Senukai“ – „Visada išsirinksi“, „Prisma“ – „Geriausia kaina už kokybę“, „Camelia“ vaistinė – „Mažų kainų vaistinė!“ Nuolat pasikartojančias frazes, elipsinius sakinius („Nes aš to verta“; „Geriau vyrai nesuras“ ir pan.) televizijos laidų reklamose girdime nuolat, esame prie jų pripratę ir nesusimąstome, jog tai nematerialusis įmonių turtas, registruotas ir įtvirtintas įstatymais.

Tekstų, kaip vertimo vienetų, reikšmė ir vertė atsiskleidžia ir verčiant tokius teisinius tekstus kaip Europos Sąjungos dokumentai. Pavyzdžiui, *Europos Sąjungos sutarties ir Sutarties dėl Europos Sąjungos suvestinės redakcijos*⁵ ir *Consolidated Versions of the Treaty on European Union and the Treaty of the Functioning of the European Union*⁶ visos dalys, skyriai, protokolai ir priedai yra išversti ir nekeičiami, nes pripažinti esantys „vienodai autentiški“. Tas pats pasakytina apie visus ES teisės aktus. Deja, kad ir labai norėtume, Septuagintos atvejis nesikartoja – „kad ir kokios profesionalios ir sąžiningos būtų Bendrijos institucijų vertimų tarnybos, kartais vis tiek atsiranda neatitikimų tarp Bendrijos teisės aktų skirtingomis kalbomis variantų. Tada kyla klausimas, kuris variantas turės pirmenybę, jei išvis toks bus. Teisingumo teismas, bandęs spręsti šias problemas, tokiu atveju sprendimą priima atsižvelgdamas į svarstomo akto tikslus ir prasmę“ (Cairns 1999, 99).

Taigi vertimo vieneto suvokimas – ne tik teorinis dalykas. Jis suteikia galimybę žvelgti į vertimą giliau, patirti per tekstą bylojančią tradiciją, kultūrą, socialinius kanonus. Tai

⁵ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:326:0001:0012:LT:PDF> (2013-8-30)

⁶ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:326:0001:0012:EN:PDF> (2013-8-30)

ypač atsiskleidžia tais atvejais, kai identiška prasminė vertimo vieneto raiška nesutampa su jo pateikimo forma vertimo kalboje ir kai tas pateikimas, kaip paaiškėja, yra nulemtas kultūros ir socialinės patirties. Tam skirsime skyrelį apie lygiagrečiuosius tekstus.

4. LYGIAGRETIEJI TEKSTAI⁷

Aptardami vertimo vieneto problemą atkreipėme dėmesį, kad vertimo vienetai gali būti labai įvairios apimties, tačiau juos jungia prasminis vientisumas, jie suvokiami kaip nedaloma visuma. Dėl to, tarkim, romanas (ar negrožinės literatūros tekstas – ataskaita, straipsnis) negali būti pavadintas vertimo vienetu, o jei ir gali, tai labai sąlyginai, pvz., dėl stiliaus vientisumo, nes neturi nedalomos visumos požymio: jo dalis galima praleisti arba papildyti, jei reikia, ir sukeisti, sutrumpinti pradžią, pailginti pabaigą ir pan.

Kas atsitinka, jei tekstą, kaip vertimo vienetą, reikia perteikti kita kalba? Anksčiau nurodėme, kad vertimo kalbos kultūroje pirmiausia ieškome toje kultūroje išsakinusių funkcinių atitikmenų. Tačiau ar visi tekstai, kurių neverčiame, o ieškome atitikmenų, yra nedalomi? Štai einame lydimi anglakalbio žmogaus ir pamatome užrašą ant tvoros: „Piktas šuo!“ Anglakalbis palydovas, aišku, nustebęs, jei bandysime jam aiškinti jog čia parašyta „*An angry dog“, nes jis ir taip mato, jog šuo ne iš meiliųjų, taigi kam dar aiškinti, kad jis piktas. Be to, tas trikdantis šauktukas... Kam šuns charakterio bruožus tiesmukai akcentuoti šauktuku? Kai galų gale ištarsime „Beware of the dog“ („Saugokitės šuns“), anglo veidas nušvis: taip taip, šitaip tai suprantama, tai jam įprastas išpėjimas. Taigi ar įprasto išpėjimo ieškome dėl to, kad ieškome nedalomo vertimo vieneto, ar dėl to, kad yra kokios nors kitos priežastys?

4.1 Lygiagrečiųjų tekstų apibrėžtys ir veikimo sritys

Dar 1958 metais, vertimo studijų priešaušryje, J. P. Vinay ir J. Darbelnet prakalbo apie „idiomatinius tekstus“ ir atskleidė iki tol netyrinėtą reiškinį: nagrinėdami kelio ženklų užrašus, pastebėjo, kad skirtingose šalyse jie skiriasi savo raiška, nors semantinis krūvis juose toks pats – tai išpėjamieji, draudžiamieji ar leidžiamieji ženklai. Prie šios temos grįžo ir Mary Snell-Hornby (1988). Ji, domėdamasi vertimu kaip lingvistikos, kultūros ir semiotikos interdisciplina⁸, tokio tipo tekstus pavadino lygiagrečiaisiais (*parallel texts*) ir remdamasi Searle (1969) šnekos aktų teorija, pasiūlė tokią lygiagrečiųjų tekstų apibrėžtį: „[Kadangi vertimas visada kyla iš kito teksto], lygiagretieji tekstai yra du lingvistiškai nepriklausomi produktai, kylantys iš tapačios (ar labai panašios) situacijos“ (Snell-Hornby 1988, 86). Kitaip tariant, ji nurodė tokių tekstų atsiradimo pagrindą: lingvistinę raišką lemia vienoda ekstralingvistinė, pragmatinė situacija abiejose kalbose, tai, kas egzistuoja už kalbos ir nuo jos nepriklauso, o „produktai“, t. y. raiška abiem kalbomis, yra visiškai skirtingi. Pavyzdžiui, ženklas prie laiptų: *Danger. Keep out* – „Atsargiai, slidu“. Angliškame

⁷ Autorės dėkoja VU Filologijos fakulteto Vertimo studijų katedros doktorantei Daliai Mankauskienei, padėjusiai atlikti lygiagrečiųjų tekstų tyrimą.

⁸ Tais metais Mary Snell-Hornby viešėjo Vilniaus universiteto Anglų filologijos katedroje ir skaitė pranešimą apie visuminį požiūrį į vertimo studijų problemas.

variante dėmesys daugiau nukreiptas į asmenį – „Pavojus. Čia neikite“; lietuviškame variante dėmesys nukreiptas į aplinkybes – čia slidu. Arba įdarbinimo agentūra Anglijoje skelbia: *Recruitment at its best*, o įdarbinimo agentūra Lietuvoje atitaria: „Geriausi darbo pasiūlymai“. Suprantame, kad „recruitment“ (įdarbinimas) nereiškia „darbo pasiūlymai“, tačiau sutinkame, kad toks lietuviškas variantas yra priimtinas, nes Lietuvoje stengiamės neprisiimti atsakomybės tol, kol tai nebūtina, tad mieliau renkamės „Geriausi darbo pasiūlymai“ nei šiek tiek avantiūristišką (mūsų akimis) reklamą „Puikiausias įdarbinimas“.

Čia turėtume nukrypti nuo pagrindinės temos ir paaiškinti, jog terminas „lygiagretusis tekstas“ tokia reikšme, kaip pateikia Snell-Hornby, suprantamas tik vertimo studijose. Dažniau sutinkama tekstynų lingvistikoje paplitusi lygiagrečiojo teksto reikšmė – tai „tekstas, pateiktas greta jo vertimo ar vertimų. Lygiagrečiojo teksto lygiavimas atliekamas taip, kad abiejų pusių sakiniai būtų išdėstyti lygia greta“ (VSŽ 2013). Tokia apibrėžtis niekaip nesusijusi su šiame skyriuje nagrinėjamosiomis vertimo problemomis ir turėtų būti siejama tik su tekstynų lingvistika.

4.2 Šnekos akto funkcijos

Lygiagrečiųjų tekstų fenomenas vertimo studijose išryškėjo tuo metu, kai kalbą pradėta analizuoti kaip socialinį reiškinį ir kai šalia kalbos mokslo ėmė rasti semiotikos mokslas. Roman Jakobson (1960) ir kiti žymūs kalbininkai ir vertimo studijų patriarchai (Nida 1964, Newmark 1981, 1988) savo teorijas grindė tuo, kad dar 1916 m. Ferdinand de Saussure išskyrė kalbą ir šneką, be to, atkreipė dėmesį, jog kalba ir šneka gali būti analizuojamos diachroniškai ir sinchroniškai. Jau tada de Saussure pastebėjo, kad tik laikantis griežtos sinchroninės nuostatos galima atsiriboti nuo kintančių žmogaus poreikių, dėl kurių kalba (kaip įrankis) turi prie jų prisitaikyti, ir nagrinėti tai, kas priklauso kalbai dabar. De Saussure išskyrė užrašytą ar ištartą signalą ir pavadino jį signifikatu, o konceptą (daiktą, reiškinį, būvį) pažymėjo terminu „signifikantas“. Maža to, jis atkreipė dėmesį, kad „signifikantas ir signifikatas sudaro kalbos ženklą, tačiau tas ženklas yra laisvai pasirenkamas arba nemotyvuotas“⁹ (Saussure 1916/1983, 67–69). Laisvasis kalbos ženklo pasirinkimas priklauso nuo diskurso, nuo aplinkos, kuri diktuoja vieno ar kito signifikato pasirinkimą signifikanto atžvilgiu. Štai iš žievės pintas indas, į kurį renkame grybus, gali būti pavadintas krepšiu, krepšeliu, pintine, kraitele ar kašele – signifikantas nuo to nesikeičia, o signifikato pasirinkimą nulemia kalbėjimo tikslas, vieta ir bendruomenė, kurioje esame: šilų dzūkai suklūsta, kai kalbame apie *krepšius*, nes jie tą patį daiktą vadina *kaše, kašele*.

Savo darbe „Linguistics and Poetics“ (1960), nagrinėdamas šneką ir išskirdamas šnekos aktus (kartais jie pavadinami ir kalbos aktais), Jakobson išvardijo šešias potencialias šnekos akto funkcijas. Šnekos aktas gali atlikti referentinę (aprašomąją), emotyvinę (parodančią asmens emocinę nuostatą referentinės situacijos atžvilgiu), konatyvinę (arba apeliacinę, apeliatyvinę, įtraukiančią adresatą į veiksma), metalingvistinę (kai kalba analizuoja pati

⁹ „Together, the signifier and the signified form the linguistic sign, but that sign is arbitrary or unmotivated“.

save, kaip visame šiame skyrelyje), faktinę (kontaktą su adresatu kuriančiąją) ir poetinę (poezijos ir šūkių kalbos) funkcijas.

Mūsų dėmesys šiame skyrelyje krypsta tik į vieną iš minėtų funkcijų – konatyvinę, nes ji domina daugelį mokslininkų kaip pati sudėtingiausia, nes žodžiais išreiškia galią priversti adresatą veikti arba sustabdyti adresatą nuo veiksmo, t. y. jai būdinga poveikio intencija. Poveikio intencija ypač atsiskleidžia direktyvuose, kuriais realizuojama tokia galia, kuria išreiškiamas konkretus tikslas – noras, kad adresatas ką nors padarytų (Gudavičienė 2006, 60). Searle (1969) pastaruosius šnekos aktus pavadino ilokucinio akto terminu. Tiesioginis ilokucinis aktas yra sudėtingas trimatis kalbos vienetas. Jį sudaro lokucija – ištariamos kalbinės raiškos priemonės, ilokucija – išreiškiamą ilokucinę galią, daranti lokuciją veiksmu, ir perlokucija – veiksmo poveikis, arba kas pasiekama tuo, kas pasakyta (Austin 1986, 84–89). Nuo pasakomų, garsu ištariamų ilokucinių aktų užrašytieji skiriasi tuo, kad adresantai juos formuluoja raštu ir perduoda adresatui. Kartais kiek užtrunka, kol adresanto išreikšta valia pasiekia adresatą, todėl tokie ilokuciniai aktai kalbine veikla tampa tik perskaityti adresato (Gudavičienė 2006, 60).

Štai ant vartų matome lentelę, jos forma ir spalva atitinka įspėjamąjį kelio ženklą, o jame – užrašas: *Warning. Do not enter. Authorised personnel only.* Sustojame. Semiotinė asociacija, ženklo panašumas į įspėjamąjį kelio ženklą yra sustiprinama lokucija – užrašytu tekstu (šnekos aktu), kuriuo išreiškiamą ilokucinę galią, draudimas, o perlokucija šiuo atveju yra tai, kad praeivis turi sustoti ir neatlikti veiksmo, kurį buvo nusprendęs netrukus daryti: neiti ten, kur eiti draudžiama. Jei tame įspėjamajame ženkle bus įrašyta lietuviškai *Įeiti be leidimo draudžiama. Tik personalui*, pasielsime taip pat, nes raiškos priemonės – semiotinis draudimo ženklas ir žodinis direktyvas – yra konvencionalios, viena kita sustiprinančios. Pasak Snell-Hornby (1988, 87), jos „išreiškia kalbančiojo tikslą **ateityje** paskatinti adresato veiksmą“.

4.3 Semantinė ilokucinių aktų prigimtis

Wierzbicka (1996) ilokucinius aktus labai sėkmingai suskaldė į semantinius vienetus ir pavadino juos *semantic primes* – semantiniais pirmapradžiais (taip jie verčiami į lenkų kalbą), prototipais arba primityvais (Gudavičienė). Taip ji parodė, kad šie aktų junginiai sudaro tam tikras universalias kombinacijas. Pavyzdžiui, pasakymas *Uždaryk duris!* reiškia: „Aš noriu, kad tu darytum X (uždarytum duris)“. Šią intenciją galima skaldyti į tokius semantinius primityvus:

- 1) intencija: aš noriu, kad tu darytum X;
- 2) socialinis požymis: aš esu tikras, kad tu darysi X;
- 3) nuoširdumo sąlyga: aš manau, kad tu gali daryti X;
- 4) lokucija: aš sakau: aš noriu, kad tu darytum X;

- 5) ilokucija: aš sakau taip, kad tu darytum X;
- 6) perlokucija: aš darau tai tam, kad tu darytum X (Cit. iš Gudavičienė 2006, 61).

5. LYGIAGREČIŪJŲ TEKSTŲ TIPAS – DIREKTYVAI

Vienas iš geriausių lygiagrečiųjų tekstų pavyzdžių, vertėjams ir kalbininkams iliustruojančių lygiagrečiųjų tekstų savybes ir vertimo problemas, yra direktyvai¹⁰, o iš jų ryškiausi – viešieji ženklai. Apžvelgsime direktyvų vertimo ypatybes ir galimybes, darydami prielaidą, kad jei direktyvai abiejose kalbose turi tą patį signifikatą, tai signifikantas, t. y. tekstas, kuris nusako tą signifikatą, negali turėti daugybės variantų, kaip tai atsitinka, pavyzdžiui, referentinėje (aprašomojoje) kalbos akto funkcijoje. Vertimo variantų turi būti mažiau arba jų tiesiog nėra, todėl vertėjui tenka ieškoti vertimo vienetų atitikmenų, remiantis direktyvams būdingais Wierzbickos semantiniais primityvais. Taip atsitinka, mūsų manymu, dėl to, kad konatyvinė funkcija, o kartu lokucija ir perlokucija turi būti išreikštos pačiu paveikiausiu būdu, kitaip intencija nebus realizuota.

Suprantama, kad paveikiausias būdas bus surastas tik tuo atveju, jei bus įvertintas ir direktyvo kultūrinis bei tradicinis aspektas, to šnekos akto pragmatinis („čia ir dabar“) apšodas. Štai įspėjamoji lenta miško pakraštyje:

Dėmesio! Atsargiai su ugnimi! Nekurk laužo – durpė! Nešiukšlink, nelaužyk medžių. Saugokite gamtą! Bauda iki 1000 Lt. ATPK straipsniai 77; 83. (* „Attention! Be careful with fire! Don't light a bonfire – peat! Don't throw rubbish, don't damage trees. Take care of nature! The fine is up to Lt 1000. Articles of the Administrative Law Code: 77; 83.“)

Mums, gyvenantiems gražių miškų šalyje ir suprantantiems, kad įsižiūrėjęs gaisras suniokos dešimtis hektarų daugybę metų puoselėto turto, iš pirmo žvilgsnio toks įspėjimas beveik priimtinas, tačiau įsižiūrėjęs jis ima rodytis perdėtas, įžeidus ir netgi šiek tiek komiškas. Familiarumas, reiškiamas vienskaitos antruoju asmeniu Nekurk laužo – durpė!

¹⁰ Terminą vartojame remdamosi Gudavičiene (2006).

Nešiukšlink, nelaužyk medžių, nelietuviškas paaiškinimas, kodėl negalima kurti laužo: *durpė!* (vietoje *durpės!*), sudaro įspūdį, kad šio ženklo adresatai – potencialūs niekšeliai, nesusipratę ir neišsilavinę žmonės, į kuriuos galima kreiptis „tu“, nors jų nepažįsti; šuolis link daugiskaitos *Saugokite gamtą!* šiek tiek komiškas, nes pats šūkis abstraktus, vargu ar taikytinas pirmiau minėtai žmonių grupei, juolab kad toliau pateikiami faktai – baudos dydis, Baudžiamojo kodekso straipsnių numeriai – dar kartą paliudija, jog adresatas – vertybių neturintis, tačiau susipažinęs su įstatymo galia žmogus. Tad sutikime, kad šio direktyvo intencija realizuota tik dalinai, nes jo kalbinė raiška klaidinga: ji pažeidžia skaitančiojo asmens autonomiją ir savivertę, ją sumenkina, nukreipia skaitančiojo mintis į savigną per pajuoką ir pašaipą. Kita vertus, anglakalbis šios nuoskaudos nepajus: tai, kad anglų kalboje nėra pagarbios antrojo asmens įvardžio formos, tik *you*, apsaugos skaitantįjį nuo tam tikro nuvertinimo, tačiau minimas baudos dydis ir baudžiamieji straipsniai sukels minčių, kad Lietuvoje bausmė yra labai eksponuojama ir taikoma gal dažniau nei kitur. Angliškoji versija šiuo atveju nėra lygiagretusis tekstas, tik pažodinis vertimas. Kad galėtume pateikti lygiagretųjį tekstą, turime rasti autentišką tekstą, maksimaliai perteikiantį cituotojo įspėjimo konatyvinę funkciją, pvz., tokį:

Warning. It is an offence to use open fire, cut, burn or otherwise destroy any vegetation in this area. Offenders may face fines and penalties.

6. ADRESANTO IR ADRESATO SANTYKIS VIEŠOSIOS ERDVĖS ŽENKLUOSE

Grįžtant prie aptariamų viešųjų ženklų, verta apsistoti ties direktyvų adresanto ir adresato santykiu. Kalbėdami apie draudžiamuosius, įspėjamuosius, rekomendacinius ar aiškinamuosius ženklus viešojoje erdvėje, dažnai prisimename jų formą. Taip yra dėl to, kad šie ženklai artimai susiję su kelio ženklų funkcijomis ir norminimas jau seniai tapo būtinybe, jie vienodinami visoje Europoje ir už jos. Maža to, kelio ženklų formatas tapo įvairiausių kitokių, su keliu nesusijusių ženklų pagrindu, pvz.:

Kodėl remiamasi tokio plataus masto normomis? Manytume, jog dėl tos pačios priežasties: dėl to, kad konatyvinė direktyvo funkcija, jo lokucija ir perlokucija turi būti

išreikšta pačiu paveikiausiu būdu, kitaip intencija nebus realizuota. Intencijai realizuoti pasitelkiamos semiotinės priemonės – kiti, ne kalbos ženklai: skritulys, lygiakraštis trikampis, stačiakampis; ir jų spalvos: raudonos kraštinės ir baltas arba mėlynas fonas. Skritulys plačiau prasme turi draudimo reikšmę, o trikampis – įspėjimo. Jei tokios formos ženkluose matome sutartinius ženklus ar figūras, žinome, jog kažką draudžiama daryti arba įspėjama, kad būsimas veiksmas rizikingas. Taigi be žodžių įvyksta komunikacijos aktas, jis veikia adresato sąmonę, apeliuoja į žinias, saugumo jausmą. Jei į tokį ženklą įterpiamas tekstas, ženklo prasmė ir reikšmė darosi sudėtingesnė, subtilesnė, nes suteikiamos didesnės galimybės palenkti adresatą adresanto valiai, nesvarbu, ar ji motyvuota, ar ne.

Klaidinga manyti, kad viešieji ženklai – tai beasmeniai daiktavardiniai ar pasyviniai tekstai; nors ir labai trumpi, jie turi aiškiai išreikštą intenciją paveikti skaitantįjį, o tam pasitelkiamos įvairios komunikacinės priemonės, pvz., mandagumo formulių intarpai, tikslingai parinkti įvardžiai, netgi emotikonai. Myers (1989), kalbėdamas apie mokslinių darbų stilių, pažymėjo, kad tekstas atskleidžia ne tik autoriaus siekį išreikšti mandagumą ir orumą, jis parodo sudėtingą autoriaus, jo skaitytojų ir visos visuomenės santykį. Viešieji ženklai yra labai trumpi baigtiniai tekstai, dėl to jų santykis su vienu praeviu ar daugybe skaitančiųjų dar sudėtingesnis. Viešojo ženklo adresatas nėra labai aiškiai apibrėžtas, jis nedalyvauja tame pačiame diskurse kaip adresantas, o dažnu viešuoju ženklu siekiama palenkti skaitytoją tam tikrai valiai, jis skatinamas bendradarbiauti, žadinama visuomenės gerovės misija.

Aptarkime šiuos pavyzdžius:

- 1) *It is a disciplinary offence to smoke in this building.*
- 2) *No smoking beyond this point.*
- 3) *No smoking - Anywhere on grounds. Thank you for your cooperation.*
- 4) *Thank You For Not Smoking In Or Within 25 Feet Of This Facility.*
- 5) *Please do not smoke.*

Visi penki ženklai turi tą pačią semiotinę reikšmę – draudimą. Visi yra to paties formato: draudžiamą ženklo centre pavaizduota perbraukta cigaretė, o apačioje pateiktas tekstas. Tekstus skiria iš esmės tik santykis tarp adresanto ir adresato.

1 pavyzdyje galima pastebėti demonstruojamą jėgą ir valią, kylančią iš įstatymo viršenybės: *Vidaus tvarkos taisyklėmis numatomos griežtos bausmės už rūkymą pastate*. Šiuo atveju adresato intencija rūkyti nėra iš tolo negali prilygti adresanto intencijai jį sustabdyti. Adresatas neturi jokio pasirinkimo, iš jo reikalaujama absoliutaus paklusnumo, nes adresantas savo poziciją sustiprina minimomis teisinėmis pasekmėmis (*It is a disciplinary offence*).

2 pavyzdys beveik neutralus, jame vos juntamas adresanto pranašumas: *Už šios ribos rūkyti draudžiama*. Nors adresanto intencija išlieka drausti adresatui rūkyti, čia jį pateikiama socialinio bendrumo ir gerovės aspektu: ši riba yra svarbi, iki jos rūkančiųjų laisvė neribojama, tik už jos.

3 pavyzdys – *Visoje teritorijoje rūkyti draudžiama. Ačiū, kad laikotės tvarkos*. Šiame draudime ryški nuoširdumo sąlyga, vadinamasis pasitikėjimo kreditas (arba votumas): nors adresantas niekada nesužinos, ar adresatas laikėsi nustatytos tvarkos, jis iš anksto išreiškia padėką ir tokiu būdu kilstelė adresatą aukščiau už galimus jo nuopelnus. Taigi šį atvejį galime traktuoti kaip jėgos pusiausvyros atvejį, nors ir sąlyginai: juk jei nebūtų antrosios frazės, pirmoji tebtų abstraktus, neutralus draudimas. Nukreiptas į asmenį padėkos forma, jis sutelkiamas į adresatą ir tokiu būdu įgyja paveikesnę galią.

4 pavyzdys *Ačiū, kad nerūkote per 25 pėdas nuo įrangos* rodo, jog adresatui suteiktas itin reikšmingas pasitikėjimo votumas, kuris keičia adresato poziciją iš (galbūt) silpnavalio rūkalius į susipratusį pilietį ir apibrėžia adresanto ir adresato santykį kaip pasitikėjimu pagrįstą lygiavertį bendravimą, nors ir suprantame, kad ši adresanto pozicija apsimestinė.

5 pavyzdyje *Prašom nerūkyti* autorius pasirenka lygią ar šiek tiek žemesnę poziciją adresato atžvilgiu: kreipinio paprastumas tarsi parodo, kad tokį prašymą lengva įvykdyti. Čia adresanto ir adresato santykis sukuriamas žodžiu *please*.

Taigi viešųjų ženklų kalbinės paveikumo priemonės yra labai įvairios, jos atspindi adresanto ir adresato santykius, kurie taip pat gali būti įvairūs – nuo besąlyginio reikalavimo iki malonaus prašymo ar draugiško įspėjimo.

7. ĮVARDŽIŲ REIKŠMĖ ADRESANTO IR ADRESATO SANTYKIŲ RAIŠKOJE

Bene svarbiausias lygiagrečiųjų tekstų konstravimo aspektas – kai kurie gramatiniai skirtumai, atspindintys kalbančiojo kalbinį ir kultūrinį mentalitetą. Šiame kontekste ryškiausi yra įvardžiai. Jų formų turime daugiau nei anglų kalboje: aš, **tu** (**Jūs**), jis, ji, mes, **jūs**, jie, jos, o jei ir tiesiogiai neištariami, juos galima nustatyti pagal, tarkim, veiksmožodžio galūnes. Štai keli pavyzdžiai:

- 1) *Pirk už 200 Lt. Laimėk lovą! Tapk savo lovos dizaineriu!* (Berry baldai) – įvardis *tu*.
- 2) *Atverkime savo praeitį. Maloniai kviečiame!* (LDK Valdovų rūmai) – įvardis *mes*.

- 3) **Gyvenkite kokybiškai. Pirkite praktiskai.** (Norfa) – įvardis *Jūs*.
- 4) **Laikykites dešinės!** – įvardis *jūs*.
- 5) **Laikykimės tylos!** – įvardis *mes*.

Tokia galūnių įvairovė padeda numanyti adresato socialinį statusą, jo amžių, interesus. Matome, kad pirmajame pavyzdyje adresatas yra jaunas, nelabai pasiturintis, tačiau kūrybiškas žmogus. Antroji reklama per galūnę, suponuojančią įvardį *mes* (anglų kalboje tokios semantikos *we* vadinamas *inclusive we*), apgaubia skaitytojus dėmesiu ir šiluma, susitapatina su jais (mes visi atverkime savo praeitį). „Norfa“ savo reklama į pirkėjus kreipiasi mandagiai, kaip į atskirą grupę gerbiamų žmonių, tačiau savęs neįtraukia – taip pasireiškia tam tikras adresanto pranašumas prieš adresatą, tarsi jis gyvenime nusimanytų daugiau nei adresatas, t. y. turėtų tiesos monopolį. Ketvirtasis pavyzdys – mums gerai pažįstamas kelio įspėjimas, kuriame (gal iš socialinės patirties) mandagumo neįžiūrime, tai griežtas nurodymas visiems eismo dalyviams. O penktasis, dažnai matomas ligoninėse, bažnyčiose, bibliotekose, yra visa apimantis, gana griežtai įsakmus ir, kaip ir ketvirtasis pavyzdys, nesuponuoja didelės pagarbos, tiesiog įtraukia visus diskurso dalyvius į esamą situaciją.

O dabar pritaikykime šiuos pavyzdžius angliškam direktyvui: *Please switch your phones off. Concert in progress.*

- 1) **Išjunkite mobiliuosius telefonus. Vyksta koncertas.**
- 2) **Išjunkime mobiliuosius telefonus. Vyksta koncertas.**
- 3) **Išjunk mobilųjį telefoną. Vyksta koncertas.**

Visi trys variantai gramatiškai taisyklingi, tačiau jų komunikacinis aspektas, konatyvinė funkcija trečiuoju atveju nepasieks tikslo, nes toks familiarumas sukelia vidinį adresato pasipriešinimą, yra įžeidžiantis ir gali suardyti adresanto ir adresato komunikacinį ryšį arba smarkiai jį iškreipti. Taigi vertėjo užduotis – pateikti originalo kalbos tekstą, atsižvelgiant į vertimo kalbos kultūrą ir tradicijas.

IŠVADOS

Tekstai, kaip vertimo vienetai, ir lygiagrečiai tekstai yra labai artimi lingvistiniai reiškiniai; apie lygiagrečiuosius tekstus kalbama tada, kai nedalomi tekstai įgauna tam tikrą verbalinę galią, t. y. atlieka šnekos aktų funkcijas, ypač konatyvinę funkciją.

Lygiagrečiuosius tekstus apibūdina jų sutartinė (konvencionali) raiška, kalbos normos, tradicijos ir kultūra. Dažniausiai lygiagrečiųjų tekstų kategorijai, viešiesiems direktyvams, būdinga konatyvinė (ilokucinė ir perlokucinė) funkcija.

Įvairialypiai adresanto ir adresato santykiai lygiagrečiuosiuose tekstuose suteikia vertėjui tam tikrą pasirinkimo laisvę, bet ir teksto, kaip vertimo vieneto, ir lygiagrečiųjų

tekstų atveju vertėjui tenka ieškoti sustabarėjusių atitikmenų vertimo kalbos kultūroje ir realijose, nes bet kokia kita interpretacija gali būti nepriimtina arba tiesiog nesuprantama.

LITERATŪRA

- Austin J. 1986. Slovo kak deistviye. *Novoje v zarubežnoj lingvistike*. XVII. Otv. red. Gorodeckij B. J. Moskva: Progress, 22–129.
- Armalytė O., Pažūsis L. 1990. *Vertimo teorijos pradmenys*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Cairns W. 1999. *Europos Sąjungos teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas.
- Crocker Ch. 2006. *Lost in Translation. Misadventures in English Abroad*. London: Michael O'Mara Books Limited.
- Černiuvienė L. 2013. *Vertimo minties raida Europoje*. Vilnius: Lodvila.
- Gudavičienė E. 2006. Direktyvai kaip ilokucinių aktų rūšis. *Lituanistica*. Lietuvos mokslų akademijos leidykla. T. 67. Nr. 3, 60–68.
- Hatim B, Munday J. 2004. *Translation. An advanced resource book*. London/ New York: Routledge.
- Jakobson R. 1960. Closing statements: linguistics and poetics. *Style in Language*, ed. Sebeok T. A. Cambridge, MA: MIT Press. 350–77. / Jakobson, R. 2004. *Linguistika ir poetika*. *Baltos lankos* 18/19: 5–49.
- Kade O. 1968. Zufall und Gesetzmäßigkeit in der Übersetzung. *Beihfte zur Zeitschrift Fremdsprachen*, I. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie.
- Koller W. 2011. *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. 8., neubearbeitete Auflage. Unter Mitarbeit von Kjetil Berg Henjum. UTB 3520. Tübingen/ Basel: A. France Verlag.
- Myers G. 1989. The pragmatics of politeness in scientific articles. *Applied Linguistics* 4: 1–35.
- Nida E. A. 1964. *Towards a Science of Translating*. Leiden: E. J. Brill.
- Newmark P. 1981. *Approaches to Translation*. Oxford and New York: Pergamon Press.
- Newmark P. 1988. *A Textbook of Translation*. New York and London: Prentice Hall.
- LTŽ 2012: Ramonienė M., Brazauskienė J., Burneikaitė N., Daugmaudytė J., Kontutytė E., Pribušauskaitė J. *Lingvodidaktikos terminų žodynas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. Prieiga internete: http://www.lsk.fff.vu.lt/file/Lingvodidaktikos_terminu_zodynas_2012_2.pdf [2013-07-15].
- Saussure F. de. 1916. *Cours de linguistique générale*. Paris: Éditions Payot. / Ferdinand de Saussure. 1983. *Course in General Linguistics*. Translated by R. Harris. London: Duckworth.
- Searle J. R. 1969. *Speech Acts: an essay in the philosophy of language*. Cambridge: Cambridge University Press/ John R. Searle. 1987. *Czynności mowy: Rozważania z filozofii języka*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax.
- Snell-Hornby M. 1988. *Translation Studies. An Integrated Approach*. Amsterdam: John Benjamins.
- VSŽ 2013 : Pažūsis L., Maskaliūnienė N., Darbutaitė, R., Klioštoraitytė, R., Mankauskienė, D., Miškinienė I., Paura M. 2013. *Vertimo studijų žodynas*. Vilnius: Lodvila (spausdinamas).
- Vinay J. P., Darbelnet J. 1958/1995. *Stilistique compare du francais et de l'anglais. Méthode de traduction*. Paris: Didier/ Jean-Paul Vinay and Jean Darbelnet. 1995. *Comparative Stylistics of French and English: a methodology for translation*. Translated and edited by J. C. Sager and M. J. Hamel. Amsterdam: John Benjamins.
- Volungevičienė S. 2013. Kolokacijų vertimo problemos: gretinamoji vokiečių-lietuvių kalbos studija. Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas.
- Wierzbicka A. 1996. *Semantics: Primes and Universals*. Oxford: Oxford University Press.

TEXT OUTSOURCING IN TRANSLATION

LIGIJA KAMINSKIENĖ, NIJOLĖ MASKALIŪNIENĖ

Summary

The purpose of the article is to present two types of seemingly similar untranslatable entities: units of translation and parallel texts. Units of translation are defined as lexical units grouped together to form a single element of thought. They range from a single word to a complete text. Imbedded in the tradition and culture of the source text, such units – marriage vows, prayers, etc. – may be canonized or legitimized, thus acquiring a legally protected status in the culture. Parallel texts, on the other hand, are two linguistically independent products arising from an identical (or very similar) situation. The analysis of parallel texts in this article is narrowed down to public directives. Public directives as communication acts convey conative function, i.e. they express an intention on the part of the speaker to effect future action on the part of the addressee. The public messages are characterised by conventionality, addressor and addressee relations, linguistic norms, traditions and culture. Any violation of the parameters may result in a failure of the intended impact upon the addressee, thus public messages should not be translated: they should be outsourced from the target text culture.

PARATEXTS IN TRANSLATIONS OF CANONICAL TEXTS (THE CASE OF THE BIBLE IN LATVIAN)

ANDREJS VEISBERGS

*Department of Contrastive Linguistics
and Translation and Interpreting
Faculty of Humanities
University of Latvia
anveis@lanet.lv*

The paper discusses paratexts, their use and prevalence in translations of the Bible in Latvian, with a particular focus on the last translation that was published in 2012. Paratexts are used to improve the perception of the main text and may include introductions, prefaces, postfaces, footnotes, side notes (marginalia), endnotes, glossaries, indexes and appendixes. Though the translation of the Bible, being a canonical text, is subject to various limitations, there is an increasing tendency to use more footnotes to explain various phenomena: information about the original texts, different variants of the Bible manuscripts, the existence or nonexistence of some verses; cultural words and facts – explanations about units of measurement, old objects, concepts, geographical and historical information; linguistic information: explanations of polysemy, decoding of words, etymologies of place names, semantics, wordplay; and alternative translations offered by the translator. The author suggests a glossary that could inform the reader of the Biblical characters, place names and the new transcription of many proper names. Footnotes could then dwell on linguistic issues.

INTRODUCTION

Texts are often accompanied by other material, known as paratexts. (Language) paratexts may include introductions, prefaces, postfaces, footnotes, side notes (marginalia), endnotes, glossaries, indexes, appendixes. Paratexts together with the main text affect the reception and understanding of the main text by the public at large. Paratexts are not primarily characteristic of translations only. They have a long history, appearing in printed texts soon after the invention of printing. In the 17th century footnotes started competing with the hitherto dominant marginal notes (Kaestner 1984; Eckstein 2001: 9-11). In the 18th century paratexts found their place in research writing and also started appearing in fictional texts. In the 19th century they tended to vacate fiction, to return there in the 20th century. Paratexts at times have been considered as important as the text itself. Thus, Edward Gibbons' "History of the Decline and Fall of the Roman Empire"

(1776–1789) derived its fame to a large extent because of the extensive use of footnotes containing quotations and flamboyant comments by the author. His footnotes can be viewed as a precursor of modern footnoting.

Paratexts in previous decades have attracted the attention of researchers, especially in Germany, where establishing a sub-branch or discipline of footnotology and its typology has been suggested (Rieß 1995). Often, other terms are used in the meaning of *paratexts*, namely *peritexts*, *epitexts*, *extratexts*. Occasionally paratexts are viewed extremely broadly as equivalent to *metatexts*: anything that is connected with the text, including various translations of the text.

In translation paratexts provide the necessary conceptual and background information that is necessary for the reader to understand the translated text better, e.g. in the Bible translation the direct versus the transferred meaning, as well as the meanings of the proper names cannot normally be decoded without paratexts, e.g. Hebrew *Hava* meaning *the alive one*, *the life giver* and its Latvian counterpart *Ieva* with its (dormant) direct meaning of *bird cherry tree*.

If a word or term is translated literally or transcribed, a paratext can explain the transferred meaning. If the translation is free and adapted, paratexts can explain the direct meaning. Thus, text and paratext work together and should be created together. Frequently paratexts are created not by the translators but by experts. This occasionally leads to a less cohesive and successful result.

The term *paratexts* originates from the book *Seuils* by Gerard Genette (1987), published in English as *Paratexts: Thresholds of Interpretation* (Genette 1997). Genette's writing generally dwells on the paratexts in books and views paratexts as liminal devices. Today the term is frequently understood in a broader sense, often referring to digital media, e-books, databases, corpora and also to translations. It can also comprise commercials, advertising materials, epigraphs, and pictures (Tahir-Gurcaglar 2011:113-115), thus the Bible translations frequently contain maps of the Middle East, pictures of scrolls or religious characters.

THE TRANSLATOR AS AN INTERMEDIARY AND THE TRANSLATOR'S VISIBILITY

The role of translators in the formation and development of Latvian written language is far from being fully understood and appreciated (Veisbergs 2009, 2012). The translator's role is enormous, however, usually they are left in the shadows and are rarely visible, e.g. in past Bible translations the translators' names have often been omitted. Paratexts can be viewed as an obvious element of the translator's visibility or voice, the translators' footprints (Palaposki 2010), and the translator's hand (Mainberger 2001). Koskinen (2000: 99) when discussing the translator's visibility distinguishes between textual, paratextual and extratextual visibility.

Textual visibility is expressed in the text itself and includes translation strategies (which are not always visible to the lay readers); paratextual visibility comprises all paratexts and additions. Extratextual or social visibility can be noticed outside the translation, e.g. press releases, criticism, interviews dedicated to the translation or translator. For example, in the case of the last translation of the Latvian Bible the social visibility was massive, which one must say is hardly to be expected for a “normal” translation.

Paratexts occasionally draw fire, first because they split the reader’s attention, and secondly, as Venuti argues “in making such additions, the translator’s work ceases to be translating and becomes commentary. Moreover, the translation acquires a typically academic form, potentially restricting its audience and it fails to have the immediate impact on its reader that the foreign text produced on the foreign reader” (Venuti 2009:159).

Paratexts are normally considered secondary and subordinate to the main text (Derrida 1991:193). In a translation one actually hears two voices or sees two hands – that of the author of the original and that of the translator. The translator not only transfers the text into another language and culture, but implements the transfer presuming the expected target audience, or the model reader (Eco 1984: 7).

The model reader of a translation has a different cultural background, along with a different competence and expectations (expectations from a translation are frequently different from those of the original). Texts often contain phenomena unknown to the target reader, or bearing different ideological or connotational nuances, e.g. sheep and goats, branches on the streets, a kiss, etc. (Nida 2003). The model reader of a Bible translation is varied and complex: many readers are well prepared and knowledgeable on the subject. For them a new translation may be interesting and refreshing, but may also seem awkwardly new, revisionist, digressive and shocking. The other readers are the novices and new readers who know little or virtually nothing about biblical contents and form. In any case the translator (or translators, as the new translations are often group work) tries to help the reader either overtly or covertly, or attempts to combine both approaches. The overt assistance is usually implemented by means of paratexts.

PARATEXT TYPES

Paratexts, apart from language, i.e. linguistic form, can also include maps, pictures, drawings, and photos. The modern electronic media offer hyperlinks, videos, commentary pages, etc. However, in traditional book format paratexts are usually:

a) **prefaces / introductions.** This is the translator’s place of honour (a preface is more likely to be read than a postface). A preface is rarely accessible to the translators; normally it is reserved for the original author or expert. Translators usually get access to introductions only in serious research and scientific works, where they can espouse their translation strategies and sometimes provide examples and solutions.

b) **footnotes** are viewed variously in different ages, cultures and text types. They normally have the author’s commentary function in the original works (Benstock 1983: 204).

In translations the functions are broader. Footnotes are occasionally viewed as a translator's failure or shame, they are occasionally ridiculed and considered to be "the black sheep" (Grafton 1999: 25), as reading footnotes interrupts the flow of the text and its linearity splits the reader's attention. It is also a problem as to how to assess the reader's knowledge, yet, from the point of view of translatology, footnotes also provide interesting information about what the translators have viewed necessary to explain. Indirectly, and not very precisely, footnotes may serve as a sign of what the reader might know or not;

c) **endnotes** are, contents-wise, similar to footnotes but being situated at the end of the book they tend to be even more cumbersome and less reader-friendly;

d) **side notes, marginal notes (marginalia)** are usually used for specific purposes – either as cross references or enumeration, or explanations of specific items;

e) **glossaries** usually contain an explanation of terms in specific, specialized domains;

f) **indexes** are of two types, the short versions contain page references of items, the long versions provide synoptic explanatory information;

g) **appendices** usually contain relevant information grouped according to domains.

PARATEXT CONTENTS IN TRANSLATION

It is impossible to produce a clear and complete classification of the contents of paratexts, as different types of paratexts focus on different phenomena, yet often the same issues may be discussed both in the introduction, footnotes or endnotes. As many sub-concepts overlap, e.g. cultural words (*realia*) and foreign words, citations often contain foreign elements, and often footnoting/endnoting issues are hard to categorize. Normally notes (footnotes, endnotes, side notes) explain what would be known to the original text reader and unknown to the model reader of the translation. As remarked above, there are various options of transfer and adaptation: these instances can be explained or explicitated in the text itself, they can be loan-translated or explained by means of paratexts.

Traditionally in Latvian, notes explain:

- Quotations in foreign languages – Latin, French, German, English, etc.
- Cultural words (*realia*): geographical, religious, educational, arts, institutional words and concepts, etc.
- Allusions (which often overlap with cultural words or concepts).
- Wordplay, ambiguities, cases where the text is not mono-dimensional.
- Translator's or translation problems.

PARATEXTS IN CANONICAL WORKS

Though paratexts in canonical texts are often viewed as a separate category possessing established constraints, they tend to be as varied as paratexts in general, e.g. in the two

Latvian translations of the Koran in 2011. One of them, done by a famous translator Uldis Bērziņš (Korāns 2011a) from Arabic contains a 6-page poetic introduction about the book, its translator and the language. In the end matter there are pictures, translator's endnotes with a page dedicated to the issues of transcription and around 20 pages of comments and a list of sources as well as 85 pages of Prof. Ešots endnotes and a list of sources providing explanations, parallel variants, allusions, interpretations and references. Thus, endnotes comprised more than 100 pages (486-589 pp.)

The second translation was done by the famous Latvian composer Imants Kalniņš (Korāns 2011b). Though the title page says that it is "an interpretation from Arabic", this remark is ambiguous as it might be understood as the translator's individual interpretation or an interpretation of the Arabic text via another language. It is also doubtful whether the composer actually knows Arabic. Paratextually this translation is poorer than the other one: there is a short philosophical poem by the translator and a 4-page biography of the Prophet Muhammad. There are no clearly separated paratexts in this translation, but relatively frequent bracketed explanations inserted in the text, mostly providing Arabic words.

SPECIFIC CHARACTERISTICS OF BIBLE TRANSLATION

Though the Bible is viewed as a prototypically canonical text, the translation of which is limited in its interpretation (Chesterman 1997: 22), its various editions in Latvian have gradually attuned the text to the perceived or real norms of the language and the interpretation of the original can also be considered as becoming more and more precise. Here two remarks seem worthy of mention. First, for the first 300 years the translations were performed by non-native Latvian speakers and the early translations did not always use "correct/adequate" Latvian (which, however, does not mean that the "incorrect" Latvian was not later codified as the Latvian Biblical style). Second, although starting with the first edition in 1689 the Bible was supposedly translated from the original languages, it seems the German text was at least to a certain extent consulted in the process.

The text of the Bible is also normally adapted to the knowledge level of the perceived target audience. The changes and amendments occasionally call forth objections and protests, yet rational changes are often positively appreciated, as noted by Bielenstein in as early as 1904 (Bilenšteins 1995: 222). Translations of the Bible also have some doctrinal constraints. The Bible societies of the past were cautious as regards explanations and commentaries, as these could carry interpretation differences and biases and thereby cause denominational strife. The British and Foreign Bible Society (BFBS) changed its official stance in 1971, when the 1804 phrase of the charter "without note or comment" was changed to "without doctrinal notes or commentary". Thus, in the past, paratexts in the traditional meaning were not welcome in Bible translation. Extending covert explanations is also contrary to the idea of being faithful, though apart from faithful translations there are also alternative versions and renderings of the

Bible. There could be borderline cases when some explicitation could be considered in order to avoid confusion, e.g.:

*Un notika, ka tanīs dienās Jēzus nāca no Nacaretēs Galilejā un tika Jāņa kristīts Jordānā.
(Marka 1:9) (Bībele 1965)*

Tajās dienās Jēzus atnāca no Galilejas (apgabala) Nācaretēs (pilsētas) un Jānis viņu kristīja Jordānā (s upē). (Bībele 2012: 2206)

Gloss: In those days Jesus came from (the town of) Nazareth of Galilee (region) and was baptized by John in the Jordan (river).

One might argue that for new readers who lack knowledge of these geographical names they have to be explicitated.

The Bible has a most complex model reader whose interests are difficult to balance. Novice readers would find there much obscurity. Traditional users might have objections to innovation and change both in contents and language. And finally the Bible is a book that is usually not read linearly and consecutively, but referred to, often looking for a book, chapter, fragment or verse. This might presume a need for repeated explanations. There have been cases of inserting the paratextual information in the text directly (Blight 2005:7), but these are mostly not viewed as traditional translations, but alternative versions.

PARATEXTS IN LATVIAN BIBLE TRANSLATION HISTORY

The first translation (Ta 1689) actually contains extensive paratexts. There is a lofty introduction in German by Superintendent Johann Fischer (the title page is, however, in Latvian), informing the reader of the King and Martin Luther. There are marginal notes and brief summary introductions to the chapters. And there are surprising insertions in the text in smaller letters marked with an asterisk (of the type that today we would expect in footnotes), e.g. Genesis 3:22:

Un Dievs tas Kungs sacīja: Redzi/ tas Cilvēks ir* tapis it kā no mums.

*Ebr: Valodā ir tā skan: Redzi, tas Cilvēks ir tāds bijis, kā viens no mums.

Gloss: And the Lord God said: See / the Man has* now become as if one of us. * In Hebr. Language it sounds: See, that Man has been, as one of us.

The 1825 edition (the 4th edition) (Biblia 1825) has an extensive didactic introduction by the General Superintendent Jehkab Fischer (son of Johann Fischer) from the 1739 edition in Latvian about the way the Bible is supposed to be read and understood. Explanatory insertions are gone, marginal notes are introduced within the column, summary introductions for the chapters have remained and there is a Sunday reading list at the end.

The 1877 edition (*Bihbele 1877*) edited by Bielenstein retains the introduction, marginal notes are within the column and summary introductions for the chapters have become very concise. There are no footnotes. The Sunday reading list has been retained.

The 1965 London (*émigré*) edition (*Bībele 1965*) has no introduction and there are a few footnotes mostly explaining Hebrew language meanings, e.g.:

Ieva* **Ari Hava – ebr.- dzīvā (Genesis 3:20)*

Gloss: Ieva* **Also Hava – Hebr. The alive one.*

Augļus* **t.i. procentes (Leviticus 25:36)*

Gloss: Fruits* **i.e. percentage/interest.*

The New Translation

The new Bible translation is the second translation after many revised and amended versions. It has many innovations (Tēraudkalns 2008: 200; 2009), among them a more frequent use of footnotes and a substantially changed transcription. Yet it is not an alternative or super-modern translation and it retains many traits of the old one. The new translation contains a brief postface – two paragraphs on the principles, history and a couple of translation issues, three explanations on citations, footnotes and titles, and a list of abbreviations used in the footnotes.

The introductory part contains brief information on the Translation commission, contents and a one-page explanation of the abbreviations parallel to Protestant and Roman Catholic names of the books. There are the traditional side notes – cross references to similar texts. The rest of the paratextual information is in the footnotes:

1. Information about the original texts, variants of the manuscripts, existence or nonexistence of some verses:

Katrā tornī četri* vīri (1743).

*Dažos manuskriptos: trīsdesmit divi.

Gloss: On each tower were four*men. *In some manuscripts: thirty two (1. Maccabees 6:37)

Gāja cauri Marisanas zemei* (1740).

*Dažos manuskriptos: Samarijas.

Gloss: passed through Marissa*. *in some manuscripts: Samaria (1. Maccabees 5:66).

Pēc Israēla dēlu skaita* (351).

*Vairākums tulkotāju atzīst par pareizāku grieķu tulkojuma versiju: pēc Dieva dēlu skaita.

Gloss: the number of the sons of Israel* *most translators consider the Greek translation variant to be more correct: according to the number of the sons of God (Deuteronomy 32:8).

Esi sveicināta, izredzētā* (2250).

*Pēc Romas katoļu tradīcijas: žēlastības pilnā.

Gloss: *Hail, favoured one** **According to the Roman Catholic tradition: full of grace (Luke 1:28).*

Dāvida Psalm* (1023).

*mizmor (ebr. val.) - lietots vārds, kura nozīme nav zināma.

Gloss: *The Psalm of David** **mizmor - a word in the Hebr. language, the meaning of which is unknown (Psalms 109:1).*

2. Cultural words and facts – explanations about units of measurement, old objects, concepts, geographical and historical information:

Man jāpiemin Lepnā* (994).

*Poētisks Ēģiptes apzīmējums.

Gloss: *I will make mention of the Proud** **a poetic description of Egypt (Psalms 87:4).*

Tajā ietilpa divi tūkstoši batu* (572).

*bats – apmēram 45 litri.

Gloss: *It contained two thousand baths** **bath – around 45 litres (1.Kings 7: 26).*

3. Linguistic information: explanations of polysemy, decoding of words, etymologies of place names, semantics, intentional or casual wordplay. Often these phenomena overlap with cultural words.

Kristum jānāk no Dāvida dzimuma* (2336).

*Burtiski: sēklas.

Gloss: *Christ is a descendant* of David* **literally: of the seed (John 7: 42).*

Tur būs arī pilsēta, kuru sauks - Hamona* (1498).

*Hamona (ebr. val.) – pulks.

Gloss: *There will be a city called Hamonah** **Hamonah (Hebr. language) – multitude (Ezekiel 39:16).*

..tāpēc lai to sauc par sievu*, jo no vīra tā ņemta (10).

*Īš (ebr. val.) – vīrs; išā (ebr. val.) – sieva.

Gloss: *she shall be called woman*, for she was taken out of man* **Īš (Hebr. language) – man/husband; išā (Hebr. language) – wife (Genesis 2:23).*

dieva gars* lidinājās pār ūdeņiem. (7)

*Arī: vējš.

Gloss: *the Spirit* of God was hovering over the waters. *Also: wind (Genesis 1:2).*

Alternative translations offered by the translator. In the new translation these footnotes are very unevenly distributed which suggests different translators had different priorities.

Varens vējš* (1877).

*Cits iespējams tulkojums: varenības dvesma.

Gloss: *Mighty wind* *Another possible translation: breath of might (Wisdom of Solomon 5:23).*

Tie smeltos drosmi* (1903).

*Cits iespējams tulkojums: liksmotu.

Gloss: *They would seek courage* *Another possible translation: might rejoice (Wisdom of Solomon 18:7).*

Vīņš nedienu* veica (1904).

*Cits iespējams tulkojums: karapulku.

Gloss: *He overcame the destroyer* *Another possible translation: troops (Wisdom of Solomon 18:22).*

Ko lai jums saku vispirms?* (2338).

*Grūti tulkojams pants. Cits iespējams tulkojums: Kopš sākuma jums to saku.

Gloss: *What should I tell you first?* *A difficult verse for translation. Another possible translation: I told you that from the beginning. (John 8:25)*

Occasionally footnotes explain syntactic issues and sentence structures, e.g. to whom a pronoun refers to, or provide the literal translation:

tie* – (1748).

*Romiešu draugi.

Gloss: *they* *friends of Romans (1.Maccabees 8:1).*

bet nevienam tu neskaities sieva* (1665).

*Burtiski: tu nesaucies neviena vārdā no viņiem .

Gloss: *Literally: but to no one are you a wife* *you do not bear the name of a single one of them (Tobit 3:8).*

The same footnotes are repeated whenever the item repeats. As a result, contrary to other translated literature, the Bible translation offers a relatively even spread of footnoting, avoiding their abundance in the beginning and absence at the end. However, there are some books of the Bible where footnoting is more rife than in others, suggestive of the particular translator preferring or avoiding paratexts. This suggests that the editorial policies as regards use of footnotes have not been strict or fully agreed or have not been punctiliously implemented.

CONCLUSIONS

The new translation of the Bible in Latvian offers a broader use of paratexts than the previous editions. Most of the paratextual information is contained in the footnotes. It provides information about the original texts, variants of the manuscripts, existence or nonexistence of some verses; explains cultural words and facts; and provides linguistic information: explanations of polysemy, decoding of words, etymologies of place names, semantics, intentional or casual wordplay and occasionally offers alternative translations by the translator. The distribution of footnotes is uneven, which is suggestive of a lack of editorial oversight of clear policies as regards paratexts.

The author suggests that a glossary of the Biblical characters, place names and new transcription of many proper names would be a good paratextual tool. There is still much information missing that would be valuable to new readers. An extended explanatory index for the Bible would be impracticable as many linguistic items occur very frequently. In the view of the author a glossary informing the reader of the Biblical characters, place names and new transcription of many proper names would be a good tool. Footnotes could then dwell on the linguistic and translation issues of particular cases.

REFERENCES

- Benstock S. 1983. At the Margin of Discourse: Footnotes in the Fictional Text. *PMLA*, Vol. 98, No 2, March. 204–225.
- Biblia* 1825. Peterburga: drikkehts pee T. Rutta un dehla.
- Bibele* 1965. London: The British and Foreign Bible Society.
- Bibbele, tas irr: Dieva swehtie wahrdi 1877*. Jelgawā: Jahnis Wridrikkis Steffenhagens un dehls drukkaļis.
- Bibele* 2012. Latvijas Bībeles biedrība.
- Bīlenšteins A. 1995. *Kāda laimīga dzīve*. Rīga: Rīgas Multimēdiu centra apgāds.
- Blight R. C. 2005. Footnotes for Meaningful Translations of the New Testament. *Journal of Translation*. Vol. 1, No 1, 7–46.
- Chesterman A. 1997 *Memes of Translation*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins.
- Crisp S. 2008. Challenges for Bible Translation Today. *Tulkojums – kultūrvēsturisks notikums. Valsts valodas komisijas raksti*. 4. Sējums. Rīga: Zinātne, 156–166.

- Derrida J. 1991. This Is Not an Oral Footnote. *Annotation and Its Texts*. S. A. Barney (ed.). New York/Oxford: Oxford University Press, 192–205.
- Eckstein E. 2001. *Fussnoten: Anmerkungen zu Poesie und Wissenschaft*. (Reihe *Anmerkungen: Beiträge zur wissenschaftlichen Marginalistik*, Bd. 1. Münster: LIT. Eco U. 1984. *The Role of the Reader: Explorations in the semiotics of texts*. Bloomington: Indiana University Press.
- Genette G. 1987. *Seuils*. (Poétique). Paris: Seuil.
- Genette G. 1997. *Paratexts: Thresholds of Interpretation*. Cambridge University Press.
- Grafton A. 1999. *The Footnote. A curious history*. Harvard University Press.
- Kaestner J. 1984. Anmerkungen in Büchern. *Bibliothek: Forschung und Praxis*. Bd. 8, Heft 3. München: Saur, 203–226.
- Korāns*. 2011a. Rīga: Neputns.
- Korāns*. 2011b. I. Kalniņa interpretācija. Rīga: Medicīnas Apgāds.
- Koskinen K. 2000. *Beyond Ambivalence*. Electronic dissertation. University of Tampere. www.acta.uta.fi.
- Mainberger S. 2001. Die zweite Stimme. Zu Fußnoten in literarischen Texten. *Poetica*, Bd. 33, München: Fink, 337–353.
- Nida E. 2003. *Fascinated by Languages*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Paloposki O. 2010. The Translator's Footprints. *Translators' Agency*. eds. T. Kinnunen, K. Koskinen. Tampere: Tampere University Press, 86–107.
- Rieß P. 1995. Vorstudien zu einer Theorie der Fußnote. *Prolegomena zu einer Theorie der Fußnote*. P. Rieß, S. Fisch, P. Strohschneider (ed.) Bd. 1 der Reihe **fußnote: anmerkungen zum wissenschaftsbetrieb*. Münster / Hamburg: LIT, 1–28.
- Tā Swehta Grahmata Jeb Deewa Swehtais Wahrds...* 1689. Rīga: Gedruckt bey Johann Georg Wilcken, königl. Buchdrucker.
- Tahir-Gurcaglar S. 2011. Paratexts. *Handbook of Translation Studies*, eds. Gambier Y., van Doorslaer L. Vol 2. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 113–116.
- Tēraudkalns V. 2008. Bībeles 1965. gada izdevums kultūrvēsturiskā kontekstā. *Tulkojums – kultūrvēsturisks notikums. Valsts valodas komisijas raksti*. 4. Sējums. Rīga: Zinātne, 194–214.
- Tēraudkalns V. 2009. Bībeles jaunā tulkojuma sākumi Latvijā 20. gs. 90. gados: pēctecība, tulkošanas principi un konteksts. *Tulkojums – kultūrvēsturisks notikums. II. Valsts valodas komisijas raksti*. 5. Sējums. Rīga: Zinātne, 187–205.
- Veisbergs A. 2009. Translation Language: The Major Force in Shaping Modern Latvian. *Vertimo Studijos*. 2. Vilnius: Vilniaus universitetas, 54–70.
- Veisbergs A. 2012. The Latvian Translation Scene: Paradigms, Change and Centrality. *Translation Quarterly*. Hong Kong. 66, 31–57.
- Venuti L. 2009. Translation, Intertextuality, Interpretation. *Romance Studies* 27. 3, 157–173.

PARATEKSTAI KANONINIŲ TEKSTŲ VERTIMUOSE (BIBLIJOS VERTIMO Į LATVIŲ KALBĄ ATVEJIS)

ANDREJS VEISBERGS

Santrauka

Straipsnyje aptariami paratekstai, jų naudojimas ir gausa *Biblijos* vertimuose į latvių kalbą, ypač daug dėmesio skiriant naujausiam 2012 m. išleistam vertimui. Paratekstai naudojami norint padėti skaitytojui geriau suprasti pagrindinį tekstą ar suteikti papildomos informacijos, todėl prie pagrindinio teksto gali būti įvadas, pratarinės, išnašos, pastabos, pastabos paraštėse (marginalia), pastabos teksto gale, glosarijai, indeksai ir priedai. Nors *Biblijos* kaip kanoninio teksto vertimui taikomi įvairūs apribojimai vis stiprėja tendencija naudoti daugiau išnašų įvairiems dalykams aiškinti, pvz., pateikiama informacija apie tekstų originalus, įvairius *Biblijos* rankraščių variantus, apie kai kurių eilučių egzistavimą/neegzistavimą, kultūros realijas ir faktus, paaiškinimai apie mato vienetų, senus objektus, sąvokas, geografinę ir istorinę informaciją; lingvistinę informaciją: daugiareikšmių žodžių aiškinimą, vietovardžių etimologiją, semantiką, žodžių žaismą; ir vertėjo siūlomus vertimo variantus. Autorius teigia, kad būtų naudinga parengti žodynelį, kuriame būtų skaitytojui pateikta visa ši informacija, taip pat pristatyti bibliniai personažai, vietovardžiai ir nauja daugelio tikrinių vardų rašyba. Tada išnašose būtų galima aptarti tik kalbinius klausimus.

ПРОБЛЕМЫ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ЛОКАЛИЗАЦИИ КОМПЬЮТЕРНЫХ ИГР НА РУССКИЙ ЯЗЫК (НА ПРИМЕРЕ ИГРЫ «HALF LIFE 2»)

ЕКАТЕРИНА КОВАЛЬКОВА

*Vilniaus Universitetas
Filologijos fakultetas
Vertimo studijų katedra
kathrinbkg2@yahoo.com*

В настоящей статье описывается и анализируется процесс и результат создания русскоязычных локализаций компьютерной видеоигры «Half-Life 2». В основу комплексного исследования лингвистического корпуса текстов данной игры (125 строк текста) была заложена модель переводческих стратегий Э. Честермана и принципы работы современных локализаторских компаний.

В ходе проведённого исследования были установлены концептуальные рамки для работы с феноменом локализации, дан краткий обзор основных теоретических наработок в данной сфере. Основная часть статьи посвящена рассмотрению и описанию феномена компьютерных видеоигр в рамках переводоведческого анализа и описывается процесс локализации видеоигр, практикуемый современными локализаторскими компаниями. Кроме того, в ней представлены выводы, полученные в результате подробного компаративного анализа информативного и экспрессивного типа текстов двух русскоязычных локализаций игры. Должное внимание в статье было также уделено способам аудиовизуальной адаптации игры «Half-Life 2» на русский язык.

ВВЕДЕНИЕ

Под воздействием технологического прогресса и процесса глобализации компьютерные игры превратилась в мировую индустрию интерактивных развлечений и отдыха (Bernal-Merino 2006). Компьютерные видеоигры являют собой незаурядный феномен современной массовой культуры: в них совмещаются традиции и техники различных медийных и художественных практик (Bernal-Merino 2006); они также требуют определённых лингвистических и культурных изменения для соответствия целевой локали, в которой они будут продаваться и использоваться (Esselink 2003). В процессе разработки компьютерных игр

немаловажную роль играют компании по локализации и работа отдельных переводчиков, занятых в деятельности по адаптации игры к тому или иному рынку. Тем не менее, ни сами компьютерные игры, ни факт их локализации долгое время не представляли серьёзного объекта для академического анализа: по сути, различные научные подходы к компьютерным играм сформировали междисциплинарную сферу исследований (O’Hagan 2007). Более того, не существует единого терминологического аппарата по локализации компьютерных игр, что значительно усложняет научный диалог по данному вопросу.

Проведённое исследование является примечательным в том смысле, что объектом изучения стал предмет, ранее не подвергавшийся анализу с точки зрения теории переводоведения и лингвистики. Избранный нами междисциплинарный подход к анализу компьютерных игр позволяет всесторонне проанализировать данный феномен и углубить понимание переводимых речевых ситуаций и соответствующих им дискурсов. Результаты работы также могут иметь практическую значимость и применяться в процессе создания концептуальных рамок для работы с феноменом компьютерных игр в переводоведческом дискурсе.

В качестве *кейса исследования* была взята научно-фантастическая видеоигра от первого лица «Half-Life 2», разработанная и в 2004 году выпущенная на английском языке американским разработчиком компьютерных игр «Valve Corporation». Процесс локализации настоящей игры представляет собой исключительный прецедент - одна и та же игра была дважды переведена и локализована для русскоязычного рынка компаниями «Valve Corporation» и «Бука». Таким образом, *предметом исследования* стал комплекс внутренних нарративов игры, лингвистический корпус текстов игры, взаимодействие аудиовизуальных компонентов игры, аспекты, характерные для программного обеспечения. *Гипотеза* исследования предполагала, что целевой язык и культура влияют на локализуемый продукт (видеоигру) через применяемые переводчиками стратегии перевода таким образом, что пользователь начинает воспринимать локализованный продукт как созданный конкретно для его культурной и языковой среды. Успешность восприятия пользователями игрового продукта зависит от применения переводчиками-локализаторами тех или иных переводческих стратегий.

Целью представленного исследования является проведение комплексного анализа стратегий перевода, использованных для создания двух имеющихся локализованных версий игры «Half-Life 2», включая аудиовизуальную компоненту игры, направленное на выявление того, насколько каждая из локализаций способствует натуральному восприятию и вовлечению игрока в

геймплей. Исходя из этого, задачи работы можно определять как 1) представление различных академических точек зрения на феномен локализации, определение основных концептуальных рамок для работы с феноменом локализованных компьютерных игр, а также краткая характеристика каждый этап стандартного процесса локализации игр, к которому прибегают локализаторские компании; 2) сравнение двух существующих локализаций компьютерной игры «Half-Life 2» на русский язык, путём исследования используемых стратегий перевода на основании предложенной А. Честерманом тридцатиуровневой модели синтаксических, семантических и прагматических стратегий перевода (Chesterman 1997); 3) выяснение, какая из локализованных русскоязычных версий игры «Half-Life 2» наиболее приемлема для русскоязычного пользователя.

Наиболее предпочтительными методами исследования стратеги перевода внутренних компонентов и текстов локализованных игр оказался компаративный лингвистический анализ, основанный на предложенной А. Честерманом (1997) модели переводческих стратегий и успешно использованный Д. Маумявичене (2012) в проведённом ею анализе локализации программного обеспечения. Исследование также имеет приметы семиотического и дискурс-анализа, включённого наблюдения и качественного интервью.

ПЕРЕВОД КАК ЧАСТЬ ПРОЦЕССА ЛОКАЛИЗАЦИИ

В первой теоретической части исследования устанавливаются концептуальные рамки для работы с феноменом локализации, исследуется междисциплинарный характер феномена локализации, понятие лингвистической локализации, характеризуется её связь с процессом перевода. Зачастую локализация отождествляется с переводом, однако большинство авторов сходятся на том, что работа по адаптации ПО к той или иной локали состоит из двух основных частей: лингвистического перевода (перевода названий меню, текстов сообщений, технической документации и т.п., вопросы грамматики и орфографии языка перевода) и технической адаптации программы для её надлежащей работы в конкретном культурном и языковом пространстве (поддержка языковой кодировки, наличие привычных для локали форматов даты/времени, единиц измерения и пр.) (Dagienė, Grigas, Jevsikova 2010; Esselink 2000). То есть, локализация – это процесс всестороннего преобразования продукта таким образом, чтобы он лингвистически, культурно, технически и юридически соответствовал целевой стране и языку (Bernal-Merino 2006).

Несмотря на то, что порой трудно развести понятия «перевод» и «локализация», их всё же стоит различать. Как уже указывалось выше, помимо лингвистической адаптации внутренних текстов ПО, локализация может

включать адаптацию графических компонентов, изменение цветовой гаммы, технических настроек программы. Это позволяет сделать вывод, что перевод является частью более сложного и многостороннего процесса локализации.

КОМПЬЮТЕРНЫЕ ИГРЫ КАК ОБЪЕКТ ПЕРЕВОДОВЕДЧЕСКОГО АНАЛИЗА

Не вызывает сомнения утверждение, что компьютерные игры являются одним из наиболее популярных феноменов современной массовой культуры. По мнению М. Берналь Мерино, именно перевод сыграл ключевую роль в экспоненциальном росте индустрии видео развлечений. Тем не менее долгое время данный феномен и сам факт локализации компьютерных игр оставались за рамками академических исследований. Все предпринятые в последние годы попытки анализа компьютерных игр создали междисциплинарный подход к настоящему феномену (O'Hagan 2007). На сегодняшний день не существует единой терминологической базы для работы с компьютерными играми. Подобная терминологическая нестабильность указывает на динамическую природу и технологическое основание предмета исследования, а также на то, насколько неоднородна и многомерна область исследования компьютерных игр, позволяющая множество интерпретаций (Aarseth, Smedstad, Sunnana 2003). Несмотря на акцентируемый ранее междисциплинарный характер процесса локализации, в нём можно выделить ряд лингвистических характеристик, присущих другим типам перевода. Языковая плоскость феномена локализации и лингвистический подход к определению данного термина позволяет исследовать данный феномен с точки зрения традиционных переводоведческих теорий (Maumevičienė 2012).

МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Локализация компьютерных игр складывается из уже изученных в современном переводоведении феноменов: локализации программного обеспечения (далее в тексте – ПО) и аудиовизуального перевода. Типология текстов игры является гибридной. Это значит, что переводчик, работающий с компьютерной игрой, сталкивается со всеми типами текстов, выделенных К. Райс (1978): 1) текстами информативного типа, ориентированными на содержание (инструкция по установке игры, технические спецификации), 2) текстами экспрессивного типа, ориентированными на форму (диалоги и сценарий текста игры), 3) текстами, оперативного типа, ориентированными на обращение (тексты сопроводительной документации игры – упаковка, рекламные сообщения на сайте поддержки игры) и наконец 4) аудио- и мультимедиаальными текстами, требующие аудио-визуального перевода (создание субтитров и озвучивание диалогов).

Для исследования первых двух типов текстов переведённых компьютерных игр наиболее приемлемые теоретические рамки для анализа представляет предложенный Э. Честерманом (1997) набор из тридцати синтаксических, семантических и прагматических переводческих стратегий. В исследовании примеры применения данных стратегий будут представлены в виде таблиц. В первом столбце таблиц представлена оригинальная строка текста из англоязычной игры «Half-Life 2», во втором столбце – перевод этой же строки в локализации игры компанией «Valve Corporation», в третьем – перевод этой же строки в локализации игры компанией «Бука».

От анализа третьего типа текстов по классификации К. Райс пришлось отказаться по причине невозможности приобретения и сравнения оригинальных изданий дисков игр и сопровождающих их материалов (более того, даже при скачивании игры через интернет установка игры производится на английском языке).

Рассмотрение четвёртого типа текстов игр – субтитров и дубляжа – осуществлялось сквозь призму семиотического анализа.

ХОД ИССЛЕДОВАНИЯ

Русскоязычная версия игры «Half-Life 2» обоснованно оказалась в фокусе исследования – процесс локализации настоящей игры представляет собой тот редкий случай, когда одна и та же игра была дважды переведена и локализована для русскоязычного рынка компаниями «Valve Corporation» и «Бука». Вэмпирической части исследования информативных, экспрессивных и аудиовизуальных текстов двух игр было проанализировано 125 строк текста.

ТЕХНИЧЕСКИЕ ТЕКСТЫ ВИДЕОИГРЫ И ОСОБЕННОСТИ ИХ ЛОКАЛИЗАЦИИ

В фокус рабочего анализа первого (информативного) типа текстов попали все тексты сообщений пользовательского интерфейса игры: игровые сообщения (SUIT, AMMO, ASSIGNMENT: TERMINATED и т.д.) и подсказки, всплывающие на экране во время игры (HOLD DOWN TO CHARGE SUIT, GET AMMO FROM CRATE и т.д.), а также многочисленные пункты меню и настроек одиночной и сетевой игры (Take screen shot, Use the mouse to look around и т.д.).

Одной из основных задач переводчиков при лингвистической локализации любого ПО является обеспечение гибкости и языковой нейтральности пользовательского интерфейса (Шерешевский 2004). Кроме того, немало технических сложностей для переводчиков вызывает частое несовпадение длины текстов на языке оригинала и перевода (там же). Переводчик обязан руководствоваться *принципами*

экономичности и компактности, в противном случае существенное удлинение строки текста будет нечитаемым для пользователя. Это в значительной степени влияет на выбор переводчиками стратегии перевода программного обеспечения. Предварительный анализ показал, что перевод от локализаторов из компании «Буки» в гораздо более лаконичен, ёмок и логически обоснован, чем перевод от «Valve», где длина строк переведённого текста намного превышает длину строк оригинала практически во всех случаях (см. Табл. 1).

Таблица 1

SPEED UP / SLOW DOWN	УБЫСТРЕНИЕ / ЗАМЕДЛЕНИЕ	– ГАЗ / – ТОРМОЗ
----------------------	----------------------------	------------------

Лингвистический анализ перевода технических текстов обеих локализаций игры «Half-Life 2» позволил выявить, что в них были использованы все синтаксические стратегии перевода за исключением изменения когезии текста и изменений риторической схемы, что объясняется особенностями программных текстов. С одинаковым успехом обоими локализаторами использовались стратегии калькирования, смещения языковых единиц, структурные изменения фразы, изменение структуры предложения. Локализация от «Valve» отличается необоснованно частым дословным переводом, вводом в текст сложных предложений и неправильного использования стратегии смещения языковых уровней (см. Табл. 2).

Таблица 2

Crosshair appearance	<i>Появление перекрестия</i>	Вид прицела
There are currently no save games to display.	<i>Невозможно отобразить, т.к. нет сохраненных игр.</i>	Сохраненные игры отсутствуют.
Multiplayer	<i>Режим нескольких игроков</i>	Сетевой режим

Семантический анализ технических текстов игры указывает на то, что в обеих локализациях успешно использованы стратегии гипонимического перевода, изменения уровня абстракции текста, а также парафраза. Отсутствуют стратегии использования тропов и группа прочих семантических стратегий. Синонимический перевод, изредка встречаемый в обеих локализациях, является нежелательной стратегией для перевода текстовых строк программного обеспечения (см. Табл. 3).

Таблица 3

<i>Duck</i>	<i>Присесть</i>	=
Press DUCK for Spectator Menu	Нажмите НАГНУТЬСЯ для входа в меню наблюдения	Нажмите кнопку ПРИГНУТЬСЯ для входа в меню наблюдения

Компания «Valve» также ошибочно прибегала к антонимическому переводу (см. Табл. 4).

Таблица 4

<i>View Cone</i>	<i>Нет обзора</i>	<i>Угол обзора</i>
------------------	-------------------	--------------------

Локализация от «Буки» отличается умелым использованием конверсии, изменением дистрибуции текста и изменением эмфатических структур (см. Табл. 5), что помогло сделать текст данной локализации лаконичным, сдержанным и соответствующим нормам и правилам русского языка.

Таблица 5

It will be deleted permanently	Удаление будет проводится постоянно.	Восстановить удаленную игру будет невозможно.
<i>Enemies are very tough; your weapons are less effective.</i>	<i>Стойкие враги;</i> поражающая способность оружия понижена.	<i>Врагов сложно победить;</i> поражающая способность оружия понижена.
Remember my password	Запомнить <i>мой</i> пароль	Запомнить пароль

Анализ прагматических стратегий указывает на то, что в силу специфики данного технического текста и отсутствия в нём культурных коннотаций, при создании локализаций не использовались стратегии культурной фильтрации, изменения видимости автора, редактирования и прочих прагматических стратегий перевода. В обеих русскоязычных локализациях изменению подвергался интерперсональный уровень текстов, что соответствует требованиям написания русскоязычных технических текстов (см. Табл. 6).

Таблица 6

<i>You must</i> enter a password	<i>Необходимо</i> ввести пароль	=
----------------------------------	---------------------------------	---

Частичный перевод использовался обеими группами локализаторов, однако в конечном переводе игры от «Valve» строки такого текста были переведены неправильно или вообще не переведены, что нарушило когерентность текста (см. Табл. 7).

Таблица 7

Use ' <i>bloom</i> ' effect when available	Перевод отсутствует	По возможности использовать эффект <i>Bloom</i>
--	---------------------	---

Локализация игры, выполненная компанией «Бука», отличается целесообразной импликацией текста, изменением иллокуции (см. Табл. 8).

Таблица 8

There are currently no save games to display.	Невозможно отобразить, т.к. нет сохраненных игр.	Сохраненные игры отсутствуют.
Quit game	Закончить игру	Выход

Несмотря на обильное и зачастую одинаковое использование различных переводческих стратегий при переводе технической документации игры «Half-Life 2», можно сделать вывод, что целесообразное и уместное использование определённых переводческих стратегий (за исключением некоторых мелких недостатков) делает локализацию игры компанией «Бука» наиболее полной, правильной и приемлемой для русскоязычного пользователя.

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ЭКСПРЕССИВНЫХ ТЕКСТОВ ИГРЫ

Лингвистический анализ перевода экспрессивных текстов игры «Half-Life 2», в которые вошли все внутриигровые диалоги героев, а также письменные репрезентации звуковых эффектов, позволил выявить следующую тенденцию: между существующими русскоязычными локализациями внутриигровых текстов наблюдается гораздо меньше отличий, чем между локализацией технических текстов данной игры. Можно утверждать, что основная часть текстов в локализации компании «Бука» совпадает и полностью идентична строкам текстов ранее созданной локализацией компанией «Valve». Это позволяет сделать вывод, что переводчики из компании «Бука» не создавали новую локализацию игры: за основу был взят текст первоначальной локализации «Valve», в который был внесён ряд грамматических, орфографических и пунктуационных исправлений.

Специфика переводимых внутриигровых диалогов (использование экспрессивных средств художественной литературы) поспособствовала тому, что за исключением некоторых прагматических стратегий, для создания русскоязычных локализаций игры «Half-Life 2» применялись практически все обозначенные А. Честерманом (1997) переводческие стратегии.

При локализации текстов игры «Half-Life 2» обеими локализаторскими компаниями были использованы все синтаксические стратегии перевода. В большинстве случаев выявлено полное совпадение таких синтаксических стратегий, как калькирование (для перевода имён собственных), транспозиция, изменение структуры простых и сложных предложений, изменение когезии и риторических схем. Основные различия между локализациями наблюдаются на уровне использования стратегий дословного перевода, смещения языковых единиц и языковых уровней (см. Табл. 9).

Таблица 9

<i>[Headcrab Alert]</i>	<i>[Тревога крабовой головы]</i>	<i>[Появился хедкраб]</i>
<i>I wish I knew. I'm encountering unexpected interference!</i>	<i>Если б я только знал о возможных помехах.</i>	<i>Если б я только знал, что такое может случиться!</i>
<i>First model was about yau-high.</i>	Первая модель была <i>во-от такая</i> .	Первая модель была <i>во-от такусенькая</i> .

Семантический анализ экспрессивных текстов игры свидетельствует об одинаковом использовании обеими группами локализаторов стратегий синонимии, антонимии, конверсии, изменения эмфатических конструкций (редукция), перефразирования, добавления и редукции тропов. Локализация от «Буки» стремится к конкретизации смыслов и использованию гиперонимов (см. Табл. 10).

Таблица 10

You going to let Gordon throw <i>the switch</i> ?	Гордон отключит <i>систему</i> ?	Гордон дернет <i>рубильник</i> ?
---	----------------------------------	----------------------------------

Значительное изменение дистрибуции текста наблюдается лишь в локализации от «Valve» и происходит в ущерб смыслу текста, что негативно сказывается на качестве локализации (см. Табл. 11).

Таблица 11

You'll find the launcher for your rockets up in the lighthouse, Freeman.	Фримен, в маяке полно ракет для установки.	Фримен, на маяке есть пусковая установка для ракет.
--	--	---

Анализ прагматических стратегий позволил выявить отсутствие изменения иллюкции, видимости автора и редактирования оригинала вследствие особенности текста игры (диалоговая форма текста, медийный формат компьютерной игры). В обеих локализациях наблюдается применение стратегии культурной фильтрации (преобладание форенизации над доместикацией) (см. Табл. 12).

Таблица 12

Combine soldiers	Солдаты Альянса	Кóмбайны / Комбáйны
------------------	-----------------	---------------------

Необходимо отметить, что выявлено идентичное использование стратегии изменений уровня экспликации, снижения информативности текста, частичного перевода, успешной передачи акцентов и особенностей речи героев игры. В переводе от «Буки» наблюдается изменение когерентности текста (см. Табл. 13), так как в нём отсутствует ряд переводов строк с вербализированными звуковыми эффектами.

Таблица 13

[Vortigaunt Beam Attack]	[Лучевая атака вортигонтов]	Перевод отсутствует
--------------------------	-----------------------------	---------------------

Тем не менее, локализация от «Буки» сохраняет признаки художественного стиля речи, в то время как локализация от «Valve» стремится к разговорному стилю через изменение интерперсонального уровня диалогов тигры (см. Табл. 14).

Таблица 14

Get <i>this thing</i> open, Gordon.	Гордон, открой <i>эту хрень</i> .	Гордон, открывай!
-------------------------------------	-----------------------------------	-------------------

СУБТИТРЫ И ДУБЛЯЖ ИГРЫ

Заключительная часть исследования включала в себя анализ передачи вербальной и невербальной акустической информации в русскоязычных версиях компьютерной игры «Half-Life 2», т.е. их субтитров и дубляжа.

Субтитры в обеих версиях русскоязычных локализаций игры «Half-Life 2» довольно компактны. В версии «Valve» субтитры значительно сокращены и не совпадают с полным произносимым текстом; в версии «Буки» субтитры полностью совпадают с дубляжом. В обеих версиях грамотно подобрана цветовая гамма субтитров: белый цвет – основной текст диалогов героев, основные субтитры звуков; голубой цвет – реплика другого героя в диалоге; курсив – реплика героя через переговорное устройство; жёлтый цвет – субтитры звуков используемого оружия, сообщения об амуниции, состоянии костюма, здоровья; красный цвет – сообщения о смерти врага или робота, текст заглавными буквами – особо громкие звуки. Субтитры звуков заключены в квадратные скобки или звёздочки.

Тем не менее, в результате анализа субтитров, сделанных компанией «Valve», выяснилось, что работа в этом направлении была проведена довольно небрежно. Удивляет огромное количество допущенных орфографических и пунктуационных опечаток. Более того, судя по дословному переводу, частому семантическому несоответствию перевода его оригинальному значению, несоблюдению правил грамматики, стилистики и лексики можно сказать о том, что перевод был выполнен автоматической программой-переводчиком без последующего редактирования человеком (см. Табл. 15).

Таблица 15

...it will not go down without a bloody fight.	... <i>на за что</i> не сдастся без кровавого боя	... <i>ни за что</i> не сдастся без кровавого боя
[Headcrab Emerging]	[<i>Чрезвычайная ситуация крабовой головы</i>]	[В песке что-то зашевелилось]
[Pistol Shot]	[Пистолетный выстрел]	Перевод отсутствует

Как видно из приведённых выше примеров, в версии локализации игры от «Буки» подобные мелкие ошибки в субтитрах диалогов были исправлены. Субтитры звуков были отчасти подкорректированы согласно оригинальному значению слышимого звука или звука исполняемого действия. Несмотря на это, большая часть субтитров звуков была вырезана и в игре отсутствует (отсутствуют все субтитры звуков, в которых присутствуют названия оружия).

Дубляж игры компанией «Valve» неоднократно подвергалась критике со стороны пользователей и обозревателей. Среди основных недостатков этой версии назывался английский акцент, неправильно расставленные ударения в словах, нечёткость произношения некоторых фраз. Кроме того, был допущен ряд весьма неприятных ошибок, которые становятся очевидными с самых первых минут игры. Например, фразы горожан и повстанцев мужского пола

были перепутаны либо сдвинуты, что привело к довольно неожиданным и неадекватным диалогам в ходе игры. Странным кажется несоответствие фразы повстанцев-мужчин «Когда всё закончится, я женюсь» с субтитрами «Когда всё кончится – найду себе парня» (англ. – «When this is all over, I'm gonna mate»). Следует понимать, что английская фраза одинакова для героев как мужского, так и женского полов. По невнимательности в субтитрах оказалась фраза повстанцев-женщин. Это указывает на то, что переводчик при работе с репликами героя, пол которого переводчику неизвестен, должен выбирать более гендерно-нейтральные варианты перевода (Радзановская, 2009). Компания «Бука» постаралась исправить вышеуказанные недочёты. Во-первых, были переозвучены практически все диалоги главных героев. Во-вторых, несоответствия фраз повстанцев и горожан были отчасти исправлены, из-за чего некоторые фразы стали повторяться по нескольку раз подряд. Поэтому, несмотря на ряд недочётов, последнюю локализацию можно считать наиболее приемлемой для русскоязычных пользователей.

ВЫВОДЫ

Всесторонний комплексный анализ стратегий перевода лингвистических текстов и адаптации аудиовизуальной компоненты в существующих русскоязычных локализациях компьютерной игры «Half-Life 2» позволил прийти к выводу о том, что локализация, созданная российской компанией «Бука», является наиболее верной с лингвистической точки зрения, в результате чего именно эта версия игры оказалась наиболее приемлемой и востребованной среди русскоязычной потребительской аудитории. На то, что данная локализация превосходит по популярности локализацию от компании «Valve» повлиял не только профессиональный выбор наиболее подходящих переводческих стратегий с учётом найденных игроками ошибок и предложенных ими исправлений, но также высокое качество работы по созданию субтитров и дубляжа игры, которая более естественно воспринимается русскоязычным пользователем, что способствует его беспрепятственному и проблемному вовлечению в процесс игры.

ЛИТЕРАТУРА

Aarseth E., Smedstad S. M., Sunnana L. 2003. *A multi-dimentional typology of games*. <http://www.digra.org/dl/db/05163.52481> (03-06-2012).

Bernal-Merino M. 2006. On the Translation of Video Games. *The Journal of Specialized Translation*, issue 6, 22–36.

Chesterman A. 1997. *Memes of Translation: The Spread of Ideas in Translation Theory*. Amsterdam: John Benjamins.

Dagienė V., Grigas G., Jevsikova T. 2010. *Programinės įrangos lokalizavimas*. Monografija. Vilnius: Matematikos ir informatikos institutas.

Esselink B. 2000. *A Practical Guide to Localization*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Esselink B. 2003. *Computers and translation: a translator's guide*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Maumevičienė D. 2012. *Vertimo strategijos lokalizuojant programinę įrangą*. Filologijos daktaro disertacija. Vilnius.

O'Hagan M. 2007. Video games as a new domain for translation research: From translating text to translating experience. *Revista Tradum.Àtica – Traducció i Tecnologies de la Informació i la Comunicació*, 5: *Localització de videojocs*, 1–7.

Радзановская А. *Ошибки локализаторов*. <http://dtf.ru/articles/read.php?id=54330> (15-10-2011).

Райс, К. 1978. Классификация текстов и методы перевода. *Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике*. Москва: Международные отношения, 202–228.

Шерешевский Л. 2004. Особенности локализации программного обеспечения на примере SCADA-системы WinCC. *Промышленные АСУ и контроллеры*, №7, 34–38.

KOMPIUTERINIŲ ŽAIDIMŲ LINGVISTINĖS LOKALIZACIJOS Į RUSŲ KALBĄ PROBLEMOS (PAGAL ŽAIDIMO „HALF LIFE 2“ PAVYZDĮ)

KATSIARYNA KAVALKOVA

Santrauka

Šiame straipsnyje atkreipiamas dėmesys į visiškai naują vertimo studijų objektą – kompiuterinius vaizdo žaidimus. Jame apžvelgiami skirtingi akademiniai požiūriai į lokalizacijos reiškinį ir pagrindiniai žaidimų lokalizacijos etapai. Pasitelkus A. Chestermano pasiūlytą vertimo strategijų modelį ir semiotinę analizę, kompleksiškai analizuojami du žaidimo „Half-Life 2“ lokalizacijos į rusų kalbą variantai (lokalizaciją atliko bendrovės „Valve Corporation“ ir „Buka“), tiriama, kuris iš jų yra priimtinesnis rusakalbiam vartotojams.

Atliekant tyrimą išnagrinėta į rusų kalbą lokalizuoto žaidimo „Half-Life 2“ tekstų visuma, kurią sudaro informacinio, ekspresyviojo ir audiovizualinio tipo tekstai. Teigiama, kad lokalizuoto žaidimo sėkmė tikslinėje rinkoje priklauso nuo sėkmingo vertimo strategijų naudojimo.

Sukurtų žaidimo lokalizacijos variantų lyginamoji analizė patvirtina, kad abiejuose naudotos beveik visos vertimo strategijos, tačiau tai daryta verčiant skirtingas programos įrašų sekas. Rusų bendrovės „Buka“ sukurta žaidimo „Half-Life 2“ lokalizacijos versija yra tikslesnė rusų kalbos taisyklingumo prasme, būtent ji yra priimtinausia rusakalbiam vartotojams ir populiariausia tarp jų. Tai lėmė tinkamas vertimo strategijų pasirinkimas verčiant skirtingų tipų žaidimo tekstus, profesionalus subtitravimas ir įgarsinimas atsižvelgiant į vartotojų pastabas ir pasiūlymus.

LOGINIŲ JUNGČIŲ VARTOJIMO SAVITUMAS PRANCŪZŲ IR LIETUVIŲ KALBŲ TEISĖS TEKSTUOSE: VERTIMO ASPEKTAI

LIUCIJA ČERNIUVIENĖ
ANTANAS DAMBRAUSKAS

*Vilniaus universitetas
Filologijos fakultetas
Vertimo studijų katedra
liuce@hotmail.com
antanas.dambrauskas@gmail.com*

Teisės tekstų vertimų analizė yra itin aktuali mūsų dienų vertimo teoretikams ir praktikams: daugiakalbėje Europos Sąjungoje teisės aktų vertimų į nacionalines kalbas gausu, teisės tekstų vertimas taip pat užima nemenką nacionalinių vertimo rinkų dalį. Straipsnyje analizuojama teisės tekstų vertimo specifika, konkrečiai – loginių jungčių vartojimo savitumas prancūzų ir lietuvių kalbų teisės tekstuose ir teisės tekstų vertimuose iš prancūzų kalbos į lietuvių kalbą. Analizė aktuali, nes loginės jungtys nemažai tirtos prancūzų kalbininkų, bet beveik nenagrinėtos lietuvių kalbininkų. Tyrimo objektas – loginių jungčių vartojimas Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimuose prancūzų kalba ir tų sprendimų vertimai į lietuvių kalbą, taip pat Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimų tekstai lietuvių kalba. Gauti rezultatai gretinami siekiant nustatyti loginių jungčių vartojimo savitumą prancūzų ir lietuvių kalbų teisės tekstuose ir iširti, ar vertėjai laikosi lietuvių teisės kalbai būdingų normų, ar jų vertimams būdinga prancūzų teisės kalbos interferencija.

ĮVADAS

Verčiant teisės tekstus susiduriama su šių tekstų stiliui ir terminijai būdingomis specifinėmis problemomis. Nors toks teiginys galbūt tiktų ir kitų žanrų ar sričių tekstų vertimo problematikai apibūdinti, pasak Gladys Gonzalez-Matthews, teisės tekstų vertimas pasižymi kai kuriais sunkumais, kurių verčiant kitų sričių tekstus nėra (Gonzalez-Matthews 2003, 79): teisės kalbos teksto, užrašyto viena kalba, perteikimas kita kalba – tai ne tik lingvistinių ir terminologinių, bet ir teisinių, socialinių ir kultūrinių ypatybių perteikimas.

Teisės kalba, kaip atskira žmogaus kalbinės raiškos sritis, turi savitą specifiką. Pasak lietuvių kalbininkų, teisės dokumentai rašomi administracinio stiliaus juridiniu postiliu,

kuriame gana gausu klišių ir stereotipų. Tokia yra Konstitucijos, kodeksų, įstatymų, įsakų ir kitų dokumentų kalba. Pasak Kazimiero Župerkos, juridinį administracinio stiliaus postilį sudaro daugybė žanrų: įstatymai, įsakai, potvarkiai, protokolai, įgaliojimai ir t. t. (Župerka 1997, 84), ir nors kiekvienas iš šių žanrų turi tik jam būdingų sintaksinių, stilistinių ar semantinių ypatybių (pavyzdžiui, įstatymo tekstas yra visiškai kitoks nei tarptautinės sutarties tekstas), visi juridinio postilio žanrai turi bendrų bruožų, kurie ir išskiria teisės kalbą iš kitų kalbos sričių. Jai būdingas tikslumas, aiškumas, nuoseklumas, oficialumas, standartiškumas, tikslingumas, t. y. teisės dokumentai turi būti ne tik gramatiškai taisyklingi, bet ir tikslūs bei tikslingi. Dokumentams netinka neterminologizuoti, dviprasmiški žodžiai ar pasakymai (Kniūkšta 2001, 267). Kad nekiltų jokių dviprasmybių, teisės tekstų vertėjas turi tiksliai ir nuosekliai versti terminus, išlaikyti originalo ir vertimo tekstų registrą.

Šiame straipsnyje trumpai aptariami kai kurie probleminiai teisės tekstų vertimo aspektai, daugiausia dėmesio skiriant loginių jungčių vartojimo specifikai prancūzų kalbos teisės tekstuose ir jų palyginimui lietuvių kalbos teisės tekstuose. Be to, analizuojami prancūzų teisės tekstų vertimai į lietuvių kalbą siekiant iširti teisės tekstų vertimo iš prancūzų kalbos į lietuvių kalbą tendencijas.

TEISĖS TEKSTŲ VERTIMO SPECIFIKA

Nors teisės kalba iš esmės yra labai technokratinė ir ją būtų galima įvardyti netgi kaip tam tikrą socialinį dialektą (turima galvoje ir terminija, ir išskirtinė sintaksė, ir stiliaus savitumas, taip pat atitinkami kontekstai ir situacijos, kodėl ir kam teisės tekstai kuriami), teisė yra socialinis reiškiny, glaudžiai susijęs su kultūra ir kiekvienoje visuomenėje turintis savų išskirtinių bruožų (Gémar 1998, 37). Teisė įvairiomis formomis egzistuoja visose visuomenėse, o visos teisės procedūros vykdomos per kalbą (Maley 1994, 11). Kalba yra teisės priemonė, procesas ir rezultatas, ji veikia įvairiose srityse ir rašytine, ir sakytine forma.

Analizuojant teisės kalbą svarbu atsižvelgti į situaciją ir kontekstą. Rašomas tekstas turi atitinkamą tikslą. Be to, tekstas priklauso ne tik nuo konteksto ir nuo tikslo, bet ir nuo kultūros, kurioje buvo sukurtas (Gémar 2003). Todėl vertėjas turi atsižvelgti ne tik į tai, kaip atitinkamos teisės sąvokos funkcionuoja dviejose skirtingose kultūrose, bet ir, svarbiausia, dviejose teisės sistemose (Durieux 2000, 4).

Pasak Malcolmo Harvey, vienas iš pagrindinių ir ilgą laiką laikytas svarbiausiu vertimo aspektu yra ištikimybė originalo tekstui. Vokiečių mokslininkams Katharinai Reiss ir Hansui Vermeeriui XX a. aštuntajame dešimtmetyje sukūrus tekstų tipų ir *skopos* teorijas, vertimo tekstas įgijo svarbesnį statusą, atsižvelgiama ne tik į originalo, bet ir į vertimo teksto tikslą, jo atliekamą funkciją. Teisės tekstų vertėjas nekuria formalių tekstų atitikmenų kita kalba, kuriami du tolygūs ir visateisiai tekstai dviem kalbomis (Sarcevic

1997, 71). Pavyzdžiui, visi Europos Sąjungos teisės aktai turi būti išversti į visas Europos Sąjungos valstybių narių kalbas ir kiekvienas tekstas nacionaline kalba laikomas autentišku dokumentu, turinčiu tokią pat juridinę galią, nes juo perteikiama ta pati europinė teisės norma (Harvey 2002, 181). Tad verčiant teisės tekstus susiduriama ir su lingvistiniais kalbų skirtumais, ir su poreikiu paisyti teisės normų, atitinkamos teisės sistemos sąvokų ir taisyklių. Vertėjas privalo atlikti dvi užduotis: tinkamai perteikti kalbos elementus ir tinkamai perteikti teisės elementus.

Loginių jungčių vartojimo prancūzų ir lietuvių teisės kalboje savitumas vertimo požiūriu

Loginės jungtys (mokslininkų dar vadinamos konektoriais) gali būti apibrėžiamos remiantis Jeanu Micheliu Adamu: loginė jungtis yra toks teksto elementas, kuris priklauso teksto semantikos lingvistiniam lygmeniui, tekste jungia du semantinius vienetus ir sukuria tarp jų loginį ryšį, logikos moksle išreiškiamą kaip *p connex q*. Loginėmis jungtimis gali būti įvairios kalbos dalys: jungtukai (*donc, or, comme*), prieveiksmiai (*en effet, ainsi*) ar sustabarėję posakiai (*quoi qu'il en soit*). Loginių jungčių gausa prancūzų kalboje priklauso nuo teksto tipo, o funkcija ir svarba kinta pagal tekstų tipus. Pasakojamojo tipo tekstuose loginės jungtys nėra tokios svarbios kaip argumentacinio pobūdžio tekstuose, kur būtina pabrėžti argumentus, kontrargumentus, dėstomų faktų tarpusavio ryšius (Adam 2005, 117–118). Prancūzų kalboje labai svarbu vidinė teksto darna. Kartais teigiama, kad prancūzų kalba tęsia graikų ir lotynų kalbų retorikos tradicijas. Be to, prancūzai vadinami mokslininko ir filosofo Descartes'o vaikais ir prancūzų kalboje netgi egzistuoja iš šio mokslininko pavardės kilęs būdvardis logiškam, aiškiam protui apibūdinti – *esprit cartésien*, todėl tradiciškai teksto logikai ir rišlumui skiriamas ypatingas dėmesys. Tekstas prancūzų kalba nėra pakankamai rišlus, jei jame trūksta loginių jungčių.

Loginės jungtys ne tik sieja tekstą, bet ir suteikia jam papildomos prasmės. Jos padeda išreikšti įvairius loginius ryšius: priežasties, pasekmės, sąlygos, opozicijos. Kadangi, kaip minėta, prancūzų kalboje loginių jungčių yra daug ir įvairių, prancūzų kalbininkai joms skiria gana daug dėmesio, tad ir loginių jungčių klasifikacijų yra ne viena.

Patrickas Charadeau ir Dominique'as Maingueneau skiria: 1) samprotavimo ir jungimo logines jungtis; 2) teksto autoriaus poziciją žyminčias jungtis; 3) argumentacines logines jungtis. Argumentacinėmis jungtimis vadinamos tokios jungtys, kurios struktūrina tekstą, gali parodyti teksto autoriaus poziciją ir suteikia sakiniui ar teksto daliai argumento, išvados, patikslinimo, kontrargumento funkciją (Charadeau, Maingueneau 2002, 125). Pasak Jacques'o Lecavalier, loginės jungtys ne tik padeda pateikti naują informaciją, bet ir leidžia daug bendriau pažvelgti į prieš tai pateiktą informaciją, todėl turi gana svarbią kontekstinę reikšmę (Lecavalier 2003, 27). J. Lecavalier skiria net dešimt loginių jungčių rūšių. Svarbiausia loginių jungčių funkcija, pasak Anne Reboul ir Jacques'o Moeschlero, yra eksplisitiškai parodyti logines sąsajas (Reboul, Moeschler 1998, 78). Tad loginės

jungtys tampa tarsi nuoroda, kaip interpretuoti turimą tekstą. Galima teigti, kad jos palengvina kognityvinius procesus (Moeschler 2005, 96).

Daugelis loginių jungčių tyrimų atlikta prancūzų kalba. Lietuvių kalbininkų jos beveik nenagrinėtos. Pavyzdžiui, Jonas Palionis logines jungtis vadina konektoriais arba ryšio tarp atskirų teksto atkarpų priemonėmis. Ryšio priemonių gali būti įvairių: ir leksinių, ir gramatinių, net ekstralingvistinių (Palionis 1999, 161–162). Vis dėlto daugelis tyrimų lietuvių kalba atlikta tiriant kitokią teksto rišlumo specifiką (didesnis dėmesys, pavyzdžiui, skiriamas aktualiajai sakinio skaidai), nes lietuvių kalboje žodžių tvarka yra laisva ir būtent žodžių tvarka sakinyje galima sukurti atitinkamus ryšius tarp teiginių (Holvoet, Judžentis 2003, 125).

Šie akivaizdūs skirtumai leidžia daryti prielaidą, kad ir teisės tekstuose prancūzų kalba turėtų būti daugiau loginių jungčių nei teisės tekstuose lietuvių kalba. Buvo atliktas trigubas tyrimas: pirma, atlikta kiekybinė ir kokybinė (remiantis J. M. Adamo apibrėžtimi) loginių jungčių analizė tyrimo objektu pasirinkus Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (ESTT) sprendimus bylose dėl prašymo priimti prejudicinį sprendimą prancūzų kalba; antra, išanalizuoti šių sprendimų vertimai į lietuvių kalbą; galiausiai atlikta kiekybinė ir kokybinė loginių jungčių analizė tyrimo pagrindu pasirinkus Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (LRKT) nutarimus bylose dėl teisės aktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

Tokį pasirinkimą lėmė šios priežastys: analizuojant tekstus, parašytus prancūzų ir lietuvių kalbomis, buvo galima ieškoti atsakymo, ar pasitvirtina prielaida, jog loginių jungčių lietuviškame tekste bus mažiau. Be to, analizuoti tekstų vertimai, todėl galimi pasiūlymai vertėjams, jei jie logines jungtis verstų netinkamai ar, priešingai, jų neperteiktų. ESTT nutarimuose dėl prejudicinio sprendimo aiškinama, kaip turi būti interpretuojami įvairūs Europos Sąjungos teisės aktai, o LRKT nutarimuose aiškinama, kaip turi būti interpretuojamos Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatos. LRKT svetainėje nurodyta: „Konstitucinis Teismas sprendžia, ar įstatymai ir kiti Seimo aktai neprieštarauja Konstitucijai, o Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktai – neprieštarauja Konstitucijai arba įstatymams.“ (www.lrkt.lt) Žinoma, šių dviejų institucijų veikla ir sprendimų galia visiškai nesutampa, tačiau yra labai panaši dėl teisės aiškinimo ir interpretavimo funkcijos, tad jų tekstus galima lyginti siekiant ištirti loginių jungčių vartojimo polinkius prancūzų ir lietuvių kalbose bei vertimo į lietuvių kalbą tendencijas.

Prancūziškų loginių jungčių analizei pasirinkta dvylika 2008–2011 metų ESTT sprendimų prancūzų kalba, vertimo analizei – šių sprendimų vertimai į lietuvių kalbą. Tekstai imti iš Europos Sąjungos teisės aktų ir viešų dokumentų elektroninės duomenų bazės „EUR-lex“, tekstyno prancūzų kalba apimtis – maždaug 80 000 žodžių. Lietuviškų loginių jungčių analizei paimti 4 LRKT nutarimai, kurių apimtis panaši – taip pat apie 80 000 žodžių.

ESTT sprendimai dėl prašymo priimti prejudicinį sprendimą ir jų vertimai į lietuvių kalbą

ESTT sprendimai, kaip įprasta teisiniams dokumentams, yra griežtos struktūros ir šabloniški. Argumentacinėje dalyje „Dėl prejudicinių klausimų“ dėstomi teismo argumentai, pateikiamos teisės aktų interpretacijos, nurodymai. Būtent šioje ESTT sprendimo dalyje galima aptikti daugiausia argumentų, aiškinimo, tad, suprantama, ir loginių jungčių.

Atlikus kiekybinę pasirinktų ESTT sprendimų prancūzų kalba analizę rastos 627 loginės jungtys, atitinkančios J. M. Adamo apibrėžtį. Rasti ir visų jų vertimai į lietuvių kalbą. Loginių jungčių skirstymas buvo atliekamas remiantis P. Charadeau ir D. Maingueneau siūlomu skirstymu, šiuo atveju išskiriant jų minėtas argumentacines logines jungtis (kontrargumentas, išvada, patikslinimas), kurias straipsnio autoriai skaido į smulkesnius pogrupius: opoziciją reiškiančias logines jungtis, išvados ir pasekmės logines jungtis ir patikslinimo logines jungtis.

Dažniausiai pasikartojančios loginės jungtys yra šios: *en effet* – 50 atvejų, *à cet égard* – 36, *par conséquent* – 27, *toutefois* – 26, *ainsi* – 26, *or* – 26, *en revanche* – 21, *par ailleurs* – 19, *certes* – 16 atvejų. Kitų loginių jungčių vartota mažiau.

Atlikus loginių jungčių vertimo analizę, iškirti trys vertėjų taikyti vertimo būdai: 1) vienos loginės jungties vertimas vienu ir tuo pačiu atitikmeniu; 2) vienos loginės jungties vertimas keliais sinonimiškais atitikmenimis, išreiškiančiais tą pačią prasmę arba kiek skirtingus prasmės niuansus; 3) loginės jungties praleidimas – loginė jungtis neverčiama ir praleidžiama, o prasmė išreiškiama kitomis priemonėmis.

1. Vienos loginės jungties vertimas viena ir ta pačia logine jungtimi – mažiausiai diskusijų keliantis vertimo variantas. Tai paprastas būdas versti vartojant tuos atitikmenis, kurie dažniausiai siūlomi dvikalbiuose ir daugiakalbiuose žodynuose ar kituose leksikografijos šaltiniuose. Tokiais atvejais vartojamas tik vienas pasirinktas atitikmuo, kuris turi tą patį semantinį ir semiotinį krūvį ir reikšmę. Tad išsamiau šis būdas neanalizuojamas, tik pateikiama kiekybinės analizės duomenų lentelė: prancūzų kalbos loginė jungtis, vertimas į lietuvių kalbą ir nurodytas pasikartojimų dažnumas.

1 lentelė. Vienos loginės jungties vertimas vienu ir tuo pačiu ekvivalentu

Prancūzų kalbos loginė jungtis	Vertimas į lietuvių kalbą	Atvejų skaičius
<i>par ailleurs</i>	be to	19
<i>en outre</i>	be to	15
<i>il s'ensuit que</i>	iš to matyti, kad	12
<i>d'une part/d'autre part</i>	pirma, antra	11
<i>il en résulte que</i>	iš to matyti, kad	10

Prancūzų kalbos loginė jungtis	Vertimas į lietuvių kalbą	Atvejų skaičius
<i>en tout état de cause</i>	bet kuriuo atveju	9
<i>en premier/second lieu</i>	pirma / antra	9
<i>au cas où</i>	tuo atveju, jei	7
<i>d'ailleurs</i>	be to	7
<i>alors même que</i>	nors	6
<i>d'abord</i>	visų pirma	5
<i>dans ce contexte</i>	atsižvelgiant į...	5
<i>de plus</i>	be to	5
<i>en conséquence</i>	todėl	5
<i>enfn</i>	galiausiai	5
<i>il convient de rappeler que</i>	reikia priminti, kad	5
<i>le cas échéant</i>	tam tikrais atvejais	5
<i>premièrement/deuxièmement</i>	pirma / antra	5
<i>à ce titre</i>	todėl	4
<i>à titre liminaire</i>	pirmiausia	4
<i>encore</i>	be to	4
<i>à cet effet</i>	todėl	3
<i>au contraire</i>	priešingai	3
<i>dans la mesure où</i>	kadangi	3
<i>par suite</i>	todėl	3
<i>partant</i>	todėl	3
<i>en ce qui concerne</i>	dėl...	2
<i>en définitive</i>	galiausiai	2
<i>par la même</i>	lygiai taip pat	2
<i>notamment</i>	inter alia	1

Šiuo atveju loginės jungtys į atskirus pogrupius skirstomos nebuvo.

2. Analizuojant vienos loginės jungties vertimą keliais ekvivalentais, išreiškiančiais tą pačią prasmę arba skirtingus prasmės niuansus, argumentacinės loginės jungtys skirstomos taip: a) opoziciją išreiškiančios loginės jungtys; b) išvados ir pasekmės loginės jungtys; c) patikslinimo loginės jungtys.

Analizuojamuose tekstuose opoziciją reiškiančių loginių jungčių bene daugiausia. Tai galima paaiškinti tekstų pobūdžiu: teismo sprendimai, kuriuose pateikiami vienos ir kitos pusės argumentai, nuomonės ar faktai, galintys prieštarauti vienas kitam arba vienas kitą paneigti.

2 lentelė. Opoziciją išreiškiančių loginių jungčių vertimas skirtingais ekvivalentais

Prancūzų kalbos loginė jungtis	Vertimas į lietuvių kalbą	Atvejų skaičius
<i>cependant</i>	tačiau	8
	vis dėlto	5
<i>en revanche</i>	atvirkščiai	1
	kita vertus	2
	priešingai	2
	tačiau	16
<i>néanmoins</i>	tačiau	4
	vis dėlto	12
<i>mais</i>	bet	11
	o	5
	tačiau	7
<i>toutefois</i>	tačiau	19
	vis dėlto	7

Nenorint išsiplėsti, čia pateikiama pora loginės jungties vartojimo prancūzų kalba ir jos vertimo pavyzdžių. Kadangi dažniausiai buvo vartojama loginė jungtis *toutefois* (26 atvejai), verčiama arba *tačiau*, arba *vis dėlto*, straipsnio autoriai pateikia du skirtingus šios loginės jungties vertimo variantus:

1) *Le titulaire de la marque n'a pas le droit d'interdire un tel usage dans les hypothèses d'exception énoncées aux articles 6 et 7 de la directive 89/104 et aux articles 12 et 13 du règlement n°40/94. Toutefois, il n'est pas affirmé que l'une de ces hypothèses soit applicable en l'espèce.*

Prekių ženklo savininkas neturi teisės uždrausti tokio naudojimo Direktyvos 89/104 6 ir 7 straipsniuose bei Reglamento Nr. 40/94 12 ir 13 straipsniuose numatytais išimtiniais atvejais. **Tačiau** nėra tvirtinama, kad kuris nors šių atvejų būtų taikytinas šiose bylose. (3 šaltinis)

2) *L'article 11, paragraphe 3, sous g), de la directive-cadre sur l'eau permet, pour les rejets ponctuels [...], l'adoption, notamment, d'un régime d'enregistrement et n'impose donc pas nécessairement un régime d'autorisation préalable. Toutefois, ce régime d'enregistrement ne se conçoit, même à titre transitoire, que dans le cadre de la mise en œuvre de la directive-cadre sur l'eau.*

Pagrindų direktyvos dėl vandens 11 straipsnio 3 dalies g punktas iš sutelktųjų šaltinių išleidžiant medžiagas [...], leidžia nustatyti registravimo procedūrą ir todėl nebūtinai įpareigoja laikytis išankstinio leidimo procedūros. **Vis dėlto** ši registravimo procedūra net pereinamuoju laikotarpiu taikoma tik įgyvendinant pagrindų direktyvą dėl vandens. (12 šaltinis)¹

Dabartinės lietuvių kalbos žodyne pateiktos tokios apibrėžtys: jungtukas *tačiau* skirtas priešpriešinamiems žodžiams arba sakiniams jungti, o *vis dėlto* – priešpriešai žymėti

¹ Visi paryškinimai pavyzdžiuose – straipsnio autorių.

Loginių jungčių vartojimo savitumas prancūzų ir lietuvių kalbų teisės tekstuose: vertimo aspektai

(*tačiau*). Tad abu jungtukai yra sinonimai. Lietuvių kalbos žodyne plačiau aiškinama *vis dėlto* reikšmė: „jungia sakinio dalis, sudėtinių sakinių dėmenis ar savarankiškus sakinius priešpriešos ir nuolaidos santykiu“, ir *tačiau* reikšmė: „sakinio dalims, sujungiamųjų sakinių dėmenims arba savarankiškiems sakiniams jungti priešpriešos bei neatitikimo santykiu“. Vienintelis dalykas, skiriantis šias lietuvių kalbos loginių jungčių reikšmes, yra tam tikras nuolaidos santykis, kurį gali reikšti kiek švelnesnis *vis dėlto*. Straipsnio autoriai drįstų teigti, kad ir antrajame tekste labiau būtų tikęs jungtukas *tačiau*: [*ši registravimo procedūra*] taikoma **net** pereinamuoju laikotarpiu **tik** įgyvendinant pagrinčių direktyvą dėl vandens.

3 lentelė. Išvadas ir pasekmės išreiškiančių loginių jungčių vertimai skirtingais ekvivalentais

Prancūzų kalbos loginė jungtis	Vertimas į lietuvių kalbą	Atvejų skaičius
<i>par conséquent</i>	todėl	21
	taigi	4
	dėl šios priežasties	2
<i>ainsi</i>	be to	5
	taigi	13
	taip pat	4
<i>dès lors</i>	taigi	4
	todėl	9
	kadangi	3
<i>donc</i>	taigi	8
	todėl	5

Dažniausiai tarp išvadą ir pasekmę reiškiančių loginių jungčių buvo vartojama *par conséquent*:

3) *Conformément à cette disposition, le délai de prescription [...] court à compter du jour où l'irrégularité a pris fin. Par conséquent, [...], le délai de prescription [...] commence à courir à compter du jour où s'achève l'exécution du contrat de marché public illégalement passé.*

Pagal šią nuostatą senaties terminas [...] pradedamas skaičiuoti nuo dienos, kai pažeidimas buvo baigtas. **Todėl** [...] senaties terminas pradedamas skaičiuoti nuo dienos, kai neteisėtai sudaryta viešojo pirkimo sutartis buvo įvykdyta. (4 šaltinis)

4) *L'article 12 prévoit que, lorsqu'un Etat membre constate, sur la base d'une motivation circonstanciée, [...] un danger, cet Etat membre peut, provisoirement, suspendre ou restreindre sur son territoire l'application des dispositions en question. Par conséquent, l'application de l'article 12 [...] est subordonnée à la mise en œuvre de cette directive et, en particulier, de l'article 5 de celle-ci [...].*

12 straipsnyje numatyta, kad jeigu valstybė narė [...] turi pagrįstų priežasčių nustatyti pavojų [...], ji gali laikinai nutraukti arba apriboti konkrečių nuostatų taikymą savo teritorijoje. **Taigi**, kad

būtų galima taikyti [...] 12 straipsnį, turi būti įgyvendinta ši direktyva, būtent jos 5 straipsnis [...]. (11 šaltinis)

5) *La Cour considère qu'elle dispose de tous les éléments [...] et que les observations présentées devant elle ont porté sur ces éléments. Par conséquent, il convient de rejeter les demandes de réouverture de la procédure orale.*

Teisingumo Teismas mano, kad jam pateikta visa informacija, [...] ir kad dėl jos jam buvo pateiktos pastabos. **Dėl šios priežasties** prašymai atnaujinti žodinę proceso dalį atmestini. (7 šaltinis)

Par conséquent reiškia loginę seką, iš vieno teiginio kylančią išvadą, išreikštą antruoju teiginiu. Todėl suprantama, kad dažniausiai vertėjai į lietuvių kalbą pasirenka jungtuką *todėl*, naudojamą priežasties santykiams žymėti. Antrajame pavyzdyje pavartotas *taigi*, daug platesnės reikšmės loginė jungtis, galinti reikšti ir padarinius, ir išvadas, ir aiškinimą. Tačiau prancūzų kalbos daiktavardžiai į lietuvių kalbą buvo verčiami veiksmažodžiais, tad ryšiui tarp dviejų sakinių išlaikyti šiuo atveju labiau tinka *taigi*, kuris antrąjį teiginį šlieja prie pirmojo kaip išvadą ir kaip galimą veiksmy seką po pirmojo teiginio. Trečiasis vertimas yra *dėl šios priežasties*. Jis labiau pabrėžia antru teiginiu išreikštą padarinį.

4 lentelė. Patikslinimo loginių jungčių vertimai skirtingais ekvivalentais

Prancūzų kalbos loginė jungtis	Vertimas į lietuvių kalbą	Atvejų skaičius
<i>certes</i>	aišku	5
	akivaizdu	3
	žinoma	8
<i>en effet</i>	iš tiesų	21
	iš tikro	5
	iš tikrųjų	16
<i>en particulier</i>	ypač	2
	konkrečiai	2
	visų pirma	1
<i>ensuite</i>	be kita ko	1
	be to	3
	paskui	1
	toliau	2
<i>or</i>	be to	6
	tačiau	7
	todėl	2

Loginių jungčių vartojimo savitumas prancūzų ir lietuvių kalbų teisės tekstuose: vertimo aspektai

Patikslinimo loginės jungtys iš prancūzų kalbos į lietuvių dažniausiai verčiamos iš esmės tą pačią reikšmę turinčiais sinonimais: *aišku, akivaizdu, žinoma; iš tiesų, iš tikrųjų, iš tikro*. Tad šio tipo vertimo kokybinės analizės pavyzdžių straipsnio autoriai nepateikia, nes vertimo kiek kitokią reikšmę turinčiomis loginėmis jungtimis atvejų rasta nedaug. Konstatuotina, kad skirtingai verčiama tuomet (*ypač, konkrečiai, visų pirma*), kai to reikia pagal kontekstą, todėl vertėjų sprendimai yra motyvuoti ir pagrįsti.

3. Loginių jungčių praleidimo atvejų verčiant iš prancūzų kalbos į lietuvių rasta 42. Vertime praleidžiamos, t. y. neverčiamos, įvairios prancūzų kalbos loginės jungtys. Jų prasmė perteikiama kitokiais būdais, pavyzdžiui, žodžių tvarka sakinyje, kartais ryšiai tarp teiginių lietuvių kalba yra aiškūs ir implicitiškai. Vertėjai, praleisdami prancūzų kalbos logines jungtis, nenusižengia lietuvių kalbos normoms ir teksto rišlumui. Pasak Rasuolės Vladarskienės, nors lietuvių administracinė kalba yra gana jauna ir besiformuojanti, ji turėtų išlaikyti savo bruožus, vengti verstinių konstrukcijų iš kitų kalbų (Vladarskienė 2005, 113). Tad tam tikrais atvejais ir prancūzų kalbos loginių jungčių praleidimai yra visiškai motyvuoti.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai

LRKT nutarimai, kaip ir ESTT sprendimai, yra itin griežtos struktūros, rengiami pagal nusistovėjusį griežtą šabloną. Pirmiausia pateikiamas dokumento pavadinimas, toliau – teismo kolegijos, nagrinėjusios bylą, sudėtis, įvardijami pareiškėjai ir jų prašymai. Po šio trumpo vardijimo eina trys ilgesnės pagrindinės argumentacinės dalys. Pirmoje dalyje išdėstoma bylos esmė, antroje, konstatuojamojoje, pateikiama Konstitucinio Teismo nuomonė. Trečia dalis pati trumpiausia – joje pateikiamas nutarimas, kurio argumentacija dažniausiai būna išdėstyta antroje dalyje.

Ilgiausia yra konstatuojamoji LRKT nutarimo dalis. Joje Konstitucinis Teismas išdėsto savo požiūrį į bylos esmę. Būtent šioje dalyje rasta daugiausia įvairių lietuvių kalbos loginių jungčių.

Lietuvių kalbos tekstų loginių jungčių įvairovė nėra tokia didelė kaip prancūziškų ar lietuviškų, vartojamų ESTT sprendimų vertimuose į lietuvių kalbą. Lietuviškuose tekstuose skirtingų loginių jungčių rasta tik 19, ESTT sprendimuose prancūzų kalba – 56, vertimuose – 49. Iš viso LRKT nutarimuose rastos 505 loginės jungtys. Toliau pateikta kiekybinė analizės duomenų lentelė: lietuvių kalbos loginės jungtys ir pasikartojimų dažnumas.

5 lentelė. LRKT nutarimuose vartojamos loginės jungtys

Lietuvių kalbos loginė jungtis	Atvejų skaičius
akivaizdu	5
be to	57
dėl šios priežasties	5
dėl to	36

Lietuvių kalbos loginė jungtis	Atvejų skaičius
iš tikrųjų	4
kadangi	13
kaip minėta	31
kita vertus	6
nepaisant to	13
net jeigu	4
nors	23
pirma, antra	8
priešingai	3
tačiau	68
taigi	93
taip pat	94
todėl	39
vis dėlto	1
visų pirma	2

LRKT nutarimuose dažniausiai vartojamos išvadą ir priežastį reiškiančios loginės jungtys *taigi* (93 atvejai), *todėl* (39 atvejai) ir *dėl to* (36 atvejai), opoziciją reiškiančios loginės jungtys *tačiau* (68 atvejai), patikslinimo loginės jungtys *taip pat* (94 atvejai) ir *be to* (57 atvejai).

Jei kalbėsime apie opoziciją reiškiančias logines jungtis, akivaizdu, kad priešprieša LRKT nutarimuose išreiškiama tik jungtuku *tačiau*. Tad galima daryti prielaidą², kad nepaisant kitų galimų variantų (*vis dėlto*, *priešingai*) lietuvių teisės kalboje opoziciją įprasta reikšti jungtuku *tačiau*:

6) Jeigu būtų buvęs organizuotas viešas konkursas, kuriame lygiomis teisėmis būtų dalyvavę visi ūkio subjektai, būtų buvęs įgyvendintas sąžiningos konkurencijos principas. **Tačiau** šiuo atveju šis principas buvo pažeistas, nes teisė buvo suteikta išimtinai vienam ūkio subjektui „administraciniu būdu“. (14 šaltinis)

Ilustratyvus *vis dėlto* atvejis – ši loginė jungtis tirtame tekстыne pavartota vieną kartą ir tai padaryta toje teksto vietoje, kur argumentuodamas savo poziciją LRKT remiasi ESTT (anksčiau – EBTT) argumentais ir privalo cituoti vienos bylos dėl prejudicinio sprendimo vertimą:

7) EBTT yra pabrėžęs, kad „dabar galiojančioje Bendrijos teisėje valstybėms narėms palikta laisvė nustatyti transporto priemonių eismo įvykiams taikomą civilinės atsakomybės režimą“ [...]. **Vis dėlto** savo kompetenciją valstybės narės turi įgyvendinti atsižvelgdamos į Bendrijos teisę, [...]. (16 šaltinis)

² Straipsnio autoriai pasirinko *prielaidą*, nes buvo tiriami tik LRKT nutarimai. Žodis *išvada* kalbant apie visą lietuvių teisės kalbą būtų pernelyg drąsus remiantis tik šiuo tyrimu. Tačiau akivaizdu, kad ESTT vertėjams derėtų atsižvelgti į tokią *tačiau* vartoseną.

Loginių jungčių vartojimo savitumas prancūzų ir lietuvių kalbų teisės tekstuose: vertimo aspektai

Tai vienintelis atvejis, kai analizuojamuose tekstuose pavartotas jungtukas *vis dēlto*. Jis tik dar labiau patvirtina, kad lietuviškuose teisės tekstuose įprasta vartoti *tačiau*, o *vis dēlto* yra ne teksto autoriaus, bet vertėjo, vertusio ESTT sprendimą į lietuvių kalbą, pasirinkimas.

Priešingai LRKT nutarimuose pavartotas porą kartų, tačiau motyvuotai, siekiant labiau pabrėžti antrojo teiginio mintį:

8) BK 20 straipsnio 5 dalyje nėra reguliuojami santykiai, susiję su asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, teisėmis ir baudžiamosios atsakomybės už nusikalstamų veikų padarymą nustatymu, – **priešingai**, BK 20 straipsnio 5 dalyje yra nurodyti atitinkami viešieji juridiniai asmenys, kurie negali būti baudžiamosios atsakomybės subjektais pagal BK. (13 šaltinis)

Lietuviškuose tekstuose itin dažnai vartojama daugiaprasmė loginė jungtis *taigi* (93 atvejai). Ji gali reikšti ir padarinį, ir išvadą ar tiesiog būti vartojama teiginiui pabrėžti:

9) Konstitucinis teisinės valstybės principas suponuoja asmens teisę į tinkamą teisinį procesą. Vienas iš teisinių procesų yra teismo procesas. **Taigi** iš konstitucinio teisinės valstybės principo kyla ir asmens teisė į tinkamą teismo procesą. (13 šaltinis) (**Išvada**)

10) Įvertinimas taikant diskontuotų pinigų srautų metodą buvo netinkamas ir naudingas tik privačiam investuotojui. **Taigi** neįskaičiuotas kelių milijardų litų, o gal ir didesnės vertės, turtas, neatsižvelgta į tai, kad be šio turto, be Kauno HE ir Kruonio HAE, akcinės bendrovės „Lietuvos energija“ veikla iš esmės būtų visai kitokio pelningumo. (14 šaltinis) (**Pabrėžiamas teiginys**)

11) Konstitucinis žalos atlyginimo principas neatsiejamas nuo Konstitucijoje įtvirtinto teisingumo principo: įstatymais turi būti sudarytos visos reikiamos teisinės prielaidos padarytą žalą atlyginti teisingai. **Taigi** Konstitucija imperatyviai reikalauja įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad asmuo, kuriam buvo padaryta žala, visais atvejais galėtų reikalauti teisingo tos žalos atlyginimo ir tą atlyginimą gauti. (16 šaltinis) (**Išvada ir aiškinimas**)

Prisiminus į lietuvių kalbą verstus ESTT sprendimus, pažymėtina, kad prancūzų kalboje lietuvišką loginę jungtį *taigi* gali atitikti kelios prancūzų kalbos loginės jungtys, kurios dažniausiai taip ir buvo išverstos: *ainsi*, *donc* ir *par conséquent*.

Apibendrinant galima teigti, kad prielaida, jog lietuvių kalbos teisės tekstuose loginių jungčių bus mažiau, nepasitvirtino. LRKT nutarimuose jų taip pat gausu (santykis 505 ir 627, palyginti su teksta prancūzų kalba). Skiriasi tik vartojamų loginių jungčių įvairovė: 19 lietuviškų loginių jungčių ir 56 prancūziškos loginės jungtys.

IŠVADOS

Viena svarbiausių teisės kalbos ypatybių – loginės jungtys. Loginių jungčių sąvoka ir apibrėžtis nėra nusistovėjusios. Kadangi, kaip teigia dauguma tyrėjų, teksto lingvistikos sritis yra dar gana jauna ir dalis aspektų vis dar neišnagrinėti, egzistuoja įvairių požiūrių į loginių jungčių vartoseną.

Atlikus ESTT sprendimuose prancūzų kalba vartotų loginių jungčių ir jų vertimų į lietuvių kalbą analizę, galima teigti, kad prancūzų teisės kalboje vartojama daug įvairių loginių jungčių: tirtame tekстыne pavartotos 56 skirtingos loginės jungtys (627 kartus). Išanalizavus LRKT nutarimus matyti, kad ir lietuvių kalbos teisės tekstuose loginės jungtys vartojamos gausiai (505 atvejai), tačiau jų įvairovė kur kas mažesnė – 19 skirtingų loginių jungčių.

Versdami ESTT sprendimus į lietuvių kalbą vertėjai dažniausiai vieną loginę jungtį verčia keliais atitikmenimis, rečiau – vienu atitikmeniu ir rečiausiai loginė jungtis praleidžiama, ją išreiškiant kitomis priemonėmis (pvz., žodžių tvarka sakinyje). LRKT nutarimų loginių jungčių ir ESST vertimų į lietuvių kalbą loginių jungčių vartojimo skirtumas esminis – originalo tekstuose pavartota tik 19 skirtingų loginių jungčių, o vertimo tekstuose – net 49 skirtingos loginės jungtys.

Vertėjams derėtų labiau atsižvelgti į lietuvių kalbos teisės tekstų savitumą: tyrimas parodė, kad didelė loginių jungčių įvairovė būdinga prancūzų teisės kalbai ir nebūdinga lietuvių teisės kalbai. Be to, būtina atsižvelgti į tam tikrų loginių jungčių vartojimą ar nevertinimą: pavyzdžiui, ESTT sprendimų vertimuose dažnai vartojama loginė jungtis *vis dëlto*, o LRKT nutarimuose ji nevertinama visiškai, visuomet vartojama *tačiau*.

ŠALTINIAI

EUROPOS SAJUNGOS TEISINGUMO TEISMO SPRENDIMAI:

1. 2010 m. gruodžio 22 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas byloje C 524/09.
2. 2010 m. kovo 16 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas byloje C 325/08.
3. 2010 m. kovo 23 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas sujungtose bylose C 236/08 ir C 238/08.
4. 2011 m. gruodžio 31 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas byloje C 465/10.
5. 2008 m. lapkričio 27 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas byloje C 418/07.
6. 2011 m. rugsėjo 15 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas byloje C 310/09.
7. 2010 m. kovo 11 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas byloje C 1/09.
8. 2010 m. spalio 14 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas byloje C 428/09.
9. 2011 m. spalio 13 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas byloje C 439/09.
10. 2010 m. balandžio 29 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas byloje C 446/08.
11. 2008 m. lapkričio 6 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas byloje C 381/07.
12. 2010 m. gruodžio 22 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas byloje C 517/09.

LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINIO TEISMO NUTARIMAI (<http://www.lrkt.lt/Dokumentai.html>)

13. 2009 m. birželio 8 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas.
14. 2009 m. kovo 2 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas.
15. 2011 m. sausio 6 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas.
16. 2010 m. vasario 3 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas.

LITERATŪRA

Adam J. M. 2005. *La linguistique textuelle. Introduction à l'analyse textuelle des discours*. Paris: Armand Colin.

Charaudeau P., Maingueneau D. 2002. *Dictionnaire d'analyse du discours*. Paris: Seuil.

Durieux Ch. 2000. De l'esprit des lois à l'émotion judiciaire. *Actes du colloque international sur la traduction juridique*. Genève: ASTTI/ETI.

Gémar J. C. 2003. Le traducteur juridique et l'asymétrie culturelle. *Langue, droit et culture. Traduction certifiée et l'interprétation judiciaire*, De La Fuente, E. (dir.). Paris: Fédération internationale des traducteurs, 231–243.

Gémar J. C. 1998. Les enjeux de la traduction juridique. Principes et nuances. *Actes du colloque international sur la traduction juridique*. Genève: ASTTI/ETI.

Gonzalez-Matthews G. 2003. *L'équivalence en traduction juridique : Analyse des traductions au sein de l'accord de libre-échange Nord-Américain (ALENA)*. Daktaro disertacija, Lavalio universitetas.

Harvey M. 2002. What's so special about Legal Translation? *Meta: journal des traducteurs* 47 (2), 177–185.

Holvoet A., Judžentis A. 2003. *Sintaksinių ryšių tyrimai: straipsnių rinkinys*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Kniūkšta P. 2001. *Kalbos vartoseną ir tvarkybą*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Lecavalier J. 2003. *La didactique de l'écriture : les marqueurs de relation dans les cours de français du collégial*. Daktaro disertacija, Monrealio universitetas. http://www.theses.umontreal.ca/theses/nouv/lecavalier_j/these.pdf [žiūrėta 2013-09-14].

Maley Y. 1994. The Language of the Law. *Language and the Law*. Gibbons J. (ed.). New York: Longman, 1–50.

Moeschler J. 2005. Connecteurs pragmatiques, inférences directionnelles et représentations mentales. *Temporalité et attitude. Structuration du discours et expression de la modalité*. *Cahiers Chronos* 12, 35–50.

Moeschler J. 2002. Connecteurs, encodage conceptuel et encodage procédural. *Cahiers de Linguistique Française* 24, 265–292.

Palionis J. 1999. *Kalbos mokslo pradmenys*. Vilnius: Jandrija.

Reboul A., Moeschler J. 1998. *Pragmatique du discours. De l'interprétation de l'énoncé à l'interprétation du discours*. Paris: Armand Colin.

Sarcevic S. 1997. *New Approach to Legal Translation*. The Hague: Kluwer Law International.

Vladarskienė R. 2005. Lietuvių administracinės kalbos pokyčiai. *Žmogus ir žodis. Didaktinė lingvistika*. Vilnius: VPU, 110–114.

Župerka K. 1997. *Stilistika*. Šiauliai: Šiaulių universitetas.

ŽODYNAI

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Elektroninė versija <http://dz.lki.lt/>

Lietuvių kalbos žodynas. Elektroninė versija <http://www.lkz.lt/startas.htm>

**LA SPÉCIFICITÉ DE L'EMPLOI DES CONNECTEURS LOGIQUES DANS
LES TEXTES JURIDIQUES FRANÇAIS ET LITUANIENS : ASPECTS DE LA
TRADUCTION**

LIUCIJA ČERNIUVIENĖ
ANTANAS DAMBRAUSKAS

Résumé

Les objectifs du présent article est l'analyse de la problématique de la traduction juridique et la spécificité de l'emploi des connecteurs logiques dans les textes juridiques français et lituaniens. Après avoir défini le terme du connecteur logique d'après les études de plusieurs scientifiques les auteurs du présent article ont effectué une analyse quantitative et une analyse qualitative des connecteurs logiques ayant pris pour leur corpus d'analyse les arrêts de la Cour de justice de l'Union européenne et de la Cour constitutionnelle de la République de Lituanie ainsi que les traductions vers le lituanien des arrêts de la Cour de justice.

Les tendances suivantes ont été remarquées : on emploie un assez grand nombre de connecteurs logiques dans les textes juridiques des deux langues. La variété des connecteurs logiques est bien plus remarquable en français qu'en lituanien. Par contre, dans les textes traduits du français vers le lituanien les traducteurs ont tendance à employer des connecteurs logiques plus variés qu'on en trouve dans les textes originaux. Ce qui mène à conclure que les traducteurs lituaniens devraient respecter plus les normes et les tendances de la langue juridique lituanienne.

REALIJŲ PERTEIKIMAS C. COLLODI *PINOKIO* NUOTYKIŲ VERTIME Į LIETUVIŲ KALBĄ

EGLĖ DELTUVAITĖ, RASA KLIOŠTORAITYTĖ

Vilniaus universitetas
Filologijos fakultetas
Vertimo studijų katedra
egledel@hotmail.com
rasadp@gmail.com

Straipsnyje gilinamasi į realijų perteikimą C. Collodi *Pinokio nuotykių* vertime į lietuvių kalbą. Straipsnio pradžioje glaustai aptariama, kas yra realija, realijų rūšys, globaliosios ir lokalsiosios vertimo strategijos ir jų pasirinkimo kriterijai. Vėliau analizuojami realijų vertimo pavyzdžiai, nustatomos taikytos lokalsiosios ir globaliosios vertimo strategijos, svarstomos galimos vertimo alternatyvos.

ĮVADAS

Verčiant tekstus iš vienos kalbos į kitą, neretai kyla klausimas, kaip vertime perteikti žodžius ar žodžių junginius, neturinčius atitikmenų vertimo kalboje (toliau vertimo kalba – VK, originalo kalba – OK). Šiame straipsnyje tokie žodžiai ar jų junginiai vadinami realijomis, nors mokslinėje literatūroje šiai sąvokai apibūdinti vartojami ir kitokie terminai (žr. toliau).

Straipsnio tikslas – ištirti, kaip į lietuvių kalbą perteikiamos kūrinio *Pinokio nuotykių* originale esančios realijos. Atliekama kokybinė ir kiekybinė realijų vertimo strategijų analizė.

C. Collodi apysaka-pasaka *Pinokio nuotykių*¹ analizei pasirinkta neatsitiktinai. Ši knyga – neabejotinai garsiausias italų vaikų literatūros kūrinys, „išverstas net į 260 kalbų“ (Mainenti 2006, 7)². *Pinokio nuotykių* tyrinėjimų Lietuvoje nėra gausu. Apie šio kūrinio žanro ir stiliaus savitumą, siužeto struktūrą, personažų sistemą rašė K. Urba (Urba 1996), *Pinokio nuotykių* iliustracijas aptarė I. Geniušienė (Geniušienė, 1996), išleista tik viena recenzija apie *Pinokio nuotykių* vertimą iš italų kalbos – R. Vaskelaitės (Vaskelaitė 2003, 20). Paminėtina ir tai, kad Lietuvoje verstinių knygų vaikams išleidžiama net „du kart

¹ Nuo 1881 iki 1883 m. *Pinokio nuotykių* po atskirą skyrių buvo spausdinami Italijoje laikraščioje vaikams *Giornale per bambini* (lt. *Laikraštis vaikams*). 1883 m. apysaka-pasaka išleista atskira knyga.

² Pirmą kartą į lietuvių kalbą *Pinokio nuotykių* išversti iš prancūzų kalbos (1926 m., vertė V. Katmantauskas). Vėliau pasirodė vertimas iš lenkų kalbos (išleista 1965, 1973 ir 1994 m., vertė A. Liobytė). Vertimas iš italų kalbos išėjo 2002 m., vertė A. Musteikis.

daugiau nei originaliosios literatūros knygų“ (Keleras 2013), todėl tai skatina domėtis verstinių knygų vaikams kokybe.

REALIJOS SAMPRATA IR REALIJŲ RŪŠYS

Pirmą kartą terminą *realija* pavartojo bulgarų mokslininkai S. Vlahovas ir S. Florinas veikale *Neperovodimoe v perevode* (lt. *Neišverčiamumas vertime*) (1969). Jie pateikia tokią realijos apibrėžtį: „Tai žodžiai arba žodžių junginiai, apibrėžiantys objektus, būdingus vienos tautos / šalies gyvenimui (būčiai, kultūrai, socialiniam ir istoriniam vystymuisi), bet svetimus kitai tautai; dėl savo nacionalinio ir / arba istorinio kolorito šie žodžiai neturi tikslų atitikmenų kitose kalbose ir negali būti išversti įprastai, todėl reikalauja ypatingo sprendimo“ (Vlahov, Florin, 1980, 47, cit. iš Maksvytytė 2012, 52).

Prieš aptariant *realijos* sąvoką plačiau, paminėtina tai, kad vieni autoriai savo darbuose vartoja terminą *realija* (pvz., Osimo 2008, Rega 2012, Leppihalme 2011), kiti – terminus „kultūriniai žodžiai“ (angl. *cultural words*) (Newmark 1988), „specifinė kultūrinė leksika“ (angl. *culture-specific lexis*) (Gill 1998), „specifinė kultūrinė sąvoka“ (angl. *culture-specific concept*) (Baker 2002), „ekstralingvistinės kultūrinės nuorodos“ (angl. *extralinguistic culture-bound references*) (Pedersen 2005), „specifiniai kultūriniai elementai“ (angl. *culture-specific items*) (Aixelá 1996), „specifiniai kultūriniai pasakymai“ (it. *espressioni culturo-specifiche*), „specifiniai kultūriniai terminai“ (it. *termini culturo-specifici*) (Bazzanini 2011) ir kt.

Nors kai kurie lietuvių tyrinėtojai terminą *realija* siūlo keisti terminais „beekvivalentė leksika“, „beekvivalentiniai žodžiai“ (Gudavičius 2007, 89; Cvilikaitė 2008, 33) arba „realijos pavadinimas“ (Maksvytytė 2012, 54), argumentuodami tuo, kad „šis terminas neatrodo tinkamas, realijos bendrinėje kalboje yra patys daiktai ir reiškiniai, o čia reikia įvardyti žodžius, pavadinančius realijas“ (Gudavičius 2007, 89), vertimo aruoduose lietuvių kalba dažniausiai vartojamas terminas *realija* (plg. Armalytė, Pažūsis 1990, Imbrasas-Sasna 1984, Mikutyte 2005, Balčiūnienė 2005, Leonavičienė 2010) kaip trumpesnis ir semantiškai neperkrautas terminas, juo labiau kad abi šio termino reikšmės (realija – objektas ir realiją įvardijantis žodis) užfiksuotos žodynuose (plg. TŽŽ 2003, 627).

R. Leppihalme teigia, kad vertimo moksle terminas *realija* yra vartojamas „įvardyti toms sąvokoms, kurios egzistuoja OK kultūroje, o VK kultūrai nėra būdingos“ (Leppihalme 2011, 126). P. Newmarko nuomone, norint atpažinti realijas, svarbu žinoti, jog vienais žodžiais įvardijami universalūs dalykai, kitais – kultūriniai reiškiniai. Žodžiai, kuriais įvardijami universalūs reiškiniai, pvz., *mirti, gyventi, žvaigždė, veidrodis, stalas*, nekelia vertimo problemų, o žodžiai *stepė, tagliatelle* yra realijos ir juos išversti bus sunku (Newmark 1988, 94). Tyrinėtojo teigimu, realijas sunku versti todėl, kad tarp originalo ir vertimo kalbos esti „kultūriniai plyšiai“ (angl. *cultural gaps*) arba „kultūrų atstumai“ (angl. *cultural distance*) (Newmark 1988, 95).

L. Rega teigia, kad ir ta pačia kalba kalbančioje visuomenėje gali egzistuoti skirtingos realijos, pvz., „valstybėje, suskirstytoje į regionus, ir realijos gali būti skirtingos“ (Rega 2012, 246). Realijos, kurių nežino dauguma OK kultūros atstovų, nes jos priklauso labai siaurai sričiai arba yra būdingos tik tam tikrai teritorijai, vadinamos mikrokultūrinėmis realijomis (Pedersen 2005, 11). Yra ir tokių realijų, kurios nebūdingos nei OK, nei VK kultūroms: jos atėjusios iš trečiosios kultūros, pvz., *iglu* – nepriklauso nei italų, nei lietuvių kultūrai. Tokios realijos vadinamos tarpkultūrinėmis, o realijas, kurios dėl skirtingų enciklopedinių žinių yra mažiau žinomos VK skaitytojams – monokultūrinėmis (Pedersen 2005, 10–11).

Pasak V. Florino, realijas galima klasifikuoti pagal tokius kriterijus: a) temą (pagal tai, kokioms materialioms ar loginėms grupėms priklauso); b) laiką (pagal tai, kokiam istoriniam laikotarpiui priklauso); c) geografiją (pagal tai, kokiose vietose paplitusios) (Florin 1993, 123).

Vertimo tyrinėtojai realijas dažniausiai klasifikuoja pagal temą, realijos priskiriamos tam tikroms teminėms grupėms. Šiame straipsnyje daugiausia remiamasi S. Vlahovo ir S. Florino bei B. Osimo realijų klasifikacijomis. S. Vlahovas ir S. Florinas skiria tokias realijų grupes: 1) etnografinės; 2) geografinės; 3) visuomeninės ir politinės (Osimo 2008a, Osimo 2008b). Šios realijų grupės dar gali būti skirstomos į pogrupius. B. Osimo, remdamasis S. Vlahovo ir S. Florino realijų klasifikacija, etnografines, geografines, visuomenines ir politines realijas skirsto į pogrupius.

Etnografines realijas B. Osimo skirsto į šiuos pogrupius: 1) buities realijos: maisto pavadinimai, maitinimo įstaigų pavadinimai, drabužių pavadinimai, transporto priemonių pavadinimai ir kt.; 2) darbo realijos: profesijų pavadinimai, įrankių pavadinimai, instrumentų pavadinimai ir kt.; 3) meno ir kultūros realijos: švenčių pavadinimai, žaidimų pavadinimai, šokių pavadinimai, švenčių personažų pavadinimai ir kt.; 4) etninių objektų pavadinimai; 5) matų ir piniginių vienetų pavadinimai (Osimo 2008a).

Visuomeninių ir politinių realijų grupės skirstoma į tokius pogrupius: 1) administraciniai teritorijos vienetai; 2) valdžios organai ir pareigos; 3) politinis ir socialinis gyvenimas: titulai, kreipiniai, socialiniai, religiniai, visuomeniniai ir politiniai judėjimai ir kt.; 4) karinės realijos: laipsniai, ginklų pavadinimai ir kt. (Osimo 2008b).

Geografines realijas B. Osimo skirsto į tokius pogrupius: 1) fizinės geografijos ir meteorologijos objektai; 2) geografiniai objektai, susiję su žmogaus veikla; c) gyvūnų ir augalų pavadinimai (Osimo 2008a).

Prie realijų priskiriami ir tam tikri tik vienai tautai ar kultūrai būdingi gestai ir įpročiai (Newmark 1988, 102). Ši realijų grupė dar vadinama nekalbiniais elementais ir situacinėmis realijomis (Mikutytė 2005). Jų atpažinimas labai svarbus, nes koks nors vienos kultūros gestas kitoje kultūroje gali turėti priešingą reikšmę. Pvz., bulgarui galvos papurtymas reiškia sutikimą, o lietuviui – nesutikimą. (J. Mikutytės pavyzdys (Mikutytė 2005).

Kai kurie tyrinėtojai prie realiųjų priskiria intertekstualumą, t. y. „citasas, aliuzijas į šalies tautosakos, literatūros, filosofijos, meno, religijos, mokslo tradiciją, svarbius istorinius įvykius, datas“ (Mikutytė 2005), ir tikrinius vardus (Aixelá 1996, 61; Proshina 2008, 117; Armalytė 1986, 10; Mikutyte 2005). Šiame straipsnyje, remiantis S. Vlahovo ir S. Florino bei B. Osimo realiųjų klasifikacijomis, intertekstualumas ir tikriniai vardai nelaikomi realijomis ir į tyrimo lauką neįtraukiami.

Apibendrinant galima teigti, kad realijos yra tikslių atitikmenų kitoje kalboje neturintys žodžiai, kuriais įvardijami kokios nors kultūros unikalūs reiškiniai, ir pritarti L. Bazzanini minčiai, jog „iš esmės sutariama, kokie dalykai yra laikytini realijomis, bet trūksta griežtų ir neginčijamų kriterijų, pagal kuriuos būtų galima tiksliai nubrėžti skirtingų [realijų] grupių ribas, kad galėtume vieną specifinį kultūrinį elementą [realiją] neabejodami priskirti vienai, o ne kitai grupei“ (Bazzanini 2011, 134).

REALIŲ VERTIMO STRATEGIJOS IR JŲ PASIRINKIMO KRITERIJAI

Daugelis vertimo tyrėjų, rašę apie realijas, nurodė ir galimus realiųjų perteikimo būdus, arba vertimo strategijas. Vertimo teorijoje įprasta skirti globaliąsias ir lokaliausias vertimo strategijas. J. Kearnsas teigia, kad lokalsios vertimo strategijos yra skirtos „konkrečioms kalbos struktūroms ir leksiniams vienetams versti“, o globaliosios vertimo strategijos taikomos „platesniu lygmeniu ir yra susijusios su platesniais klausimais dėl teksto stiliaus ir dėl pasirinkimo slopinti ar pabrėžti OK tekstui būdingus bruožus“ (Kearns 2009, 283).

Remiantis L. Venuti, šiame straipsnyje globaliosiomis vertimo strategijomis laikomos savinimo strategija (angl. *domesticating strategy*), arba savinimas (angl. *domestication*), ir svetinimo strategija (angl. *foreignizing strategy*), arba svetinimas (angl. *foreignization*) (Venuti 2001, 240). Savinimo strategija suvokiama kaip „tendencija originalo realijas, vardus, kultūrinį kontekstą ir kt. priartinti prie vertimo kalbos“, o svetinimo strategija – kaip „siekis juos palikti neverstus“ (Končius 2010, 35). Savinant tekstai asimiliuojami pagal VK lingvistines ir kultūrinės ypatybes, o svetinant kai kurie svarbūs OK teksto bruožai yra išlaikomi (Oittinen 2006, 42).

Aptariant lokaliausias vertimo strategijas, daugiausia remiamasi J. Pederseno lokaliųjų vertimo strategijų klasifikacija. Šis tyrėjas skiria tokias lokaliausias realiųjų vertimo strategijas: a) oficialusis ekvivalentas; b) išlaikymas; c) konkretizacija (ekspliciacija, informacijos pridėjimas); d) tiesioginis vertimas (kalkė ir pakeistas tiesioginis vertimas); e) generalizacija; f) substitucija (kultūrinė substitucija, parafrazė); g) praleidimas (Pedersen 2005, 3).

Oficialusis ekvivalentas – vertimo kalboje jau prigijęs žodis, kuriuo įvardijama realija. Tai įvairių geografinių objektų, miestų ar valstybių (pvz., *Poland – Lenkija*), organizacijų (pvz., *NATO*), jau išverstų veikalų (pvz., *Mikė Pūkuotukas*) pavadinimai, šventųjų vardai (pvz., *šv. Petras*), tarptautiniai žodžiai. J. Pederseno nuomone, jei vertimo kalboje

egzistuoja oficialusis ekvivalentas, labai tikėtina, kad vertėjui nekils vertimo problemų (Pedersen 2005, 3). Ši strategija orientuota į VK kultūrą.

Išlaikymo strategija yra labiausiai orientuota į OK teksto kultūrą, nes tada OK teksto kultūros elementas yra išlaikomas VK tekste (Pedersen 2005, 4).

Tiesioginio vertimo strategija – tai pažodinis vertimas arba OK žodžių kalkės. J. Pedersenas prie tiesioginio vertimo strategijos priskiria kalkę ir pakeistą tiesioginį vertimą (angl. *shifted direct translation*) (Pedersen 2005, 5). Pasak J. Pederseno, tiesioginio vertimo strategija užima tarpinę padėtį tarp globaliųjų svetinimo ir savinimo strategijų (Pedersen 2005, 5).

Taikant konkretizacijos strategiją, realija paliekama originalo formos, bet paaiškinama pridėdant papildomos informacijos, nesančios OK tekste. Taip realija tampa konkretesnė už OK realiją (Pedersen 2005, 4). J. Pedersenas šią strategiją dar skiria į eksplikaciją ir pridėjimą. Eksplikacija jis laiko „bet kokią strategiją, kuria išplečiamas tekstas, arba bet ko, kas originale implikuota, eksplikavimą“ (Pedersen 2005, 4). Taigi, taikant konkretizacijos strategiją, OK realija yra išlaikoma VK tekste ir paaiškinama arba pačiame tekste, arba išnašose, glosarijuose, skliausteliuose ar pasviruoju šriftu. Ši lokalioji strategija priskiriama prie globaliosios svetinimo strategijos (Pedersen 2005, 4).

Generalizacija yra konkretesnio žodžio keitimas bendresniu, abstraktesniu. S. Florino nuomone, pritaikius šią strategiją, perteikiamas tik bendras realijos turinys, o vietos ar istorinis koloritas prarandamas (Florin 1993, 126). Todėl lokalioji generalizacijos strategija priklauso globaliosios savinimo strategijos poliui.

Skiriamos dvi substitucijos rūšys: kultūrinė substitucija, kai originalo teksto kalbos realija pakeičiama kita realija (tarpkultūrine arba VK realija), ir parafrazė (Pedersen 2005, 8). Šią lokaliąją vertimo strategiją J. Pedersenas priskiria prie labiausiai orientuotos į OK teksto kultūrą (Pedersen 2005, 7).

Praleidimo strategija – tai realijos pašalinimas iš teksto. Ši strategija priskiriama prie globaliosios svetinimo strategijos, nes VK tekste realijos nebelineka.

Skiriamos dar kelios lokaliųjų realijų vertimo strategijos. Pavyzdžiui, E. E. Davies skiria transformaciją ir sukūrimą. Pasak šios tyrinėtojos, transformacija – tai „specifinio kultūros elemento pakeitimas“ (Davies 2003, 86, cit. iš Petruilionė 2012, 48). Sukūrimo strategiją E. E. Davies apibūdina kaip realijos, kurios nėra OK tekste, sukūrimą VK tekste. Ši strategija taikoma norint „kompensuoti prarastą svetimumo efektą“ (Davies 2003, 88–89, cit. iš Kuliešienė 2009, 21). Sukūrimo strategija priklauso globaliajai svetinimo strategijai. J. F. Aixelá skiria sinonimijos strategiją, taikomą stilistiniais sumetimais (Aixelá 1996, 63).

Aptardami realijų vertimo strategijas, vertimo tyrinėtojai nurodo kriterijus, į kuriuos reikėtų atsižvelgti, perteikiant realijas kita kalba. Pavyzdžiui, svarbu atsižvelgti į teksto žanrą, nes, verčiant tam tikro žanro tekstus, kai kurios vertimo strategijos gali būti visiškai netinkamos. L. Bazzanini nurodo, kad išnašos yra dažnai naudojamos moksliniuose tekstuose, tačiau grožiniuose tekstuose jų reikėtų vengti (Bazzanini 2010, 185). Pasak V. Florino, vaikų literatūroje patartina VK skaitytojams nežinomą realiją paaiškinti pačiame tekste (Florin 1993, 127).

Taip pat vertėjai turi „žinoti, kas yra jų vertimo adresatas, numatyti galimus vertimo nuostolius ir ieškoti būdų, kaip juos kompensuoti“ (Florin 1993, 127). Kaip teigia V. Florinas, komunikacija tarp skaitytojo ir VK teksto neįvyks, jei skaitytojas nesupras realijos, kuri buvo perteikta ją transkribuojant (Florin 1993, 127). Tad svarbu numatyti, kokios yra VK skaitytojo žinios: skaitytojui ne ekspertui reikės OK terminą paaiškinti, o išsilavinusiam, bet neturinčiam specialių žinių skaitytojui nežinomą terminą galima versti kultūriniu ekvivalentu (Newmark 2001, 78).

Anot L. Bazzanini, vertėjai turi atsižvelgti į realijos paplitimą, literatūrinę tradiciją ir kalbos registrą (Bazzanini 2011, 186). Svarbu atsižvelgti ir į kalbų gramatikos ypatybes, žodžių darybą, į tai, ar kalboje priimtinos kalkės (plg. Bazzanini 2011, 186; Florin 1993, 127).

L. Bazzanini teigia, kad tekste yra svarbi ir papildoma informacija, nes OK tekste kūrinio personažai gali pavartoti neįprastą žodį ir jį paaiškinti (plg. Bazzanini 2011, 186). Taigi realija gali būti paaiškinama pačiame OK tekste, tai palengvina vertėjo darbą. Prie papildomos informacijos literatūriniame tekste priskirtinos ir knygoje esančios iliustracijos, kuriose pavaizduotos skaitytojams neįprastos realijos.

Apibendrinant galima teigti, kad renkantis vertimo strategiją svarbu realiją suvokti ne tik kaip atskirą kalbinį vienetą, bet kaip detalę, iš kurios kuriama teksto visuma.

REALIJŲ VERTIMO STRATEGIJŲ ANALIZĖ

Atlikus OK teksto analizę, rasti 47 realijų pavyzdžiai. Visos realijos suskirstytos į atskiras grupes: etnografines realijas (25), visuomenines ir politines realijas (11), geografines realijas (10), nekalbinius elementus ir situacines realijas (1).

Atliekant tyrimą, kiekviena realijų grupė analizuojama atskirai, nustatomos realijoms perteikti taikytos lokalsiosios vertimo strategijos, svarstomos galimos lokaliųjų strategijų alternatyvos, priežastys, nulėmusios vienos ar kitos strategijos pasirinkimą.

Originalo tekste rastos 25 skirtingos **etnografinės realijos**, iš kurių 14 – maisto produktų pavadinimai (*trippa alla parmigiana* – Parmos skrandeliai, *risotto alla milanese* – milanietiški ryžiai, *maccheroni alla napoletana* – neapolietiški makaronai, *tortellino di Bologna* – koldūnas, *cibreino* – asorti, *polentina* – kukurūzienė, *polenta* – kukurūzų košė, *savoirdi* – biskvitai, *rosoli* – saldžios trauktinės, *alchermes* – likeriai, *canditi* – cukriniai vaisiai, *panattoni* – vaniliniai pyragai, *mandorlati* – migdoliniai pyragai, *salame* – dešra; 1 – aprangos pavadinimas (*livrea* – livrėja), 2 – žaidimų pavadinimai (*giocare alle palestre* – žaidimas akmenukais, *mosca-ceca* – gūžynės); 2 – buities prietaisų pavadinimai (*velocipedi* – dviračiai, *Bindolo* – ratas), 1 – maitinimo įstaigos pavadinimas (*osteria* – užėiga); 2 – meno realijos (*danza pirrica* – karo šokiai, *mascherone* – pamėkliška kaukė, fontano maskeronas); 3 – piniginių vienetų pavadinimai (*soldo* – soldas, *zecchini* – skatikai, monetos, auksiniai, *lire* – liros).

Panagrinėkime keletą pavyzdžių.

1)

<p>Il povero Gatto [...] non potè mangiare altro che trentacinque triglie con salsa di pomodoro e quattro porzioni di trippa alla parmigiana (72).</p>	<p>Vargšelis Katinas [...] suraitė tik trisdešimt penkis ūsorius su pomidorų padažu ir keturias porcijas Parmos skrandelių (64).</p>
---	---

2)

<p>[...] il sapore della paglia tritata non somigliava punto né al risotto alla milanese né ai maccheroni alla napoletana (107).</p>	<p>[...] skonis nėra iš tolo neprilygo nei milanietiškiems ryžiams, nei neapolietiškiems makaronams (193).</p>
--	--

3)

<p>[...] m'inghiottì come un tortellino di Bologna (216).</p>	<p>[...] ir prarijo mane kaip koldūną (211).</p>
--	---

Patiekalo pavadinimas *trippa alla parmigiana* (1) išverstas kaip *Parmos skrandeliai*, *macheroni alla napoletana* (2) – kaip *neapolietiški makaronai*, *risotto alla milanese* (2) – kaip *milanietiški ryžiai*, o *tortellino di Bologna* (3) – kaip *koldūnas*. Realijos *trippa alla parmigiana* ir *macheroni alla napoletana* išverstos pritaikius tiesioginio vertimo strategiją – visišką kalkę. Taigi vertime yra perteiktos nuorodos į Italijos kultūrą (patiekalų kilmė iš Italijos miestų), tai sukuria svetimos kultūros atmosferą, todėl šie vertimo pavyzdžiai priskirtini globaliajai svetinimo strategijai. Realijos *risotto alla milanese* vertimą kaip *milanietiški ryžiai* galima laikyti generalizacija: vienas pavadinimo dėmuo (*milanese*) išverstas tiesiogiai, tačiau kitas dėmuo (*risotto*) generalizuojamas, nes vietoj itališko patiekalo iš ryžių *risotto* (lt. *rizotas*, *daugiaryžis* arba *ryžių apkepas*³) pavadinimo pasirinktas bendresnės reikšmės žodis – *ryžiai*. Taigi žodžiais *milanietiški ryžiai* perteikiama apibendrinta informacija apie OK realiją. Realija *tortellino di Bologna* perteikta pritaikius substitucijos strategiją – funkcinę analogą, nes *koldūnas* nėra tas pats, kas *tortellino*. *Tortellino* – tai Italijos regiono Emilijos Redžo tradicinis patiekalas, o *koldūnas* yra tradicinis Rytų Europos virtuvės patiekalas. *Italų-lietuvių kalbų žodyne* pateikiami šie žodžio *tortellino* atitikmenys: *tortelinas* ir *koldūnas* (pastarasis pažymėtas dalinio ekvivalentiškumo ženklu) (Lanza 2013, 708). A. Šiupinienė pavadinimą *tortellone* (tai didesnis virtinis nei *tortellino*) rekomenduoja versti kaip „miltiniai virtinėliai“ (Šiupinienė 2010, 61). Taigi siūloma nemažai variantų, kaip perteikti šią realiją. Pritaikius funkcinio analogo strategiją, Italijos kultūros koloritas buvo pakeistas Lietuvos kultūros koloritu. Jį pateisina tekste taikyta savinimo strategija, nes vaikams *koldūnas* – aiškesnis

³ Šiuos žodžio *risotto* atikmenis lietuvių kalboje siūlo vartoti A. Šiupinienė (2010, 33).

dalykas nei tortelinas, o kiti siūlyti variantai, pvz., „virtinėliai“, yra toks pat lietuviškas atitikmuo, kaip ir „koldūnai“.

Kitame pavyzdyje verčiant itališkus alkoholinius gėrimus *rosoli* (4a) ir *alchermes* (4b) pritaikyta generalizacijos strategija: konkrečių gėrimų pavadinimai pakeisti bendresniais žodžiais *saldžios trauktinės* ir *likeriai*:

4)

Vorrei avere [...] una cantina di rosoli e di alchermes (104).	Įsigyčiau [...] rūšį, pilną saldžių trauktinių ir likerių (99–100).
--	---

Toks strategijos pasirinkimas pasiteisino, nes Pinokis svajoja apie rūšį, pilną saldžių alkoholinių gėrimų, o kokie tai gėrimai, šiuo atveju nėra svarbiausia.

Etnografinėms realijoms priklauso ir maitinimo įstaigos pavadinimas *osteria*.

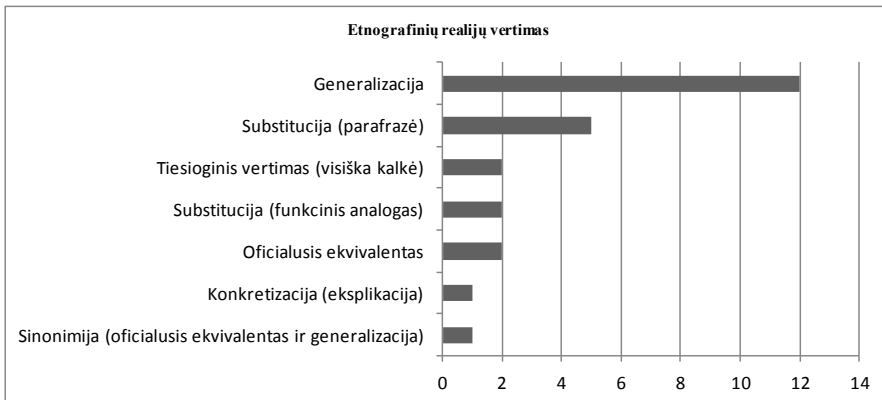
5)

[...] sul far della sera arrivarono stanchi morti all' osteria del Gambero Rosso (72).	[...] vakarop nusivarę nuo kojų prieina „Raudonojo vėžio“ užeigą (63).
---	---

Žodžiu *osteria* (lt. *osterija* (TŽŽ 2003, 538) Italijoje vadinama „viešoji įstaiga, kurioje tiekiamas vynas, o dažnai ir užkandžiai kaip tratorijoje“ (TREC). Pracityje *osterijoje* būdavo galima ir pavalgyti, ir pernaktuoti. Būtent tokioje osterijoje *Pinokio nuotykių* veikėjai ir apsistoja: pavakarieniavę jie ten ir pernaktvoja. Vertime ši realija perteikta pritaikius generalizaciją, nes *užeiga*, palyginti su *osterija*, lietuvių kalboje yra platesnės reikšmės žodis. Kaip alternatyvą buvo galima taikyti funkcinio analogo strategiją ir *osteria* versti žodžiu *smuklė*.

Išnagrinėjus visų OK tekste esančių etnografinių realijų vertimo pavyzdžius, sudaryta lentelė, kurioje pavaizduotos etnografinėms realijoms perteikti taikytos lokalsios vertimo strategijos ir jų taikymo atvejų skaičius.

1 lentelė

Iš lentelėje pateiktų rezultatų aiškėja, kad vertėjas dažniau rinkosi generalizacijos ir substitucijos (parafrazės) strategiją. Šios lokalsios strategijos priskiriamos globaliajai savinimo strategijai. Toks vertėjo pasirinkimas pateisinamas tuo, kad vertimo adresatas yra vaikas, todėl kai kurios OK realijos perteiktos vaikui priimtinesniais pavadinimais.

Originalo tekste rasta 11 skirtingų **visuomeninių ir politinių realijų**: 9 titulai, laipsniai ir kreipiniai (*imperatore* – imperatorius, *signor* – sinjore, *signora* – sinjora, *signori* – sinjorai, ponai, *signoria vostra* – jūsų malonybe, *cavaliere* – riteri, *commendatore* – komandorai, *sua eccellenza* – jūsų šviesybe, *nossignore* – tai jau ne, ponaitėli) ir 2 karinės realijos (*carabiniere* – karabinierius, *giandarmi* – žandarai).

Išnagrinėkime karinių realijų vertimą.

6)

Alla fine, per buona fortuna, capitò un carabiniere [...] (32).	Laimei, kelyje pasitaikė karabinierius (17).
--	---

Realiją *carabiniere* galima priskirti prie monokultūrinių realijų, nes taip Italijoje (ir kai kuriose kitose šalyse, pvz., Monake, Moldavijoje) vadinami ginkluotųjų pajėgų pareigūnai, o Lietuvoje panašią funkciją atlieka policininkai, tačiau *karabinierius* – mūsų kultūrai nebūdinga realija. Vertime ši realija perteikta oficialiuoju žodžio *carabiniere* ekvivalentu lietuvių kalboje – *karabinierius* (TŽŽ 2003, 353). Vertime realija *karabinierius* nepaaiškinama, tad tikėtina, kad jos nežinantys skaitytojai, pirmą kartą tekste perskaitę žodį *karabinierius*, nesupras, jog *karabinierius* yra ginkluotųjų pajėgų pareigūnas. Tačiau šią realiją skaitytojai gali suvokti iš konteksto: tai, kad karabinierius išsiveda Džepetą į kalėjimą, suponuoja, jog karabinierius – tai tvarką palaikantis asmuo, be to, knygelėje yra iliustracija, vaizduojanti *karabinierius*. Kūrinio kontekstas leidžia pačiam skaitytojui suvokti nežinomą realiją, todėl darytina išvada, kad šios realijos paaiškinimas vertime nėra būtinas.

Realija *giandarmi* vertime perteikta oficialiuoju ekvivalentu – *žandarai*.

7)

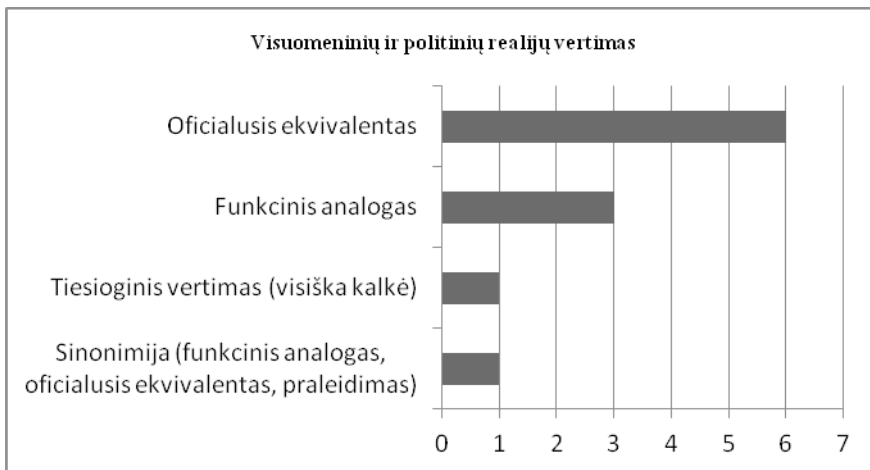
[...] ma i giandarmi , a scanso di perditempi inutili, gli trapparono la bocca e lo condussero in gattabuia (108).	[...] bet žandarai , negaišdami brangaus laiko, užkimšo jam burną ir nuvedė į kalėjimą (102).
---	--

DLKŽ pateikta tokia žodžio *žandaras* apibrėžtis: „Kai kurių šalių kariškai sutvarkytos specialios policijos tarnautojas“, arba jis gali būti vartojamas perkeltine prasme kaip „žiaurus laisvės slopintojas“. Lietuvoje tokia pareigybė neegzistuoja. Prancūzijoje ir Ispanijoje žandarai atlieka analogišką kaip ir Italijos karabinierių funkciją – palaiko viešąją tvarką (TREC). Taigi *žandaras* yra tarpkultūrinė realija, priklausanti daugiau nei vienai

kultūrai, tačiau nebūdinga nei Lietuvos, nei Italijos kultūrai. Ir skaitytojams italams, ir lietuviams ši realija turi kitos kultūros atspalvio, taigi, pasirinkus funkcinio ekvivalento strategiją, vertime išlaikytas originale esantis kitos kultūros elementas.

Toliau lentelėje pavaizduotos visuomeninėms ir politinėms realijoms perteikti taikytos lokalsios vertimo strategijos ir jų taikymo atvejų skaičius.

2 lentelė

Iš lentelės rezultatų matyti, kad vertėjas, versdamas visuomenines ir politines realijas, dažniau rinkosi oficialiuosius ekvivalentus (6 atvejai). Kaip minėta, ši strategija labiau orientuota į VK.

Originalo tekste rasta 10 **geografinių realijų**: 7 gyvūnų pavadinimai (*triglie* – barzdotės, *muggini* – didžiagalvės kefalės, *sogliole* – jūros liežuviai, *ragnotti* – paprastieji vilkešeriai, *acciughe* – ančiuviai, *barberi* – žirgai, *gorilla* – gorila); 2 augalų pavadinimai (*uva moscadella* – muskatinės vynuogės, *uva paradisa* – karališkosios vynuogės), 1 meteorologinio reiškinių pavadinimas (*tramontana* – šiaurys).

Aptarkime, kaip lietuvių kalba perteikiami gyvūnų pavadinimai.

8)

<p>Come potete immaginarvelo, [...] i muggini, le sogliole, i ragnotti e le acciughe andarono tutti alla rinfusa nella conca, a tener compagnia alle triglie (157–158).</p>	<p>Kaip jau patys išsivaizduojate, [...] lydekos, plekšnės, ešeriai ir ančiuviai kaip pakliūva krito į geldą – ūsoriams draugijos palaikyti (154).</p>
--	---

Realijos *muggini*, *sogliole*, *ragnotti*, *triglie*, išskyrus *acciughe*, perteiktos pritaikius funkcinio analogo strategiją. Lietuvoje išvardytosios žuvys yra retos, tad galima daryti

prielaidą, jog vertėjas tokią vertimo strategiją rinkosi todėl, kad šio vertimo adresatas yra vaikas, kuriam minėti žuvų pavadinimai galėtų būti nežinomi, todėl *didžiagalvių kefalių* pavadinimas pakeistas lietuviams gerai pažįstamos žuvies pavadinimu *lydekos, jūros liežuviai* virto *plekšnėmis, paprastieji vilkešeriai – ešeriais, o barzdotės – ūsoriais*. Realija *ančiuviai* perteikta pritaikius oficialiojo ekvivalento strategiją. *Ančiuviai* – taip pat reta žuvis Lietuvoje, todėl, perteikiant šią realiją, irgi buvo galima pasirinkti lietuviams geriau pažįstamos žuvies pavadinimą, bet jo išlaikymas padeda bent truputį priartinti kitokio krašto koloritą, nes vaikai, net ir nežinodami ančiuvių pavadinimo, iš bendro konteksto supras, kad tai dar viena žuvų rūšis.

Augalijos pavadinimai, dvi tekste minimos vynuogių rūšys, buvo verčiami nevienodai. Pavyzdžiui, *uva moscadella* išversta panaudojant funkcinį ekvivalentą – muskatinės vynuogės, o *uva paradisa* (pažodžiui išvertus – *rojaus vynuogės*) perteikta žodžiais *karališkosios vynuogės*. (*Uva paradisa* yra viena iš Toskanoje paplitusių vynuogių rūšių, vedanti didelius baltus ir labai kietus vaisius.)

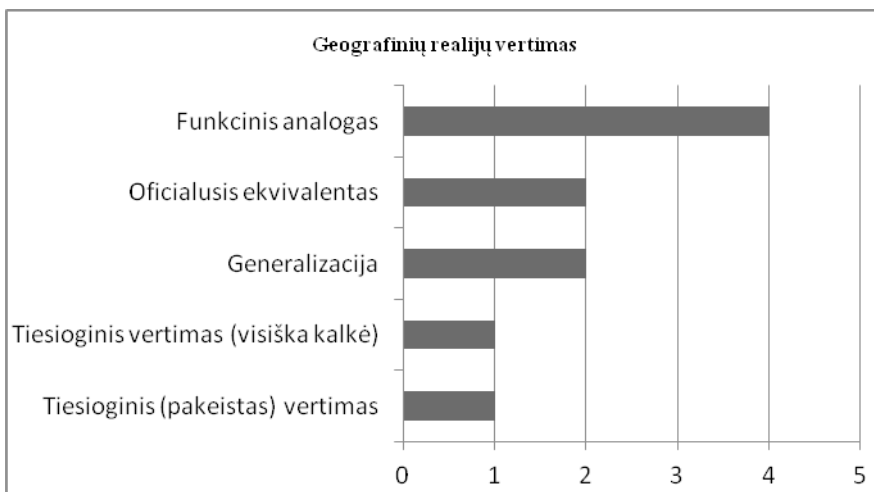
9)

Dopo la lepre si fece portare per tornagusto un cibreo di pernici, di starne, di conigli, di ranocchi, di lucertole e d'uva paradisa (73).	Po kiškienos blogam skoniu pašalinti užsisakė asorti iš kurapkų, jerubių, triušių, varlių, driežų ir karališkųjų vynuogių (64).
---	--

Būtų galima teigti, jog vertėjas taikė tiesioginio vertimo strategiją, tačiau, atsižvelgiant į tai, kad žodis *paradisa* išverstas netiksliai (*paradiso – rojus*), tokį vertimą būtų galima vertinti kaip originalo iškreipimą ir daryti išvadą, jog taikyta transformacijos strategija. Kita vertus, taip išverstos realijos turinio prasmė nenukentėjo: lietuviui skaitytojui ir žodžiu *karališkosios*, ir žodžiu *rojaus* būtų perteikta panaši mintis – tai, kad šios vynuogės yra ypatingos. Vertėjo sprendimą pateisina tai, kad įvardžiuotinės formos būdvardžiu *karališkosios* nurodoma, jog kalbama apie tam tikrą vynuogių rūšį. Taigi aptartą vertimo pavyzdį galima priskirti prie pakeisto tiesioginio vertimo strategijos.

Geografinėms realijoms perteikti taikytos lokaliosios vertimo strategijos. Jų taikymo dažnumas pavaizduotas šioje lentelėje.

3 lentelė

Iš lentelės rezultatų aiškėja, kad vertėjas, versdamas geografinių realiųjų pavadinimus, dažniau rinkosi funkcinio analogo strategiją. Ši lokioji strategija priklauso globaliajai savinimo strategijai.

Originalo tekste rastas vienas pavyzdys, kuriame aprašomą elgesį būtų galima priskirti prie **nekalbinių elementų ir situacinių realiųjų**. Štai ištrauka iš epizodo, kuriame Pinokis teatre susitinka su savo „broliais“ medinukais:

10)

<p>È impossibile figurarsi gli abbracciamenti, gli strizzoni di collo, i pizzicotti dell'amicizia e le zuccate della vera e sincera fratellanza, che Pinocchio ricevè [...] (58).</p>	<p>Sunku ir apsaityti, kiek apkabinimų ir glėbesčiavimų, kiek draugiškų paplekšnojimų, žodžiu, tikros ir nuoširdžios bičiulystės įrodymų sulaukė Pinokis [...] (48).</p>
--	--

Originalo tekste susitikę veikėjai spaudžia vienas kitam kaklą (*strizzoni di collo*), draugiškai žaibosi (*pizzicotti dell'amicizia*), daužosi galvomis (*zuccate*). Vertime visa tai perteikiama žodžiais *glėbesčiavimai* ir *paplekšnojimai*. Galima teigti, kad buvo taikyta funkcinio analogo strategija: lietuvių kultūrai nepriimtinas elgesys susitikus spausti kaklą, žaibytis ir susimušti galvomis perteikiamas žodžiais, kuriais išreiškiamas švelnesnis ir mūsų kultūrai būdingesnis elgesys. Pritaikius šią strategiją, iškreiptas originale sukurtas veikėjų susitikimo vaizdas – VK skaitytojas jį susidarys visai kitokį. Taip pat galime daryti išvadą, kad nublanko ir Italijos kultūros koloritas, nes veikėjai neteko pietiečių temperamento.

IŠVADOS

Atlikus kokybinę ir kiekybinę *Pinokio nuotykių* originalo tekste esančių realijų vertimo strategijų analizę, galima daryti tokias išvadas:

1. Realijoms perteikti dažniausiai taikytos šios lokalsios vertimo strategijos: generalizacija (14 atvejų), oficialusis ekvivalentas (10 atvejų), substitucija (funkcinis analogas) (10 atvejų); rečiau taikytos šios vertimo strategijos: substitucija (parafrazė) (5 atvejai), tiesioginio vertimo strategija (visiška kalkė) (4 atvejai), vertimas sinonimu (2 atvejai), specififikacija (1 atvejis), tiesioginis (pakeistas) vertimas (1 atvejis).

2. Generalizacijos strategija dažniausiai taikyta verčiant specifines ir, tikėtina, VK teksto skaitytojams nežinomas realijas. Dažniausiai buvo generalizuojamos itališko kolorito turinčios realijos, tokios kaip itališkų valgių pavadinimai. Todėl vertime ne visuomet išlaikytas Italijos kultūros koloritas. Generalizacijos strategija pateisinama tuo, kad vienas iš vertimo adresatų yra vaikas, galintis nesuprasti žodžių, kuriais įvardijamos jam nežinomos realijos, reikšmės.

3. Oficialiojo ekvivalento strategija taikyta tuomet, kai OK tekste esančios realijos turėjo prigijusius pavadinimus lietuvių kalboje. Dažniausiai taip buvo verčiami Italijos piniginių vienetų pavadinimai ir itališki kreipiniai.

4. Renkantis funkcinį analogą, vertimas priartintas prie VK kultūros, nes greičiausiai nenorėta apsunkinti teksto skaitytojams nežinomomis realijomis, pavyzdžiui, gyvūnų pavadinimais, nors jų oficialieji ekvivalentai lietuvių kalboje ir egzistuoja.

5. Iš globaliųjų vertimo strategijų dažniau pasirinkta savinimo strategija (30 atvejų). Tai atskleidžia, kad vertėjas stengėsi priartinti tekstą prie VK kultūros.

6. Tai, kad nebuvo taikyta praleidimo strategija, atspindi vertėjo siekį perteikti kiekvieną OK tekste esančią realiją.

7. Transformacijos strategija taikyta tik vieną kartą. Todėl teigtina, kad kūrinio *Pinokio nuotykių* originale esančios realijos perteiktos paisant originalo, vertime nėra ryškių prasmės nuostolių.

ŠALTINIAI

Collodi C. 1990. *Le avventure di Pinocchio*. Milano: Arnoldo Mondadori Editore S.p.A.

Collodi C. 2002. *Pinokio nuotykių*. Vilnius: Tyto alba (vertė A. Musteikis).

LITERATŪRA

Aixelá J. F. 1996. Culture-specific Items in Translation. *Translation, power, subversion*, eds. Alvarez R., Vidal M. C. A. Multilingual Matters Ltd.

Ambrasas-Sasnavas K. 1984. *Vertimo tyrinėjimai*. Vilnius: Mokslas.

Armalytė O., Pažūsis L. 1990. *Vertimo teorijos pradmenys*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

- Baker M. 2002. *In Other Words*. London/New York: Routledge.
- Balčiūnienė I. 2005. Apie realijų vertimą. <http://www.llvs.lt/?recensions=34> [žiūrėta 2012-11-10].
- Bazzanini L. 2011. *Tradurre i realia*. Bologna: Bologna University Press.
- Civilikaitė J. 2008. Leksinės mašininio vertimo klaidos: beekvivalenčių žodžių vertimas. *Filologija* 13, 27–37. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Florin S. 1993. Realia in Translation. *Translation as social action. Russian and Bulgarian perspectives*. Zlateva P. (ed.), 122–128.
- Geniušienė I. 1996. Keli Pinokio ir jo kompanijos pavidalai. <http://rubinaitis.lnb.lt/index.php?739536802> [žiūrėta 2011-12-10].
- Gill S. 1998. Culture matters. Invisible, insane: translating untranslatable? <http://warlight.tripod.com/GILL.html> [žiūrėta 2012-06-10].
- Gudavičius, A. 2007. *Gretinamoji semantika*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Kearns J. 2009. Strategies. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, eds. Baker M., Saldanha G. Routledge, 282–285.
- Keleras J. 2013. Vaikų literatūra Lietuvoje. <http://pramogos.delfi.lt/kultura/jkeleras-vaiku-literatura-lietuvoje.d?id=60412259> [žiūrėta 2013-02-20].
- Končius V. 2010. Vaikų literatūros vertimo problemos: J. K. Rowling *Hario Poterio* serijos veikėjų vardai. *Kalbų studijos* 17, 34–38. Kaunas.
- Kuliešienė A. 2009. *Antano Baranausko poemos „Anykščių šilelis“ Nado Rasteinio (1956) ir Peterio Tempesto (1985) vertimų į anglų kalbą analizė: kultūrinių realijų ir meninių priemonių vertimo problemos. Magistro darbas*. Vytauto Didžiojo universitetas Humanitarinių mokslų fakultetas Anglų filologijos katedra.
- Lanza S. M. 2010. *Italų-lietuvių kalbų žodynas*. Aesti.
- Leonavičienė A. 2010. *Vertimo atodangos: teorija ir praktika*. Kaunas: Technologijos.
- Leppihalme R. 2010. Realia. *Handbook of translation studies. Volume 2*, eds. Gambier Y., van Doorslaer, L. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 126–130.
- Mainenti T. 2006. Collodi. *Le avventure di Pinocchio*. C. Collodi. Officina Grafica Iride, 5–20.
- Maksvytytė J. 2012. Sąvokų *realija* ir *realijos pavadinimas* apibrėžimo problema. *Kalbų studijos* 21, 50–56.
- Mikutytė J. 2005. Realijų rūšys ir jų vertimo būdai. <http://www.llvs.lt/?recensions=29> [žiūrėta 2011-11-15].
- Newmark P. 1998. *A textbook of translation*. Shanghai: Foreign Language Education Press.
- Newmark P. 2001. *Approaches to translation*. Shanghai: Foreign Language Education Press.
- Oittinen R. 2006. No Innocent Act: On the ethics of translating for children. *Children's Literature in Translation*, eds. Coillie J. V., Verschuere W. P. Manchester: St. Jerome, 35–45.
- Osimo B. 2008. *Manuale del traduttore*. Milano: Hoepli.
- Osimo B. 2008a. Realia geografiniai ed etnografiniai. http://courses.logos.it/IT/3_34.html [žiūrėta 2012-06-01].
- Osimo B. 2008b. Realia politici e sociali. http://courses.logos.it/IT/3_35.html [žiūrėta 2012-03-05].
- Pedersen J. 2005. How Is Culture Rendered In Subtitles? *MuTra 2005 – Challenges of Multidimensional Translation: Conference Proceedings*. http://www.euroconferences.info/proceedings/2005_Proceedings/2005_Pedersen_Jan.pdf [žiūrėta 2011-11-10].
- Petrulionė L. 2012. Translation of Culture-Specific Items from English into Lithuanian: the Case of Joanne Harris's Novels. *Kalbų studijos* 21, 43–49.

- Proshina Z. 2008. *Theory of translation (English and Russian)*. Vladivostok: Far Eastern University Press.
- Rega L. 2012. „Realia“ e didattica della traduzione. *Testo e Traduzione. Lingue e confronto*, eds. Fusco F., Balerini M. Frankfurt am Main: Peter Lang, 245–256.
- Šiupinienė A. 2010. *Į pagalbą valgiaraščių tvarkytojams*. Elektroninė versija: http://old.vilnius.lt/doc/kalba/I_pagalba_valgiarasciu_tvarkytojams_.pdf.
- TŽŽ – *Tarptautinių žodžių žodynas*. 2003. Alma littera.
- TREC – *Enciclopedia italiana Treccani*. <http://www.treccani.it/enciclopedia> [žiūrėta 2012-10-15–2013-05-10].
- Urba K. 1996. *Pinokio nuotykių* – didaktikos linksmybė. <http://rubinaitis.lnb.lt/index.php?-1620931339> [žiūrėta 2011-12-10].
- Vaskelaitė R. 2003. Recenzijos: Carlo Collodi. *Pinokio nuotykių*. Iš italų kalbos vertė Audrius Musteikis. Vilnius: Tyto alba, 2002, 230 p. *Gimtoji kalba* 6, 20–23.
- Venuti L. 2001. Strategies of translation. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, eds. Baker M. Routledge, 240–244.

RESA DEI REALIA NELLA TRADUZIONE LITUANA DELLE *AVVENTURE DI PINOCCHIO* DI C. COLLODI

EGLĖ DELTUVAITĖ, RASA KLIOŠTORAITYTĖ

Riassunto

L'obbiettivo del presente articolo è quello di analizzare la resa dei realia nella traduzione lituana delle *Avventure di Pinocchio* di Collodi. Il lavoro si articola in due parti principali: la parte teorica e la parte empirica. Nella parte teorica, basandosi sugli studiosi lituani (come O. Armalytė, L. Pažūsis ed altri) e quelli esteri (come S. Vlahov, S. Florin, B. Osimo, J. Pedersen, P. Newmark, L. Bazzanini, L. Rega, R. Leppihalme, J. F. Aixelá ed altri), viene discusso concetto dei realia, tassonomia dei realia, strategie traduttive dei realia, criteri per la traduzione dei realia. Nella parte empirica viene effettuata l'analisi quantitativa e quella qualitativa della resa dei realia in lituano. Nel testo di partenza sono stati rinvenuti 47 realia. Dopo l'analisi approfondita degli esempi si possono trarre le seguenti conclusioni: le strategie più frequenti sono: generalizzazione (14 casi), equivalente ufficiale (10 casi); sostituzione (analogo funzionale) (10 casi); le strategie meno frequenti sono: sostituzione (parafraasi) (5), traduzione diretta (calco) (4 casi), specificazione (esplicitazione) (1 caso); sinonimia (2 casi), traduzione diretta (modificata) (1 caso). Tra le strategie globali prevale quella di domesticazione (30 casi). Visto che si tratta di un libro per l'infanzia, possiamo dedurre che il traduttore abbia voluto avvicinare il testo di partenza alla cultura di arrivo.

KOMPIUTERIŲ VIRUSOLOGIJOS TERMINŲ PARADIGMINIAI SEMANTINIAI SANTYKIAI IR ŠALTINIAI

NIJOLĖ MASKALIŪNIENĖ, MARKAS PAURA

Vilniaus universitetas

Filologijos fakultetas

Vertimo studijų katedra

pauramark@yahoo.com

nijole.maskaliuniene@ff.vu.lt

Lietuviškosios terminografijos istorijoje kompiuterių virusologijos sąvoka ir jos semantinį lauką sudarantys terminai dar netapo tyrimų objektu, nėra ir šių terminų vartosenos tradicijos. Terminografiniuose šaltiniuose, dažniausiai žodynėliuose, virusai paprastai priskiriami kenkimo programoms (angl. malware). Šių terminų apibrėžčių analizė leidžia tiksliau nustatyti jų vietą sistemoje ir paradigminius semantinius santykius. Straipsnyje analizuojami terminai ir vartojama leksika, viena vertus, patvirtina daugelio šios srities terminų atsiradimą vidinio skolinimosi būdu ir sąsajas su tokiomis dalykinėmis sritimis kaip medicina, biologija, teisė, karyba, psichologija ir pan.; kita vertus, atskleidžia termino kompiuterių virusas metaforinę prigimtį – visas jo semantinis laukas personifikuojamas per kolokacijas su veiksmazodžiais ir būdvardžiais.

IVADAS

Kaip ir bet kuri kita mokslo sritis, kompiuterių virusologija (angl. *computer virology*; pranc. *virologie informatique*) turi savo terminus ir susijusią leksiką. Renkant medžiagą šiam straipsniui lietuvių kalboje paties termino *kompiuterių virusologija* nepasitaikė, nors apie kompiuterijos terminus kalbama ne viename straipsnyje (Kaulakienė, Valiukėnas 1996; Kaulakienė 2000; Kaulakienė, Rimkutė 2008). Galima daryti prielaidą, kad tai laikoma kompiuterinio programavimo dalimi ir neišskiriama kaip atskiras dalykas, tačiau surinkti duomenys rodo, jog kompiuterių virusologijai priskirtinų terminų yra pakankamai daug, kad jie sudarytų atskirą sritį (domeną) bet kokioje terminų bazėje.

Iki šiol nesutariama ir dėl termino *kompiuterių virusas* atsiradimo datos¹, ir dėl to, kuri iš žinomų kenkimo programų buvo pirmoji, tačiau tiksliai žinoma, kad kompiuterių

¹ When did the term 'computer virus' arise? *Scientific American*, 2001. <http://www.scientificamerican.com/article.cfm?id=when-did-the-term-compute&print=true>.

viruso sąvoką mokslinėje literatūroje įtvirtino amerikiečių kompiuterių specialistas Frederickas B. Cohenas (Johansson 1994; Ludwig 1998; Bonfante, Marion 2006), 1983 m. viename kompiuterių saugumo seminare apibūdinęs terminą *virusas* kompiuterijos kontekste, o kiek vėliau ir pirmą kartą praktiškai pademonstravęs, kaip veikia specialiai sukurtas kompiuterių virusas (Dwan 2000). Gautus rezultatus, teorinius svarstymus apie galimus kompiuterių virusų veiksmus, jų patekimo į sistemas būdus ir galimos žalos prevencijos priemones jis apibendrino 1984 m. paskelbtame moksliniame veikle *Computer Viruses – Theory and Experiments* (Cohen 1984; Bocij 2006; Ször 2005). Todėl F. Cohenas visuotinai pripažįstamas termino *kompiuterių virusas* autoriumi, nors idėjinio jo sumanytoju laikytinas Pietų Kalifornijos universiteto profesorius Leonardas Maksas Adlemanas (Adleman 1990), F. Coheno daktaro disertacijos konsultantas.

Panašių į virusus programų buvo sukurta ir anksčiau, tačiau iki tol jos nevardintos virusais. Po 1983 m. kompiuterių virusologijos terminai buvo kuriami ypač sparčiai, nes labai greitai daugėjo ir kompiuterių kenkimo programų. Tuo laiku sukurta didžioji kompiuterių virusologijos terminų ir leksikos dalis. Terminų apibrėžtys, jų aiškinimas, kolokacijos ir pan. skaitmenine forma pateikiamos internetiniuose žodynuose, pvz., Kvebeko terminų banke (pranc. *Le grand dictionnaire terminologique*), kuris yra vienas iš didžiausių įvairių mokslo sričių terminų bankų pasaulyje, arba kompiuterių saugumo specialistų ir antivirusinių programų kūrėjų parengtuose žodynėliuose, enciklopedijose. Pasitaiko ir pavienių asmenų parengtų, bet pasaulyje žinomų internetinių terminografinių išteklių, kuriuose taip pat galima rasti naudingos dalykinės informacijos apie kompiuterių virusologijai priklausančius terminus.

TYRIMO OBJEKTAS IR METODAI

Šis straipsnis parengtas atlikus 919 kompiuterių grėsmių aprašų su žyma *Virus* analizę. Naudotasi jau minėtu *Symantec* ištekliumi, kuriame informacija apie kiekvieną konkretų pavadinimą turinčią grėsmę pateikiama kortelių principu. Dažniausiai kortelę sudaro trys dalys: santrauka (angl. *Abstract*), techninė informacija (angl. *Technical details*) ir šalinimas (angl. *Removal*). Trečiojoje dalyje tik pateikiami tipiniai patarimai, kaip pašalinti viruso grėsmę, naujų terminų joje nėra, todėl šios dalies informacija į analizę neįtraukta. Pagal pobūdį pirmojoje kortelės dalyje pateikiamą informaciją galima vadinti terminologine makroinformacija, kuri padeda nustatyti terminų bendruosius požymius ir jais remiantis klasifikuoti terminus į dideles grupes, t. y. nustatyti jų gimininę kategoriją. Antrojoje kortelės dalyje pateikta konkreti informacija apie atskirus kompiuterių virusus ir jiems būdingas savybes terminologijos požiūriu laikytina mikroinformacija, kuria galima pasinaudoti išskiriant kiekvieno termino skiriamuosius požymius ir pagal juos terminus klasifikuojant į mažesnes rūšines kategorijas.

Be kompiuterių viruso, žinoma ir kitų didesnę ar mažesnę žalą darančių programų. Tai *kirminas* (angl. *worm*) ir *Trojos arklys* (angl. *Trojan horse*). Kartais jos taip pat vadinamos

virusais (pvz., terminu *kirminas* vadinamas *virusas, kuris plinta gamindamas savo kopijas kituose diskuose, sistemoje arba tinkluose*², programos, laikomos *virusų porūšiu*³[...], arba jis apima kirmino ir Trojos arklio sąvokas: *šiandien terminu „virusas“ vadinama bet kuri kenkimo programa arba bet koks „blogas dalykas“, kurį kenkimo programa daro užpultoje sistemoje*⁴). Virusų ir pastarųjų sąvokų apibrėžčių palyginimas padeda dar kartą patikrinti iš kortelėse esančios informacijos nustatytus bendruosius ir skiriamuosius kompiuterių virusologijos terminų požymius ir patikslinti vieno ar kito termino vietą sistemoje. Šioms sąvokoms tirti taip pat naudoti *Symantec Corporation* (1982 m.) ir virusų aprašuose pateiktų antivirusinių priemonių gamintojų, pvz., *CA Technologies* (1976 m.), *Sophos* (1985 m.), *McAfee, Inc.* (1987 m.), *Trend Micro, Inc.* (1988 m.), *FRISK Software International* (1993 m.), *Kaspersky Lab* (1997 m.), internetinėse svetainėse skelbiami sąvokų ir terminų ištekliai.

Kompiuterių virusologijos terminų šaltiniuose pateikiamos informacijos kokybei įvertinti reikalingi kriterijai iš esmės neturėtų skirtis nuo tradicinių, tačiau norint sukurti tinkamą ir taisyklingą lietuviškąją kompiuterių virusologijos terminiją galima taikyti dar vieną papildomą kriterijų – *precedento buvimą* arba *nebuvimą*. Šio kriterijaus nederėtų painioti su terminų vartosenos tradicija (Klimavičius 2005; Keinys 2005; Zajankauskas 2004 ir kt.), nes lietuvių kalboje šių terminų vartosenos tradicijos nėra dėl objektyvių priežasčių, t. y. todėl, kad lietuvių terminologijoje kompiuterių virusologija yra palyginti nauja sritis, o patys terminai – nelietuviškos kilmės. Ir nors lietuviškų terminų šaltiniai, kaip bus parodyta toliau, yra tradiciniai, terminijos kūrimo praktikoje svarbus ir papildomas kriterijus – teorinis ir praktinis precedentas, užfiksuotas anglų arba prancūzų terminografiniuose ištekliuose, nes jis padeda nustatyti kompiuterių virusologijos terminų vietą sistemoje ir kurti pačius terminus.

Šiame tyrime dažniausiai remiamasi anksčiausiai įkurtos pasaulinės antivirusinių priemonių gamintojos bendrovės *Symantec* terminografiniais ištekliais. Ji yra paskelbusi pasaulyje didžiausią viešą internetinį kompiuterių grėsmių, kurioms priskiriamos visos kompiuterių kenkimo programos, taip pat kompiuterių virusas, aprašų išteklių *Threat Explorer*⁵. Be to, *Symantec* teikia nuorodas ir į vėliau įsteigtų bendrovių terminografinius išteklius.

² A virus that spreads by creating duplicates of itself on other drives, systems, or networks. [McAfee Threat Glossary; prieiga per internetą: <http://www.mcafee.com/us/threat-center/resources/threat-glossary.aspx>]

³ Worms are generally considered to be a subset of viruses, but with key differences. [Kaspersky Lab; prieiga per internetą: <http://www.securelist.com/en/glossary?letter=87#gloss189275916>]

⁴ Today the term virus is often loosely used to refer to any type of malicious program, or is used to describe any 'bad thing' that a malicious program does to a host system. [Kaspersky Lab; prieiga per internetą: <http://www.securelist.com/en/glossary?letter=87#gloss189275916>]

⁵ http://us.norton.com/security_response/threatexplorer.

KOMPIUTERIŲ VIRUSO SĄVOKA IR JOS APIBRĖŽTYS

Terminografiniuose šaltiniuose, dažniausiai – žodynėliuose, *virusai* priskiriami *kenkimo programoms* (angl. *malware*). Kenkimo programoms priskiriami ir jau minėti *kirminai* bei *Trojos arkliai*. Vadinasi, *kenkimo programa* yra tas bendrasis termino požymis, pagal kurį visi terminai, kurių apibrėžtyje aptinkamas šis požymis, bus priskiriami tai pačiai *kompiuterių saugumo sričiai*, o *kenkimo programa* įvardijama kaip hiperoniminė sąvoka, apimanti visas tokių programų atmainas. Vis dėlto tolesnė surinktų pavyzdžių analizė rodo, kad pagal apibrėžtyse įvardijamus skiriamuosius požymius šiai sričiai priklausantys terminai, nors ir susiję su ta pačia hiperonimine sąvoka, sudaro ne vieną, o kelias hiponimines eiles. Atitinkamai šie terminai turėtų būti klasifikuojami ir terminų bankuose: kiekviena hiponiminė eilė turėtų sudaryti atskirą posritę (subdomeną). Jas išskirti padeda terminų apibrėžčių analizė. Pavyzdžiui, dažniausiai vartojamą *kompiuterių viruso* apibrėžtį suformulavo pats F. Cohenas: *virusas yra [kenkimo] programa, kuri gali užkrėsti kitas programas ir pakeisti jas taip, kad galėtų įterpti galbūt pakitusią savo kopiją* (Ször 2005).

Savo turiniu F. Coheno kompiuterių viruso apibrėžčiai artimiausia apibrėžtis pateikta *CA Technologies* internetiniame žodynėlyje⁶, kituose ji dažniausiai abstraktesnė, pvz., *nedidelė programa, sukurta kompiuterio darbui keisti be naudotojo leidimo ar žinios* (Symantec); *save kopijuojanti kompiuterių programa* (Sophos); *kompiuterių programa, gebanti įsiterpti į diskus ar kitus failus, nenutrūkstamai daugintis, paprastai be naudotojo žinios ar leidimo* (McAfee); *programa, kuri gali kurti savo kopijas ir užkrėsti kompiuterį be naudotojo leidimo ar žinios* (Trend Micro); *programinis kodas, paprastai pateikiamas kaip kas nors kita, galintis sukelti kokią nors netikėtą ir paprastai nepageidaujamą įvykį* (FRISK Software International); *programinis kodas, kuris dauginasi* (Kaspersky Lab).

Reikia pažymėti, kad lygindami F. Coheno apibrėžtį su vėlesnėmis pastebime, jog jose dažnai ignoruojamas pagrindinis kompiuterių viruso požymis – galėjimas užkrėsti kitas programas pakeičiant jas taip, kad būtų galima įterpti savo kopiją, ir akcentuojama tik tai, kad virusas gali daugintis, kurti savo kopijas, kenkti ir, kaip nurodoma kartu su apibrėžtimis pateikiamuose techninės informacijos aprašuose, kad jo plitimui kartais reikia žmogaus įsikišimo. Tačiau programų užkrėtimas jas pritaikant saviems poreikiams, iš esmės dauginimuisi, yra esminis požymis, kuriuo, kaip matysime toliau, kompiuterių virusas skiriasi nuo kirmino ir Trojos arklio, todėl, be pagrindinio bendrojo požymio „kenkimo programa“, kompiuterių viruso apibrėžtyje būtinas ir pagrindinis skiriamasis požymis – „galėjimas užkrėsti“.

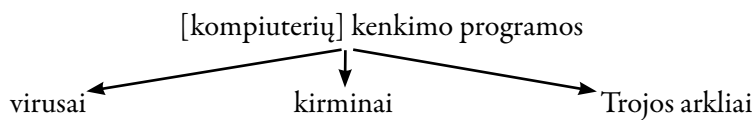
Kompiuterių viruso apibrėžtis palyginę su kitų kenkimo programų, pvz., *kirmino* ir *Trojos arklio* apibrėžtimis, matome, kad visi trys kenkimo programų tipai skiriasi iš esmės, plg.: *kirminas yra kompiuterinė programa, kuri gamina savo kopijas, bet neužkrečia kitų*

⁶ <http://www.ca.com/us/Support/gsa/Security-Advisor-Glossary.aspx> (žiūrėta 2013-05-14).

*kompiuterinių failų*⁷ (Securelist); *kirminai yra parazitinės kompiuterinės programos, kurios gamina savo kopijas, bet, priešingai nei virusai, neužkrečia kitų kompiuterinės programos failų*⁸ (McAfee Glossary); *kirminai yra kenkimo programos, kurios gamina savo kopijas, bet neužkrečia kitų kompiuterinių failų*⁹ (F-prot Glossary).

Kad susidarytume išsamų vaizdą, palyginkime ir dažniau vartojamas *Trojos arklio* apibrėžtis: *Trojos arklys yra kenkimo programa, kuri neplinta savaime*¹⁰ (CA Global Security Advisor Glossary); *Trojos arklys yra kenkimo programa, kuri „apsimeta“ teigiama taikomąja programa. [...] Trojos arklys nėra virusas, nes jis nesidaugina, bet gali būti toks pat naikinantis*¹¹ (McAfee Glossary); *Trojos arklys – nesidauginanti programa, kuri atrodo nekenksminga, bet yra sukurta taip, kad atliktų tam tikrus žalingus veiksmus kompiuteryje, į kurią pateko*¹² (Securelist).

Akivaizdu, kad pagrindiniai šių trijų kenkimo programų skirtumai susiję su gebėjimo daugintis ir galėjimo užkrešti kitas programas požymiais. Viena vertus, ir viruso, ir kirmino apibrėžtyse yra gebėjimo daugintis požymis, kurio nėra Trojos arklio apibrėžtyje. Kita vertus, galėjimo užkrešti požymis yra tik virusų apibrėžtyse, jo nėra nei kirmino, nei Trojos arklio apibrėžtyse. Todėl galime daryti išvadą, kad viruso apibrėžtyje šis požymis yra svarbiausias, o visi kiti – tik antraeiliai. Remiantis anksčiau nurodytu esminiu skiriamuoju požymiu *kompiuterių virusas, kirminas* ir *Trojos arklys* yra trys skirtingos sąvokos. Jų hierarchinė sistema terminų banke atrodytų taip:

Taigi, *kenkimo programa* yra hiponimų *virusas*, *kirminas* ir *Trojos arklys* hiperonimas, bet pastarieji, būdami susiję rūšiniais santykiais, kiekvienas atskirai yra savo hiponiminių

⁷ A worm is a computer program that replicates, but does not infect other files. [Securelist; prieiga per internetą: <http://www.securelist.com/en/glossary?letter=87#gloss189275916>] (žiūrėta 2013-05-16)

⁸ Worms are parasitic computer programs that replicate, but unlike viruses, do not infect other computer program files. [McAfee Glossary; prieiga per internetą: <http://home.mcafee.com/virusinfo/glossary#W>] (žiūrėta 2013-05-16)

⁹ Worms are malicious programs that copy themselves from system to system, rather than infiltrating legitimate files. [F-prot Glossary; prieiga per internetą: <http://www.f-prot.com/support/helpfiles/unix/glossary/>]

¹⁰ A Trojan is a malicious program that is unable to spread of its own accord. [CA Global Security Advisor Glossary; prieiga per internetą: <http://gsa.totaldefense.com/support/security-advisor/glossary.aspx#T>]

¹¹ A Trojan horse is a malicious program that pretends to be a benign application. [...] Trojans are not viruses since they do not replicate, but they can be just as destructive [McAfee Glossary; prieiga per internetą: <http://home.mcafee.com/virusinfo/glossary#W>] (žiūrėta 2013-05-16)

¹² Trojan as a non-replicating program that appears to be legitimate but is designed to carry out some harmful action on the victim computer. [Securelist; prieiga per internetą: <http://www.securelist.com/en/glossary?letter=87#gloss189275916>] (žiūrėta 2013-05-16)

terminų eilės hiperonimas. Šiame straipsnyje mus domina tik hiponiminiai kompiuterių *viruso* sąvoką reiškiantys terminai, o visų šių sąvokų apibrėžtys palygintos tik siekiant išgryninti klasifikaciją ir nustatyti terminų vietą sistemoje.

Išanalizavus straipsnio pradžioje minėtus 919 virusų aprašų nustatyta, kad termino *virusas* hiponiminę paradigmą, arba mikrosistemą, sudaro 69 skirtingi terminai, reiškiantys įvairias viruso atmainas. Jie klasifikuojami pagal papildomus skiriamuosius požymius ir išsišakoja į keletą hiponiminių terminų eilių. Hiponimines eiles sudarančių terminų skaičius labai nevienodas – nuo kelių vienetų iki poros dešimčių. Išskiriamos tokios jų grupės pagal apibrėžtyse nurodytus skiriamuosius požymius:

- pagal viruso puolamą objektą – 8 hiponimai (failų virusas; sistemos virusas; branduolio virusas; virusų virusas; daugiaplatformis virusas; registru virusas; loginis virusas; *Macintosh* failų virusas), kurie toliau skiriami į 18 smulkesnių (EXE failų virusas; BAT failų virusas; COM failų virusas; CLASS failų virusas; BAT failų pradžios virusas; DOS vykdomųjų failų virusas; *Linux* vykdomųjų failų virusas; *PalmOS* vykdomųjų failų virusas; 32 bitų *Windows* vykdomųjų failų virusas; *Windows 95* vykdomųjų failų virusas; *Windows 98* vykdomųjų failų virusas; *Windows NT* vykdomųjų failų virusas; *Windows 2000* vykdomųjų failų virusas; paleidimo sektoriaus virusas; diskelio paleidimo sektoriaus virusas; išimtinai paleidimo sektoriaus virusas; DOS paleidimo sektoriaus virusas; pagrindinio paleidimo įrašo virusas);

- pagal viruso daromą žalą – 2 hiponimai (gerybinis virusas; piktybinis virusas);

- pagal viruso žinomumą – 2 hiponimai (žinomas virusas; nežinomas virusas);

- pagal viruso užkrėtimo spartą – 3 hiponimai (spartusis virusas; lėtasis virusas; atsitiktinis virusas);

- pagal viruso buvimo operatyviojoje atmintinėje trukmę (nuolatinis virusas; nenuolatinis virusas) – 2 hiponimai;

- pagal viruso veikimo būdą – 6 hiponimai (lydintysis virusas; perrašantysis virusas; neperrašantysis virusas; užpildantysis virusas; sisteminių failų blokinio virusas; elektroninio pašto virusas). Jie dar skirstomi į 6 smulkesnius (vykdymo eiliškumo lydintysis virusas; kelio lydintysis virusas; pervadinantysis lydintysis virusas; failo pradžios virusas; failo pabaigos virusas; dauginis užpildantysis virusas);

- pagal viruso apsaugos nuo atvirusinių programų būdus – 6 hiponimai (neaptinkamas virusas; tunelinis virusas; antivirusinių programų virusas; šarvuotasis virusas; užšifruotasis virusas; įeities taško slepiamasis virusas), toliau skirstomi į 10 smulkesnių (iš dalies neaptinkamas virusas; visiškai neaptinkamas virusas; dimorfinis virusas; oligomorfinis virusas; polimorfinis virusas; mutuojantis virusas; savišifris virusas; savižalis virusas; tyčia mutuojantis virusas; netyčia mutuojujantis virusas);

- pagal viruso paplitimą – 4 hiponimai (laboratorinis virusas; bandomasis virusas; paplitęs virusas; nepaplitęs virusas);

- atskiru hiponimu laikytinas terminas *daugiadalis virusas*, kurio rūšiniai terminai reiškia užkrečiamų skirtingų objektų skaičių.

Čia nurodytieji hiponiminiais santykiais su *viruso* terminu susiję terminai kiekvienas atskirai gali reikšti aukštesnės pakopos terminą – hiperonimą – žemesnės pakopos terminų atžvilgiu, bet papildomų požymių, pagal kuriuos būtų galima skirstyti į dar smulkesnes grupes, jie neturi. Todėl galima teigti, kad kompiuterių virusologijos sričiai priklauso 69 terminai, kurių apibrėžtyje yra žyma „virusas“, o termino *virusas* mikrosistemoje jie pasiskirsto po 35 giminiais rūšiniais santykiais susijusias hiponimines eiles. Blietka nors trumpai aptarti šių terminų šaltinius.

KOMPIUTERINĖS VIRUSOLOGIJOS TERMINŲ ŠALTINIAI: VIDINIS SKOLINIMASIS

Paprastai nurodomi keturi terminijos šaltiniai: 1) gatavų kasdienės kalbos žodžių terminizavimas, 2) termino perkėlimas iš tos pačios kalbos vienos dalykinės srities į naują dalykinę sritį, t. y. vidinis skolinimasis, 3) naujadarų kūrimas ir 4) skolinimasis iš kitų kalbų (Gaivenis 2002, 51–63; Jakaitienė 2010, 191–197).

Ir nors visą semantinę kompiuterių virusologijos lauką sudarančių terminų aibėje yra visų keturių tipų terminų pavyzdžių, konkrečių terminų analizė rodo, kad daugiausia terminų į kompiuterių virusologijos sritį perkelta iš kitų dalykinių sričių vidinio skolinimosi (transterminizavimo) būdu, pvz.: *virusas*_{med.} „ligas sukeliantis infekcinis agentas“ → *virusas*_{inform.} „kompiuterio veikimą trikdančias agentas“ (plg. Jakaitienė 2010, 193).

Nagrinėjamoje medžiagoje didžiausią grupę sudaro būtent terminai, kurių apibrėžtyse kompiuterių virusas siejamas su biologiniu virusu, pvz.: *dauginimasis* (angl. *replication*), *mutacija* (angl. *mutation*), *plitimo būdas* (angl. *method of spreading*), *šeimininkas* (angl. *host*), *aplinka* (angl. *environment*), *tropizmas* (angl. *tropism*), *ramybės metas* (angl. *dormancy period*), *nevaldomas augimas* (angl. *uncontrolled growth*) ir pan.

Analizuotuose kompiuterių virusų aprašuose vartojami ir medicinos terminai: *užkrėtimas*, *užkratas* (angl. *infection*), *užkrėtimo būdas* (angl. *infection mechanism*, *infection method*, *infection mode*), *užkrėtimo procesas* (angl. *infection process*), *pakartotinis užkrėtimas* (angl. *reinfection*), *užkrėstoji sritis* (angl. *infected area*), *virusų laboratorija* (angl. *virus laboratory*), *kenksmingumo pašalinimas* (angl. *disinfection*), *skiepijimas* (angl. *vaccination*) ir kt. (žr. Murray 1988).

Su karyba sietinų terminų rasta mažiau, tačiau pakankamai, kad būtų galima išskirti į atskirą grupelę. Vartojami šie terminai: *neaptinkamumas* (angl. *stealth*), *užtaisas* (angl. *payload*), *taikinyis* (angl. *target*), *aktyviekliis* (angl. *trigger*). Terminas *neaptinkamumas* perimtas iš karinės aviacijos ir gali būti dalinis (angl. *partial*) arba visiškasis (angl. *full*).

Terminas *užtaisas*, karyboje vartojamas kalbant apie raketas (Hruska 1992), kompiuterių virusų aprašuose apibūdinamas kaip naikinamasis (angl. *destructive*), žalingasis (angl. *damaging, harmful*), vaizdinis (angl. *graphical*), nežalingasis (angl. *harmless*), žinomas (angl. *known*), kenkimo (angl. *malicious*), nenaikinamasis (angl. *non-destructive*) ir pan. Terminas *taikinys* dažniausiai vartojamas kompiuterių virusų puolamam objektui pavadinti, o *aktyvikliu* vadinamas bet koks įvykis ar aplinkybė, dėl kurių virusas tampa aktyvus ir pradeda veikti.

Su teise gali būti siejami terminai, kuriais nusakoma viruso daroma žala ar jo veikimo pobūdis, pvz.: *tyčinė žala* (angl. *intentional damage*), *nepataisoma žala* (angl. *permanent damage*), *žalos tikimybė* (angl. *probability of damage*). Virusų aprašuose dar vartojamas terminas *vagis* (angl. *stealer*), tačiau kompiuterių saugumo srityje juo dažniau vadinama tam tikra Trojos arklio rūšis.

Didelė čia suminėtu terminų dalis atsirado antrinės arba net ir tretinės nominacijos būdu, nes antrinė nominacija įvyko tada, kai bendrinės kalbos žodžiams buvo suteikta speciali reikšmė biologijos, medicinos ar karybos srityje, tiesiogiai terminologizuojant bendrinės kalbos žodžius, pvz., *šeimininkas* „šeimos, namų galva“ → *šeimininkas*_{biol.} „gyvūnas arba augalas, kuriame ar ant kurio gyvena koks nors parazitas“ → *šeimininkas*_{inform.} „kompiuterio failas, kuriame įsikuria virusas“, *aplinka* „socialinės buitinės sąlygos“ → *aplinka*_{biol.} „terpė“ → *aplinka*_{inform.} „viruso dauginimosi terpė“; *taikinys* „daiktas, taškas, į kurį taikoma šaunant“ → *taikinys*_{inform.} „objektas, į kurį nukreiptas puolimas“, ir pan.

Reikia pažymėti, kad į naują sritį perkeltas terminas įgauna naują, specialiai apibrėžtą reikšmę (Jakaitienė 2010, 193) ir kiekvienoje dalykinėje srityje jis yra atskiras semantinis vienetas, todėl terminų vienareikšmiškumo principas nepažeidžiamas, bet dideliame bendrinės kalbos žodyne kiekvienas toks terminas gali būti pateiktas kaip atskira daugiareikšmio žodžio reikšmė.

METAFORINĖ TERMINO *KOMPIUTERIŲ VIRUSAS* PRIGIMTIS

Kuriant naujus mokslo ir technikos terminus labai dažnai remiamasi analogija, nes, kaip teigia Volodina (1997, 43), pirminiame specialiosios leksikos kūrimosi etape terminų vaidmenį atlieka pagal įvairias asociacijas naujai įprasminėti bendrinės kalbos žodžiai. Šis procesas apima visus įprastų žodžių reikšmių keitimo būdus (perkeltinės reikšmės formavimąsi, reikšmės plėtimą ir siaurėjimą) (Jakaitienė 2010, 191). Analogija yra ir vienas iš svarbiausių kompiuterinės virusologijos terminų motyvacijos veiksnių.

Dažniausiai reikšmės perkėlimas pagal analogiją vyksta dėl denotatų funkcijos ar formos panašumo, t. y. metaforiniu pagrindu. Jau pati sąvoka *kompiuterių virusas* sukelia aiškias asociacijas su biologiniu virusu, su medicina, kur kalbama apie ligas sukeliančius virusus, arba su bet kokio reiškinio nevaldomu plitimu (verslo virusas...). Įdomu tai, kad

kompiuterių virusologija jau perkelta ir į mokslinės fantastikos kūrinis, ten ji dažnai siejama su dirbtinės gyvybės teorija ir dirbtine psichologija. Todėl ir pats terminas yra kalbinė metafora, paremta žmogaus kūrinio – programos – lyginimu su gyvu biologiniu organizmu. Pavyzdžiui, informacinėse kortelėse labai dažnai vartojama metaforos rūšis – personifikacija, t. y. virusai aprašomi taip, tarsi jie būtų gyvi organizmai ar net žmogaus savybių turinčios būtybės. Vartojami terminai nuolat siejami su realiu pasauliu, pvz., teigiama, kad kompiuterių virusas „minta elektra“, siekia „užvaldyti auką“, atskiros viruso dalys negali egzistuoti atskirai, kaip ir gyvo organizmo, virusai yra „atsparūs išorės veiksniams“, „geba taikytis prie aplinkos, pažinti ją, mokytis iš klaidų, prisitaikyti“ ir pan.

Net ir aprašuose vartojamos sintaksės konstrukcijos, dažniausiai sąlygos sakiniai, tarsi suponuoja protaujančios būtybės sprendimus, pvz.: *jei failo pavadinime yra raidžių junginiai SCAN, CLEAN, FINDVIRU, GUARD, NOD, VSAFE arba MSAV, jis [virusas] neužkrečia* (angl. *if it [virus] finds SCAN, CLEAN, FINDVIRU, GUARD, NOD, VSAFE, or MSAV in the filename, it does not infect*); *jei diskas yra keičiamasis, pvz., USB ar tinklo diskas, puolamasis EXE failas didesnis nei x baitų ir jei jis neseniai buvo naudotas, virusas užkrečia tą failą* (angl. *if the drive is a removable drive such as a USB drive or a network mapped drive, the .exe file is larger than x bytes, and it has been accessed recently, the virus infects the file*); *jei sistemos data yra balandžio 7-oji, virusas pabando pašalinti visus aplanke %Windir% esančius failus ir rodo tokį pranešimą* (angl. *if the system date is April 7, the virus will attempt to delete all the files in the %Windir% folder and display the following message*) ir pan.

Iš šių pavyzdžių matyti, kad patekęs į sistemą kompiuterių virusas elgiasi ne padrikai, nes įvertina padėtį, nustato, ar galės užkrėsti auką, ar ne, ir, jei aplinkybės susiklosto palankiai, imasi veiksmų. Vis dėlto labiausiai metaforinės sąsajos pasireiškia per terminų kolokacijas, t. y. terminų vartojimu su tam tikrais veiksmožodžiais arba būdvardžiais: *virusas tikrina* (angl. *checks, verifies*), *pasirenka* (angl. *chooses, picks*), *peržiūri* (angl. *reviews*), *lygina* (angl. *compares*), *suklaidina* (angl. *confuses, fools*), *mano* (angl. *considers*), *sukuria* (angl. *creates*), *nustato* (angl. *determines*), *slepia* (angl. *hides*), *bando* (angl. *tries*), *išmano* (angl. *understands*), *nustato buvimo vietą* (angl. *locates*), *ieško* (angl. *looks for, searches for, seeks*), *atsižvelgia* (angl. *pays attention*), *laukia* (angl. *waits*), *nori* (angl. *wants*), *iš tikrųjų ieško* (angl. *actually looks for*), *perima sistemos valdymą* (angl. *assumes control of the system*), *supranta, kad įdiegta [operacinė sistema] x* (angl. *assumes it is running under x*), *supranta, kad failas jau užkrėstas* (angl. *assumes the file is already infected*), *bando likti nepastebėtas* (angl. *attempts to go unnoticed*), *bando pasislėpti* (angl. *attempts to hide itself*), *atlieka galutinį patikrinimą, kad įsitikintų* (angl. *does a final check to see*), *padaro pertrauką* (angl. *sleeps for a while, sleeps for a short while*) ir pan.

IŠVADOS

Surinktos medžiagos analizė rodo, kad kompiuterių virusologijos terminija turi savo ištakas, o terminas *kompiuterių virusas* – tikslią sukūrimo datą. Terminografiniuose šaltiniuose, dažniausiai žodynėliuose, *virusai* paprastai priskiriami *kenkimo programoms*. Taigi, *kenkimo programa* yra termino *virusas* hiperonimas, kuris pats atskirai yra grupės žemesnės pakopos hiponiminių terminų (jų rasta 69) hiperonimas. Nustatyti semantiniai paradigminiai santykiai padeda sudaryti termino *virusas* klasifikacinę schemą, kurioje aiškiai matyti kompiuterių virusologijos dalykinės srities terminų santykiai.

Išanalizuoti terminai ir vartojama leksika patvirtina daugelio šios srities terminų atsiradimą vidinio skolinimosi būdu iš tokių sričių kaip medicina, biologija, teisė, karyba, psichologija ir pan. Tačiau skolinimasis dažniausiai vyksta metaforiniu pagrindu, t. y. visas kompiuterių viruso semantinis laukas personifikuojamas ir toji personifikacija pasireiškia per šio termino kolokacijas su veiksmažodžiais ir būdvardžiais. Todėl daugumos kompiuterių virusologijos terminų kilmė gali būti aiškinama dvejopai: kaip vidinio skolinimosi būdu iš biologijos ar medicinos dalykinės srities į kompiuterių virusologijos sritį perkelti terminai ir kaip kalbinė metafora, kurios pagrindas – gyvo organizmo savybių priskyrimas kompiuterių programai, kuri yra tiesiog žmogaus proto kūrinys.

LITERATŪRA

- Adleman L. 1990. An Abstract Theory of Computer Viruses. *Advances in Cryptology. CRYPTO'88, LNCS 403*, 354–374. <http://vx.netlux.org/lib/ala01.html> [žiūrėta 2013-09-16].
- Bocij P. 2006. *The Dark Side of the Internet: Protecting Yourself and Your Family from Online Criminals*. Praeger.
- Bonfante A., Marion J.-Y. 2006. La virologie informatique: genèse d'un concept? *Bulletin SPECIF* (56), 49–50. <http://www.specif.org/bulletins/specif056.pdf> [žiūrėta 2013-7-10].
- Cohen F. 1984. Computer Viruses: Theory and Experiments. *Computers & Security* 6 (1987), 22–35.
- Dwan B. 2000. The Computer Virus – From There to Here. *Computer Fraud & Security* 2000 (12), 13–16. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1361372300120263> [žiūrėta 2013-05-12].
- Gaivenis K. 2002. *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*. Vilnius: LKI leidykla.
- Jakaitienė E. 2010. *Leksikologija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Johansson K. 1994. *Computer Viruses: The Technology and Evolution of an Artificial Life Form*. <http://vxheavens.com/lib/vkj00.html> [žiūrėta 2013-03-12].
- Klimavičius J. 2005. *Nuo liaudies terminijos prie mokslinės. Leksikologijos ir terminologijos darbai: norma ir istorija*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 133–148.
- Keinys S. 2005. *Terminologijos kūrimo šaltiniai. Dabartinė lietuvių terminologija*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 231–233.
- Kaulakienė A., Rimkutė A. 2008. *Kai kurių šiuolaikinės kompiuterijos terminų mikrosistemų analizė. Santalka. Filologija, Edukologija* 16 (4), ISSN 1822-430X/1822-4318 online.

Kaulakienė A., Valiukėnas V. 1996. *Kompiuterija ir jos pagrindiniai terminai. Terminologija* (3). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 56–64.

Kaulakienė A. 2000. *Kompiuterijos terminijos sinonimija: yda ar būtinybė. Terminologija* (6). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 23–28.

Ludwig M. 1998. *The Giant Black Book of Computer Viruses*. American Eagle Publications, Show Low, AZ.

Murray W. 1988. The Application of Epidemiology to Computer Viruses. *Computers & Security* (7), 139–150. <http://vxheavens.com/lib/awm00.html>.

Paura M. 2009. Apie terminą *polimorfinis virusas*. *Vertimo studijos. Mokslo darbai* (2). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Ször P. *The Art of Computer Virus Research and Defense*. Addison Wesley Professional.

Volodina M. N. 1997. *Teorija terminologičeskoj nominacii*. Moskva.

Zajankauskas S. 2004. *Terminus tvarkykime atsakingai, ne pakniopstom, ne galvotrūkiškai. Terminologijos istorijos ir dabarties problemos*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 303–313.

COMPUTER VIROLOGY TERMS: THEIR SOURCES AND PARADIGMATIC SEMANTIC RELATIONS

N. MASKALIŪNIENĖ, M. PAURA

Summary

In the history of Lithuanian terminography the concept of computer virology and the terms that constitute its semantic field have not yet attracted the researchers' attention, neither is there a tradition of their usage. In the terminographical sources, most often in dictionaries and glossaries, *viruses* are assigned to malware, the same as *worms and Trojan horses*. The definitions of these terms allow to determine the position of the term *virus* in the system and paradigmatic semantic relations between members of this subject field. The analysis of the terms and their collocations confirm that their main sources are such subject fields as biology, medicine, law, psychology, warfare and the like; also, it reveals a metaphorical nature of the term *computer virus* as all its semantic field may be understood as a personification. This conclusion is a result of the study of the term's collocations with verbs and adjectives.

ОСОБЕННОСТИ ОФИЦИАЛЬНО-ДЕЛОВОГО СТИЛЯ РУССКОГО И ЛИТОВСКОГО ЯЗЫКОВ В ПРАКТИКЕ ПЕРЕВОДА

Вячеслав Млынковский, Ирена Мишкинене

*Vilniaus universitetas
Filologijos fakultetas
Vertimo studijų katedra
mlynkovskij@gmail.com
miskiniene@takas.lt*

Настоящая статья посвящена сопоставлению официально-делового стиля русского и литовского языков, так как усвоение его специфических особенностей очень важно для будущих переводчиков. В работе представлена характеристика стиля в каждом из национальных языков, а также проводится сопоставительный анализ актуальных в свете проблем перевода элементов лексики, морфологии и синтаксиса русских и литовских официально-деловых текстов.

Отметим прежде всего то, что представленный в нашей статье сопоставительный анализ официально-делового стиля русского и литовского языков ни в коей мере не претендует на полноту освещения всех возможных аспектов контрастивного описания и требует дальнейшего более глубокого анализа.

Для достижения более четкого понимания предмета статьи необходимо определить, в чем официально-деловой стиль русского языка демонстрирует сходство с официально-деловым стилем литовского языка, в чем наблюдаются различия между ними, а также выявить, какие вопросы, связанные с лексической, морфологической и синтаксической структурами обоих языков, являются наиболее сложными в практике перевода деловых и юридических текстов.

ХАРАКТЕРИСТИКА ОФИЦИАЛЬНО-ДЕЛОВОГО СТИЛЯ РУССКОГО ЯЗЫКА (ДАЛЕЕ В ТЕКСТЕ – РЯ)

В случае использования официально-делового стиля преимущество отдается письменной форме речи. Это легко объяснимо – правовые отношения должны быть закреплены письменно, чтобы в случае каких-либо нарушений или недоразумений можно было установить аспекты правовых отношений коммуникантов.

Официально-деловой стиль может быть подразделен на два подстиля:

- 1) официально-документальный – язык дипломатии, законов и
- 2) обиходно-деловой – канцелярский язык.

Для деловых текстов характерны отсутствие эмоциональности, содержательная полнота, точность, ясность (т. е. однозначность, отсутствие двусмысленности), громоздкость конструкций (тенденция к употреблению сложных словосочетаний и предложений, отражающих логическое подчинение одних фактов другим, что в основном объясняется стремлением к точности). В этом отношении деловой стиль приближается к научному, однако они отнюдь не тождественны. Для деловых текстов, в отличие от научных, эти требования являются жизненно важными, без них деловой текст не может стать документом.

Языковые средства официально-делового стиля можно подразделить на группы и характеризовать следующим образом¹:

1. Лексика:

а) общелитературные слова, получившие специальные значения (наименования лиц по их функции, документов и их частей, обозначение действий официальных лиц, служебных процедур). Например: *истец, ответчик, налогоплательщик, вкладчик, арендатор, подрядчик, распоряжение, приказ, инструкция, телефонограмма, акт, лицевой счёт, повестка дня, присутствовали, слушали, утверждаю, не возражаю, согласовано и проч.;*

б) канцеляризмы (т. е. слова и словосочетания, которые за пределами делового стиля практически не употребляются). Например: *надлежащий, вышеуказанный, нижеподписавшийся, поименованный/вышепоименованный, сего года и т. д.;*

в) обилие заимствованных международных слов. Например: *концессия, фьючерсный контракт, национальный эгзетпулл, консалтинговая фирма, риэлторская контора, корпоративные клиенты, брифинг и проч.;*

г) обилие слов с дефисным написанием. Например: *акт сдачи-приемки/приемо-сдаточный акт, счет-фактура, человеко-день, тонно-километр, представитель и проч.;*

д) обилие сложносокращенных слов, графических сокращений при строго установленных правилах их сокращения. Например: *технадзор, сельхозтехника, главбух, роно, райфо, обл. (область), зав. (заведующий), и т. д. (и так далее), см. (смотри);*

е) обилие аббревиатур – терминов, названий организаций, известных правовых актов, сводов законов и т. д.;

¹ Некоторые из примеров взяты из следующих источников: Введенская Л.А., Павлова Л.Г., Кашаева Е.Ю. 2000. *Русский язык и культура речи: Учебное пособие для вузов.* Ростов н/Д: изд-во «Феникс»; Голуб И.Б. 2004. *Русский язык и культура речи: Учебное пособие.* М.: Логос; Авсюкевич Ю. С., Абрамкина Н.В. Козлов А.С. 2006. *Основы теории и практики перевода. Учебное пособие.* Ялта: ЯУМ.

2. Морфология:

а) преобладание имен существительных, особенно отглагольных (*выполнение, решение, указание, вручение*), в связи с чем простое глагольное сказуемое заменяется сочетанием соответствующего существительного с неполнозначным вспомогательным глаголом. Например: *участвовать* → *принять/принимать участие, сожалеть* → *выразить/выражать сожаление, влиять* → *оказать/оказывать влияние, помогать* → *оказать/оказывать помощь, заявить* – *сделать заявление*;

б) при наименовании женщин лиц по роду занятий, по профессии, по занимаемой должности и т. п. чаще всего используется форма мужского рода существительного. Например: *начальник участка И.Г. Иванова, директор О.Н. Петрова, делопроизводитель Наталья Сидорова* и проч.;

в) использование прилагательных и причастий в значении существительных. Например: *больной, отдыхающий, нижеподписавшиеся* и т. п.;

г) почти полное отсутствие личных местоимений 1-го и 2-го лица (и соответствующих форм глагола), что объясняется полным отсутствием индивидуализации речи, а также полное отсутствие неопределенных местоимений (напр.: *некто, какой-то, что-либо* и т. п.), объясняемое стремлением к конкретности, точности высказывания. Исключения составляют заявления, доверенности и другие специальные документы, а также приказы, где используется форма *приказываю*);

д) замена указательных местоимений *этот, тот, такой* и т. п. словами *данный, настоящий, соответствующий, известный, (выше-, ниже-) указанный, (ниже-) следующий* и др. Сравните: *Настоящим Стороны договариваются о нижеследующем; отмечены следующие недостатки; на основании вышеизложенного* и проч.;

е) употребление временных форм глаголов определяется тем, что в официально-деловой речи форма настоящего времени выполняет функцию предписания (арендатор несет ответственность за... /отвечает за...); форма будущего времени приобретает значение долженствования, предписания, а также возможности, близкой к необходимости (например: «Границы будут теми, какими они существовали на 1 октября 1941 г.»), либо оттенок условности в сложноподчиненных предложениях с придаточным условным (например: «страховая сумма выплачивается, если в течение года... наступит постоянная утрата трудоспособности»), в то время как форма прошедшего времени приобретает значение, определяемое как «прошедшее подчеркнутой констатации, ярко выраженной фиксации сообщаемого в письменной форме (установления, договора и т. д.). Например: *Мы, нижеподписавшаяся комиссия, осмотрели, обмерили*»²;

² Словари и энциклопедии на Академике. Доступ в интернете: http://lingvistics_dictionary.academic.ru, последний просмотр 21.10.2013.

ж) употребление особой категории глаголов – так называемых двувидовых глаголов, видовую принадлежность которых можно определить только в контексте. Например: *образовать, организовать, гармонизировать, модернизировать, рационализировать, стандартизировать* и проч.;

з) употребление видовых форм также характеризуется определенной специфичностью. Так «... глаголы несовершенного вида преобладают в жанрах деловой речи более общего характера (конституция, кодексы, уставы и др.). Формы же совершенного вида употребительны в текстах более конкретного содержания (приказы, распоряжения, протоколы собраний, постановления, акты, договоры). Они используются в сочетании с модальными словами в значении долженствования и выражают категорическое приказание, разрешение (*должен сообщить, вправе предписать, обязан передать, обеспечить*), а также констатацию (*министерство рассмотрело, приняло меры, внесло предложение; организовали, оплатили, завершили и т. д.*).»³;

и) форма сослагательного наклонения почти не употребляется. Для передачи условности используются соответствующие синтаксические структуры со специальными языковыми средствами (напр., «*в случае, если*»), а для передачи значения повеления часто используются сочетания с инфинитивом (*принять к сведению, внести предложение, изъять из употребления, одобрить проект, рекомендовать, зачислить, уволить, назначить* и т. п.) либо сочетания глагола в форме настоящего времени со значением долженствования и предписания (*следует обратиться, следует/рекомендуется рассмотреть, надлежит выполнить, должен выполняться, необходимо учитывать* и проч.);

к) замена форм действительного залога формами страдательного залога и их преобладание в деловой речи. Например: *Проекты рассматриваются комиссией; Протокол подписывается председателем; Протокол подписан председателем; Руководимое генеральным директором предприятие; груз доставляется в..., финансовый отчет составляется / должен составляться...* и проч.;

л) специфика употребления неличных форм глаголов (причастия и деепричастия) характеризуется ограничениями, связанными прежде всего с семантикой данных частей речи, т. е. деепричастие обозначает добавочное действие, выполняемое одним и тем же лицом или предметом, поэтому его употребление в безличных предложениях ограничено соответствующими условиями;

м) специфика использования возвратной частицы *-ся/-сь* заключается в том, что в современном русском языке она употребляется в формах глагола после окончания, а в инфинитиве – после суффикса и является либо формообразующим (в качестве элемента залогового значения, ср. *обозначать – обозначаться, считать – считаться*), либо словообразующим (иногда в сочетании с приставкой или суффиксом, ср. *судить – судиться, банкрот – банкротиться*) аффиксом;

³ Портал «Studsell». Доступ в интернете: <http://www.studsell.com>, последний просмотр 01.11.2013.

н) предпочтение в текстах отдается отыменным предложениям (например, простые предлоги *из-за, по* и др. заменяются именными. Сравните: *Ввиду* недостатка в продовольствии, *в связи с* началом отопительного сезона, *согласно* приказу). Большое количество отыменных предлогов является одной из отличительных особенностей официально-делового стиля. Предлоги типа *за счет, на предмет, в случае, в части, в целях, по линии, на основании* и проч. (*в целях* совершенствования структуры, *по линии* сотрудничества и взаимной помощи, *на основании* принятого решения) признаются элементами выражения типовых ситуаций и служат для облегчения и упрощения составления типовых текстов.

3. Синтаксис характеризуется:

а) преобладанием сложных предложений с обилием однородных членов и однородных придаточных предложений, что частично объясняется стремлением избежать двусмысленности и тем, что простое предложение не может отразить последовательности фактов, подлежащих рассмотрению в официально-деловом тексте;

б) использованием сложных синтаксических построений с большим числом обособленных и уточняющих оборотов, однородных членов, вводных и вставных конструкций. Например: *Я, Иванова Светлана Павловна, студентка 1 курса филологического факультета Кубанского государственного университета, доверяю Петровой Анне Ивановне, проживающей по адресу: г. Краснодар, ул. Ставропольская, д. 3, кв. 5; паспорт: серия 63 00, № 354974, выдан Комсомольским ОВД г. Краснодара 3 мая 2002 г., получить мою стипендию в сумме 1200 (одна тысяча двести) рублей;*

в) «нанизыванием» родительных падежей зависимых имен существительных (и прилагательных), что в РЯ объясняется высокой частотностью употребления отглагольных существительных, возникшей в результате закрепления в употреблении клишированных оборотов речи, являющихся синонимичными глагольным конструкциям. Например: *проверка соблюдения паспортного режима, значимость укрепления режима нераспространения ядерного оружия; санитарное содержание общего имущества жилого дома муниципального жилищного фонда;*

г) стандартными формами изложения документа (клише). Например: *Принимая во внимание; в целях обеспечения; за отчётный период; отмечены следующие недостатки; в духе взаимопонимания; договаривающиеся стороны; прослушав и обсудив; привлечь к ответственности; на основании вышеизложенного; настоящим удостоверяется; к заявлению прилагается, к сему прилагается и проч.;*

д) широким употреблением безличных предложений и инфинитивных конструкций со значением предписания, приказа, необходимости. Например: *дата устанавливается / (была) установлена, ответственность возлагается / (была) возложена, необходимо улучшить контроль за соблюдением требований, рекомендуется*

поручить главному финансисту составление отчетной документации, директору меняется в обязанность, *считать необходимым усилить контроль /усиление* контроля, *разрешается привлечь к разработке проекта третьих лиц*, запрещается *проводить* предвыборную агитацию/запрещается проведение *предвыборной агитации с привлечением несовершеннолетних* и проч. В связи с этим достаточно часто применяются страдательные конструкции, которые позволяют сосредоточить внимание на самих действиях, а не на конкретных исполнителях. Например: *в нынешнем году по стране в целом насчитывается..., зарегистрировано большое количество заявок на участие в тендере; срок выполнения договора продлевается при условии...*). Однако при употреблении безличных предложений необходимо учитывать ограничения в употреблении деепричастного оборота при инфинитиве в безличном предложении – оно возможно, если деепричастие по смыслу связано с инфинитивом. Например: *выполняя предписания, следует обратить внимание...* В подобных случаях деепричастный оборот очень часто заменяется конструкцией с отыменным предлогом. Ср.: *при выполнении предписания следует...; подводя итоги работы за год, можно отметить прогресс в достижении согласованной работы подразделений* → *при подведении итогов работы за год, можно отметить прогресс в достижении согласованной работы подразделений* и т. п;

е) наличием синтаксических конструкций (деепричастных оборотов, конструкций с отглагольными существительными), употребляемых в качестве параллельных обстоятельственным предложениям, употребляемым для достижения лаконизма и точности. Например: *принимая во внимание; прослушав и обсудив, по приезде* вам следует / *надлежит* обратиться в бухгалтерию;

ж) употреблением условно-инфинитивных конструкции (особенно в текстах законов, где это мотивировано целевым заданием – оговорить обусловленность правовой нормы). Например: *При наличии спора о размерах причитающихся уволенному работнику сумм администрация обязана уплатить указанное в настоящей статье возмещение в том случае, если спор решен в пользу работника; В случае если годовая выручка заказчика за отчетный финансовый год составляет более чем пять миллиардов рублей, заказчик вправе не размещать на официальном сайте сведения о закупке товаров, работ, услуг, стоимость которых не превышает пятьсот тысяч рублей* (Федеральный закон Российской Федерации от 18 июля 2011 г. N 223-ФЗ «О закупках товаров, работ, услуг отдельными видами юридических лиц»⁴;

з) отсутствием замен существительного местоимением и соответственно повтором существительных и словосочетаний. Например: *Явка подсудимого обязательна и слушание дела в отсутствие подсудимого* допускается лишь: 1)

⁴ Российская газета. Доступ в интернете: <http://www.rg.ru/2011/07/22/zakupki-dok.html>, последний просмотр 21.10.2013.

Особенности официально-делового стиля русского и литовского языков в практике перевода

при прямо выраженном согласии *подсудимого*; 2) если доказано, что *подсудимый* уклонился от вручения повестки о вызове в суд или скрывается от суда (УПК РФ)⁵;

и) четко определенным порядком слов в обозначении даты. Например: *6 ноября 2013 г.*;

к) расположением компонентов словосочетания, обозначающих административные и прочие единицы, по принципу «от мельчайшей к самой крупной», что обусловлено упомянутым выше принципом «нанизывания» родительного падежа. Например: *студентка 3 группы 1 курса филологического факультета Кубанского государственного университета*; *Юрий Алексеевич Гагарин родился 9 марта 1934 года в деревне Клушино Гжатского района Западной области РСФСР (ныне Гагаринский район Смоленской области)*; *Отдел археологии Департамента культурного наследия Министерства культуры Российской Федерации*.

л) употреблением словосочетаний, значение которых не выводится непосредственно из суммирования значений компонентов, составляющих данные словосочетания. Например: *штатное расписание*, *головная площадка* и т. п.

ХАРАКТЕРИСТИКА ОФИЦИАЛЬНО-ДЕЛОВОГО СТИЛЯ ЛИТОВСКОГО ЯЗЫКА (ДАЛЕЕ В ТЕКСТЕ – ЛЯ)

В отличие от русского языка, официально-деловой стиль литовского языка еще достаточно молод и до конца не сформировался. Зарождение официально-делового стиля литовского языка как такового относится к началу XX века с созданием независимого литовского государства. Кодификация литовского официально-делового языка была начата Йонасом Яблонским (основателем литовского литературного языка), который пытался создать деловой язык, близкий к повседневной речи, однако современный официально-деловой стиль литовского языка пошел по другому, более стандартизированному пути.

Новые тенденции развития официально-делового стиля литовского языка определенным образом обуславливаются вступлением Литвы в Европейский Союз. Усиливается влияние английского языка. Изменяются особенности литовской официально-деловой речи: появились новые термины и названия, увеличилось количество международных и иностранных слов, иногда используется структура английских конструкций и предложений. Четкая и ясная литовская официально-деловая письменная речь становится многословной, предложения слишком длинными и сложными вследствие влияния правовых актов Европейского Союза, названия которых зачастую неоправданно расширены и не выполняют основной

⁵ Уголовно-процессуальный кодекс РФ. Доступ в интернете: <http://www.up-kodeks.ru/kodeks/up-kodeksru/upk-glava35.html>, последний просмотр 21.10.2013.

функции названия – коротко указать содержание текста: они сложны для прочтения и понимания. Чрезмерная точность затмевает прочие признаки хорошего стиля: ясность, простоту, краткость (Vladarskienė 2006).

Так же, как и в случае с русским языком, официально-деловой стиль литовского языка отличается безличностью, «автоматизмом» и «сухостью», т. е. отсутствием эмоциональности. Здесь используются более или менее устоявшиеся формулы и клише. Официально-деловой стиль ЛЯ тоже характеризуется стандартностью, официальностью и точностью выражений. Здесь язык становится полностью «рабочим», не обогащается образами, эмоциями и стилистическими приукрашиваниями (Žurečka 1997; Валгина 1994). Канцелярский стиль еще называют официально-деловым или административным стилем. Он используется при составлении заявлений, ходатайств, уведомлений, резолюций, различных документов, законов и служебных записок. Его характерными стилистическими особенностями являются официальность и стандартность (наиболее шаблонный из всех функциональных стилей речи), деловая точность, ясность, краткость, логичность и интеллектуальность. Ему не характерны индивидуальность, эмоциональность и образность. Язык текстов, составленных в этом стиле, традиционен, для него характерны клише, стандарты и строго определенные формы. Для лексики свойственно употребление слов в их прямом значении, профессиональная терминология, для синтаксиса – закостеневшие словосочетания, безличные конструкции, употребление *даливисов* и *падаливисов*, длинные предложения⁶.

Для применяемых языковых средств данного стиля в ЛЯ характерно следующее:

1. Лексика:

а) использование канцеляризмов, профессиональной лексики и терминов (*sandoris, ieskinys, senaties terminas, turtinė žala, neturtinė žala, juridinis asmuo, fizinis asmuo* и проч.). Необходимо отметить, что в настоящее время проводится серьезный анализ данных пластов лексики ЛЯ и тщательный отбор (иногда даже в несколько этапов) рекомендуемых к употреблению соответствующих языковых средств. Например: *особые доходы и особые затраты* – *ypatingosios pajamos ir ypatingosios sąnaudos* → *pagautė ir netekimai*; *фьючерсные контракты* – *fjučeriniai kontraktai* → *ateities kontraktai* → *būsimeji sandoriai*; *подзаконные акты* → *poįstatyminiai aktai* → *lydimieji aktai* → *(įstatymo, įstatymų) įgyvendinamieji aktai* и проч.;

⁶ По той причине, что образование данных частей речи ЛЯ совпадает с образованием причастий и деепричастий РЯ, однако их семантические поля в РЯ и ЛЯ не совпадают, авторы статьи предлагают не переводить литовский *dalyvis* как причастие, *pusdalyvis* и *padalyvis* как деепричастие, а использовать *даливис*, *пусдаливис* и *падаливис* как варианты передачи на РЯ этих литовских терминов (см. Brazauskienė, Miškinienė 2007).

б) использование аббревиатур и сокращений при строгой регламентации их употребления. Например: *LR, ELTA, SMS, pav.* (pavaduotojas), *l.e.p. direktorius* (laikiniai einantis direktoriaus pareigas), *aps., apskr. (apskritis); žr.* (žiūrėkite) и проч.;

в) ограниченное употребление международных слов (за некоторыми исключениями, а также за исключением терминов на латыни в юридических текстах) и их замена словами с литовским корнем. Например: не *realizacija*, но *pardavimas*, не *ofisas*, но *įstaiga* (= *būstinė, biuras, kontora, raštinė*) и проч.;

г) отсутствие сложносокращенных слов: не *vyrbuhalteris*, но *vyriausiasis buhalteris* (ср. *главбух*), не *medsesuo*, но *medicinos sesuo* (ср. *медсестра*) и проч.;

д) строгие ограничения дефисного написания в отношении слов, которые в РЯ пишутся через дефис. Например: *projektavimo ir konstravimo biuras* (ср. *проектно-конструкторское бюро*), *sanitarijos ir epidemiologijos stotis* (ср. *санитарно-эпидемиологическая станция*), *šiaurės vakarų kryptis* (ср. *северо-восточное направление*), *mokslinių tyrimų laboratorija* (ср. *научно-исследовательская лаборатория*) и т. п.;

2. Морфология:

а) при обозначении лиц по роду занятий, по профессии, по занимаемой должности и т. п. употребляются существительные как мужского, так и женского рода. Например: *direktorius – direktorė, sekretorius – sekretorė* и проч.;

б) использование большого количества местоименных форм прилагательных, объясняющееся требованием употребления данных форм в терминах и терминологических сочетаниях (ср., *nominali → nominalioji vertė; susirinkimas įvyks kovo aštuntą dieną* и *Kovo aštuntoji – Tarptautinė moters diena*), а также в формулах вежливости (напр., *gerbiameji dalyviai, gerbiamasis pone*). При этом употребление местоименных форм *даливисов* в качестве термина строго ограничивается тем, что это возможно лишь в случае, когда у него нет соответствия – имени существительного: ср. *tikintieji*, но *sergantieji → ligoniai, budintysis → budėtojas*;

в) употребление особых форм числительных в сочетании с существительными, обладающими только формой множественного числа, при написании числительных прописью: ср. *du mėnesiai – dveji metai*;

г) преимущественное употребление формы настоящего времени, что прописано в соответствующем нормативном акте: «Vieno asmens institucijose dėstomojoje dalyje rašoma vienskaitos esamojo laiko forma: „laikau netekusiu (netekusiais) galios“, „tvirtinu“, „skiriu...»⁷.

Необходимо учитывать, что в решениях и постановлениях употребляется форма третьего лица настоящего времени (*nutaria, sprendžia*), а в приказах – форма первого лица настоящего времени (*tvirtinu, skiriu, pavedu, nurodau, įpareigoju* и т. п.). Употребление указанных личных форм глаголов требуют внимательного к ним отношения при оценке структуры предложения – если в предложении будут

⁷ Официальный сайт Сейма (Парламента) Литовской Республики. Доступ в интернете: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/oldsearch.preps2?Condition1=64193&Condition2=>, последний просмотр 14.11.2013.

употребляться сочетания, состоящие из подобных перечисленным личных форм глаголов и обозначающих конкретное действие инфинитивов (*nurodau paskelbti, pavedu parengti projektą*), употребление в нем *нусдаливиса* будет являться ошибкой (см. пункт ж);

д) специфика употребления временных форм ЛЯ определяется и наличием в языке двух форм прошедшего времени – так называемого «прошедшего однократного» и «прошедшего многократного» (*būtašis kartinis ir būtašis dažninis*). Переводчик должен помнить о том, что употребление формы прошедшего многократного в литовском тексте требует определенной компенсации в русском тексте. Для этой цели используются дополнительные языковые средства: *часто, обычно* и проч.;

е) употребление сослагательного наклонения определяется типом документа – данная форма рекомендуется как элемент речевого этикета в заявлениях либо в официальных письмах. Например: *Prašyčiau leisti mane nemokamą atostogų... Prašytume atsakyti per/iki....* и т. п. Однако при этом форма настоящего времени того же глагола *prašau* употребляется в значении повеления (*Prašau pranešti... Prašau atsiskaityti... Prašau sutvarkyti...*) наряду с обозначающими строгое приказание глаголами *įpareigoju, reikalauju...*, в то время как употребление соответствующей формы глагола *įsakau* в современном официально-деловом ЛЯ ограничивается: «*Ministro ir kitų Vyriausybės įstaigų vadovų įsakymuose žodis „įsakau“ paprastai nerašomas – šis žodis rašomas tais atvejais, kai įsakymas taikomas ministerijos ar kitos Vyriausybės įstaigos įsteigtoms ar jai priskirtoms įstaigoms bei valstybės įmonėms ir pareigūnams...*»⁸;

ж) широкое использование отглагольных образований – *даливисов, нусдаливисов* и *падаливисов* – характеризуется спецификой, связанной прежде всего с семантикой данных частей речи. Так употребление *падаливиса* в ЛЯ ограничивается его значением – основное и второстепенное действия совершаются разными действующими лицами или предметами (*važiuojant viešuoju transportu bilietas įsigijamas...; įmonei bankrutavus jos kreditoriai...*), в то время как употребление *нусдаливиса* определяется тем, что основное и второстепенное действие выполняется одним и тем же действующим лицом или предметом (*važiuodamas viešuoju transportu keleivis įsigija bilietą...*);

з) употребление глаголов с возвратной частицей *-si* осложняется тем, что указанная частица является «подвижной», т. е. может находиться либо после окончания или суффикса, либо между приставкой и корнем (*rengiasi, pasirengia*), кроме того, от фонетических условий может зависеть употребление вариантов *-si, -i, -s* (*rengia-si, renk-is, renkimė-s, pa-si-rengti*). Кроме того, при склонении образованных от глаголов *нусдаливисов* с возвратной частицей следует учитывать различия в ее употреблении в формах мужского и женского рода. Например: *Vadovaudamiesi įstatymu komitetai atlieka... и Vadovaudamosi įstatymu komisijos atlieka...*;

⁸ Официальный сайт Сейма (Парламента) Литовской Республики. Доступ в интернете: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/oldsearch.preps2?Condition1=64193&Condition2=>, последний просмотр 14.11.2013.

3. Синтаксис:

а) большое количество сложных предложений, являющих собой сложные синтаксические построения с большим числом обособленных и уточняющих оборотов, однородных членов, вводных и вставных конструкций;

б) широкое (даже преобладающее) использование в литовских предложениях глаголов и отглагольных образований – *даливисов, пусдаливисов* и *падаливисов*, а также сочетаний с ними, некоторые из которых уже воспринимаются как устоявшиеся выражения, фразы и синтаксических конструкции. Например: *vadovaudamasis/vadovaujantis įstatymu/pagal įstatymą...*, *remdamasis taisyklėmis...*, *atsižvelgdamas į nurodymus...*, *atsakydami į pastabas...*, *sutartis surašoma (ar sudaroma) dviem egzemplioriais...*, *priimtas išimties tvarka...*, *vadovaujantis tuo, kas pasakyta pirmiau...*, *pažymima, kad...* и т. п. Кроме того, следует отметить, что в написанных на ЛЯ документах достаточно часто употребляется так называемый «даливис необходимости» („reikiamybės dalyvis“, напр. *pasakytina, pažymėtina*), который на русский язык передается сочетанием инфинитива соответствующего глагола со словами «необходимо, надлежит, следует» (*следует/необходимо сказать, следует/необходимо отметить*);

в) четко определенный порядок слов в обозначении даты. Например: *2013 m. lapkričio 6 d.*;

г) расположение компонентов словосочетания, обозначающих административные и проч. единицы, по принципу «от самой крупной к мельчайшей», что также обусловлено «нанизыванием» родительного падежа. Например: *Lietuvos Respublikos Kultūros ministerijos Tarptautinių ryšių ir Europos reikalų skyrius; Rašytojas Jonas Avyžius gimė 1922 m. gegužės 16 d. Lietuvos Respublikos Joniškio valsčiaus (dabar Šiaulių apskrities Joniškio rajono) Medginių kaime; Lietuvos banko Ekonomikos ir finansinio stabilumo tarnybos Finansinio stabilumo departamento direktorius;*

д) широкое использование сочетаний с родительным падежом, что объясняется его преимущественным употреблением в качестве определения, в роли которого прежде выступали имена прилагательные (*valstybinė* → *valstybės kontrolė, pramoninės* → *pramonės prekės* и проч.). В качестве иллюстрации преимущественного употребления родительного падежа могут послужить приведенные в пункте г) конструкции либо следующие примеры: *Gyvenamojo buto patalpų nuomos sutartis, Gamtinių dujų įstatymas, nuotekų valymo įrenginys*, а также названия законов, актов и прочих документов, в которых предлоги (например: *dėl* или *apie*) употреблять не рекомендуется – в них также следует использовать так называемые «родительные определительные» (например: *Lietuvos Respublikos Pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos įstatymas, statinio priėmimo aktas, atsistatydinimo prašymas*);

е) использование пассивного залога и безличных конструкций. Например: *Čia nerūkoma...*, *Siūloma tokia darbų tvarka...*, *Siūloma kreiptis nustatyta tvarka...*, *Dokumentai siunčiami paštu;*

СХОДСТВА И РАЗЛИЧИЯ ОФИЦИАЛЬНО-ДЕЛОВОГО СТИЛЯ РУССКОГО И ЛИТОВСКОГО ЯЗЫКОВ

На основании изложенного выше можно утверждать, что с точки зрения лексики РЯ и ЛЯ объединяет широкое использование профессиональной лексики и терминов, стандартных конструкций составления документа и канцеляризов. Различия видны в том, что в литовском языке практически не используются заимствованные иностранные слова, сложносокращенные слова, а также отсутствуют архаизмы. В русском языке, в отличие от литовского, где наблюдается строгая регламентация их употребления, широко используются слова с дефисным написанием, сложносокращенные слова и аббревиатуры.

Главным отличием РЯ от ЛЯ с точки зрения морфологии является преобладание имен существительных в первом и глаголов во втором, а также использование именных предлогов в русском языке для передачи *падаливиса* при переводе с литовского (Brazauskienė, Miškinienė 2007, 41). Кроме того, в РЯ при обозначении лиц по роду занятий, по профессии, по занимаемой должности и т. п. в основном употребляются только существительные мужского рода, тогда как в литовском – как женского, так и мужского. Для РЯ характерно употребление прилагательных и причастий в значении существительных, а в ЛЯ используется большое количество местоименных форм прилагательных, что необходимо в соответствии с требованием употребления этих форм в терминах и терминологических сочетаниях. Наблюдается также различие в употреблении временных форм и наклонений⁹.

Как в РЯ, так и в ЛЯ преимущественно употребляются формы глаголов настоящего времени, однако в случае употребления формы прошедшего времени переводчику необходимо учитывать наличие в ЛЯ двух его разновидностей – «прошедшего однократного» и «прошедшего многократного», а также то, что при переводе на РЯ формы прошедшего многократного времени необходима определенная лексическая компенсация. В официально-деловом стиле РЯ практически не употребляется сослагательное наклонение, в то время как в ЛЯ сослагательное наклонение употребляется в зависимости от типа документа – оно рекомендуется в качестве элемента речевого этикета в заявлениях либо в официальных письмах. Еще одним отличием является то, что в РЯ специфика употребления неличных форм глаголов причастия и деепричастия характеризуется ограничениями, связанными прежде всего с семантикой данных частей речи, в то время как в ЛЯ отглагольные образования – *даливисы*, *пудаливисы* и *падаливисы* – используются значительно чаще, хотя их употребление тоже обусловлено семантикой данных частей речи.

⁹ Более подробно этот вопрос предполагается рассмотреть в статье «Лингвостилистические особенности юридических текстов на русском и литовском языках: трудности перевода», являющейся продолжением настоящей статьи (принята к публикации и будет напечатана в „Vertimo studijos. Mokslo darbai“ (7). 2014).

Употребление возвратных частиц *-ся/-сь* в РЯ и *-si* в ЛЯ также различается, поскольку в литовском эта частица является «подвижной» и употребляется с соблюдением установленных правил. Еще одним отличием является употребление в ЛЯ особых форм числительных в сочетании существительными, которые обладают только формой множественного числа, при написании числительных прописью.

С точки зрения синтаксиса, в обоих языках используются сложные синтаксические построения с большим числом обособленных и уточняющих оборотов, однородных членов, вводных и вставных конструкций, наблюдается отсутствие замен существительного местоимением и, соответственно, повтор существительных и словосочетаний, употребление устойчивых «клишированных» конструкций. В структуре предложения РЯ преобладают отыменные конструкции, в ЛЯ – отглагольные. Как в РЯ, так и в ЛЯ наблюдается «нанизывание» родительных падежей¹⁰. В РЯ и ЛЯ различается порядок расположения компонентов при написании дат, а также названий административных и прочих единиц. В РЯ они располагаются по принципу «от самого мелкого к самому крупному, в ЛЯ наоборот – «от самого крупного к мельчайшему». В обоих языках широко употребляются безличные предложения и инфинитивные конструкции, а также пассивный залог. Для РЯ характерны словосочетания, значение которых не выводится непосредственно из суммирования значений их компонентов. Кроме того, в РЯ в целях достижения лаконизма и точности используются синтаксические конструкции, употребляемые в качестве параллельных обстоятельственным предложениям, а также условно-инфинитивные конструкции.

ВЫВОДЫ

Таким образом, задача переводчика деловых и юридических текстов представляется достаточно сложной. На нем лежит большая ответственность, так как достижение смысловой и стилевой адекватности при подобного рода переводе зачастую предполагает многочисленные преобразования в тексте, что требует от переводчика не только знаний в области узуса языка оригинала и языка перевода, но также и учета обусловленных национально-культурной спецификой особенностей официально-делового стиля обоих языков.

Наиболее остро проблема адекватности проявляется при переводе юридических текстов. Стремление к достижению смысловой адекватности очень часто предопределяет существенные лексические и стилистические изменения элементов текста оригинала, поэтому одним из наиболее актуальных вопросов при обучении

¹⁰ Более подробно этот вопрос также предполагается рассмотреть в статье «Лингвостилистические особенности юридических текстов на русском и литовском языках: трудности перевода», являющейся продолжением настоящей статьи (принята к публикации и будет напечатана в „Vertimo studijos. Mokslo darbai“ (7). 2014).

переводчиков, по мнению авторов, является обучение лингвостилистическим особенностям перевода юридических текстов, в связи с чем вопросы сопоставительного анализа официально-делового стиля русского и литовского языков находят отражение в следующей статье авторов, посвященной анализу трудностей перевода юридических текстов, составленных на указанных языках.

ЛИТЕРАТУРА

Brazauskienė J., Miškinienė I. 2007. Neasmenuojamosios veiksmoždzių formos – vertimo rifai. *Kalbotyra*. 57 (3). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 40–45.

Lietuvos respublikos teisingumo ministro įsakymas dėl įstatymų ir kitų teisės aktų rengimo rekomendacijų (1998 m. rugpjūčio 17 d. Nr. 104, Vilnius). <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/oldsearch.preps2?Condition1=64193&Condition2=>

Vladarskienė R. 2006. *Keletas pastabų apie lietuvių administracinę kalbą*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

Župerka K. 1997. *Stilistika*. Šiauliai: Šiaulių universitetas.

Авсюкевич Ю. С., Абрамкина Н.В. Козлов А.С. 2006. *Основы теории и практики перевода. Учебное пособие*. Ялта: ЯУМ.

Валгина Н. С. 1994. *Функциональные стили русского языка: Учеб. пос.* Москва: Мир книги.

Введенская Л. А., Павлова Л. Г., Кашаева Е. Ю. 2000. *Русский язык и культура речи: Учебное пособие для вузов*. Ростов на Дону: изд-во «Феникс».

Гарбовский Н. К. 2007. *Теория перевода*. Москва: изд-во Московского университета. Издание второе.

Голуб И. Б. 2004. *Русский язык и культура речи: Учебное пособие*. Москва: изд-во «Логос».

Млынковский В. 2013. *Национально-культурная специфика перевода деловых и юридических текстов (на материале текстов на трех языках: литовском, русском и английском)*. Магистерская работа. Вильнюсский университет. Филологический факультет. Кафедра перевода.

RUSŲ IR LIETUVIŲ KALBŲ OFICIALUSIS DALYKINIS STILIUS: VERTIMO PRAKTIKOS GAIRĖS

VIAČESLAV MLYNKOVSKIJ, IRENA MIŠKINIENĖ

Santrauka

Originalo ir vertimo kalbų oficialiojo dalykinio stiliaus specifikos išmanymas labai svarbus ne tik jau aktyviai verčiantiems, bet ir studijuojantiems vertimą. Šis straipsnis skirtas rusų ir lietuvių kalbų oficialiojo dalykinio stiliaus sugretinimui. Jame pateikiamas abiejų kalbų oficialiojo dalykinio stiliaus apibūdinimas, nagrinėjama jo specifika nustatant ryšį su konkrečios kalbos ir tos kalbos dalykinio stiliaus tradicijomis bei atliekama rusų ir lietuvių kalbomis parašytų dalykinių tekstų leksikos, morfologijos bei sintaksės elementų gretinamoji analizė. Tyrimo dalyką sudaro nacionaliniai kultūriniai kanceliarinių (kitaip dar vadinamų administraciniais) tekstų aspektai, lemiantys jų rašymo struktūrą ir teisingą vertimą.

Anotacijos, apžvalgos, vertimai

TRANSLATING FROM LITHUANIAN INTO ITALIAN: FIVE YEARS AFTER TURIN 2007

ADRIANO CERRI

*Department of Philology, Literature and Linguistics
University of Pisa
Italy
adriano.cerri@for.unipi.it*

This review deals with the most recent translations from Lithuanian into Italian. It is intended as a sequel to previous works (e.g. Dini 2007b; Dini, Klioštoraitytė 2009). The focus is the years 2008–2012. All the translations which appeared in this period are reviewed with two objectives in mind: a) to update the data; b) to analyse the situation after the 2007 Turin Book Fair, where Lithuania was the guest of honour. The analysis suggests both negative and positive conclusions. Compared to the period 2005–2008, there was a drop in the number of translations. This may have been a natural effect after the rapid growth due to the Fair; however, the drop in translations can be largely attributed to the economic crisis. In fact, the 2011 Bologna Children’s Book Fair did not cause the same surge in the market of translation. Regrettably, some translators who worked in the pre-Turin years have not continued; thus, the small number of translators is currently a problem. On the other hand, there are also positive signs. Several important and high-quality translations have appeared recently. The efforts of the few main translators have even increased over the years and, finally, some new translators and new publishing companies are slowly emerging.

PREAMBLE

The relationship between Italy and Lithuania has increasingly grown since the late eighties. The political independence of Lithuania (1991) strongly contributed to the rediscovery of cultural ties which had been apparent in the period between the two World Wars (Dini 2007a; Dini, Klioštoraitytė 2009). Thanks to the efforts of a few scholars and translators, a number of publications concerning Lithuania have appeared in Italy in the last 25 years. A noticeable part of these works is made up of translations. Though Lithuanian literature is still to be considered “minor” in Italy, today an Italian reader has access to a significant number of translations of both prose and poetry. In

order to keep up with the translations to date, a number of reports have been published in the past (see Dini 1999, 2007b; Bugiani 2007; Dini, Klioštoraitytė 2009). Other information can be found on the website Books from Lithuania¹ and also on the Italian Embassy of the Republic of Lithuania²; unfortunately, such information is often lacking and not up-to-date.

In this article I will deal with this topic, limiting myself to the last five years (2008–2012). I chose this period in order to achieve two goals: the first one, of course, is to update the data and the second, to analyse the situation after the 2007 Turin Book Fair, where Lithuania was the guest of honour. The Turin Book Fair represented a great chance for Lithuania to advertise its literary world and make its talents known in Italy. Hopefully, I am not mistaken when I say that many Italians became acquainted with Lithuanian *belle lettres* for the first time in Turin. The importance of this event is clearly mirrored by the rapid growth of translations in the few years preceding the event. According to the data provided by Jonikaitė (2008, 58), in the period 2005–2008, the number of translations from Lithuanian into Italian was one of the highest, Italian being fourth after English, German and Swedish. If we consider the small number of translators, this is a major achievement.

REVIEW (2008–2012)

Prose

I will try to provide a report about the translations published in the last five years starting with prose. In 2009, Dalia Grinkevičiūtė's book "Lietuviai prie Laptevų jūros" was translated into Italian by Ieva Musteikytė³. This work is distinctive, firstly, because of its historical and autobiographical theme; secondly, because its translator is one of the most productive of the "young generation" (so far, Ieva Musteikytė has translated two books from Lithuanian into Italian and one from Italian into Lithuanian⁴).

In the same year, a team of three young Italian translators – Alessandra Calì, Adriano Cerri and Fabrizio Mazzella – participated in the international workshop *Vilniaus įkvėpti* (Inspired by Vilnius) and, under the guidance of Guido Michelini, translated a short story *Kontūrinis Vilnius* by Agnė Žagrakalytė⁵.

In 2010, four short stories – "Koncertas Nr. 1" (Concert No 1), "Namai užmiestyje" (A House in the Suburbs) by Jurga Ivanauskaitė, "Raudoni miškai" (Red forests) and "Beržų

¹ www.booksfromlithuania.lt

² <https://it.mfa.lt/index.php?1426099436>

³ Dalia Grinkevičiūtė. *I lituani al mar di Laptev. L'inferno di ghiaccio nei lager comunisti*, edited by Francobaldo Chiocci, translated by Ieva Musteikytė, Roma: Pagine, 2009.

⁴ Laima Laučkaitė. *Mikalojus Konstantinas Čiurlionis e l'arte lituana all'inizio del XX secolo*, translated by Ieva Musteikytė, Vilnius: Baltos lankos, 2007; *ROMA nuo įkūrimo iki mūsų dienu*, translated by Ieva Musteikytė, Vatikanas: Lozzi editore, 2008;

⁵ Agnė Žagrakalytė, "Profilo di Vilnius", in "*Vilniaus įkvėpti*" (Inspired by Vilnius), Vilnius: Europos kultūros sostinė, 2009.

kalnas” (A Birch Hill) by Romualdas Granauskas – were translated by Adriano Cerri for the journal *Hebenon*⁶. The same issue also included the first Italian translation of Kristijonas Donelaitis’s fables. Among these three authors, Granauskas was probably the best known because of Michelini’s translation of *Gyvenimas po klevu*⁷ (Life under a Maple) in 2007.

A wider collection of short stories was published in 2010 with the title *Sotto il cielo del nord* (Under the northern sky). This is a printed almanac of the yearly festival “Europos literatūros dienos” (Days of European Culture), organised by Markus Roduner (winner of the St. Jerome Award in 2008). The translations are by Pietro U. Dini and the authors represented are Undinė Radzevičiūtė, Pauls Bankovskis, Aleksandra Fomina, Danielius Mušinskas, Danutė Kalinauskaitė, and Laurynas Katkus. Moreover, a digital and extended version of the same book is supposed to appear in the near future, which should also contain three short stories from Kęstutis Navakas’ collection “Du lagaminai sniego” (Two cases of snow) and an excerpt from Jaroslavas Melnikas’s book “Labai keistas namas” (A very strange/quaint house), translated by Adriano Cerri.

In 2011 the translation of the novel “Kvėpavimas į marmurą” (Breathing to the marble) by Laura Sintija Černiauskaitė appeared thanks to Guido Michelini and Birutė Žindžiūtė-Michelini⁸, who had previously translated other contemporary best sellers such as Sigitas Parulskis’ “Trys sekundės dangaus” (Three seconds of the sky)⁹.

To continue on the subject of best sellers, Pietro U. Dini has recently completed the translation of Jurga Ivanauskaitė’s “Ragana ir lietus” (A witch and the rain). The book was supposed to be published by Nikita Editore (Florence) with the financial support of Books from Lithuania, but the publishing company went bankrupt. Thus, the book’s destiny remained uncertain for a while. Fortunately, Joker Edizioni from Novi Ligure (AL) has decided to publish it; therefore it will likely appear in 2013.

Another forthcoming book (2014) is a collection of short stories by Tomas Saulius Kondrotas, “Il collezionista di tramonti e altre storie“, edited and translated by Pietro U. Dini for Books & Company (Livorno).

As far as children’s literature is concerned, only two books have appeared in Italian: Kęstutis Kasparavičius’s *Sodininkas Florencijus*¹⁰ and *Dingęs paveikslas*¹¹, both translated by Aistė Kasiulytė and Roberta Fabbri and published by Comma 22 (Bologna) in 2010.

⁶ Hebenon. *Rivista internazionale di letteratura*, Anno XV, Quarta serie, No. 5–6, 2010.

⁷ Romualdas Granauskas, *La vita sotto l'acero*, translated by Guido Michelini, Nardò (LE): Besa Editrice, 2007.

⁸ Laura Sintija Černiauskaitė, *Il respiro sul marmo*, translated by Guido Michelini and Birutė Žindžiūtė-Michelini, Roma: Atmosphere libri, 2011.

⁹ Sigitas Parulskis, *Tre secondi di cielo – Sappiamo come uccidere non come vivere*, translated by Guido Michelini and Birutė Žindžiūtė-Michelini, Milano: Isbn Edizioni, 2005.

¹⁰ Kęstutis Kasparavičius, *Il giardiniera Florenzio*, translated by Aistė Kasiulytė and Roberta Fabbri, Bologna: Comma 22, 2010.

¹¹ Kęstutis Kasparavičius, *Il quadro scomparso*, translated by Aistė Kasiulytė and Roberta Fabbri, Bologna: Comma 22, 2010.

Dealing with prose, we must mention the recent translations of Leonidas Donskis's *Mažasis patirties žemėlapis. Mintys ir aforizmai* and *99 Baltijos istorijos*. These collections of aphorisms and/or short stories have been translated by Pietro U. Dini for the publisher Joker. The first book appeared at the end of 2012¹², while the second is still under preparation.

Poetry

Turning now to poetry, probably the biggest contribution in this field is the collection "Mappa della poesia lituana del terzo Novecento. Poeti degli anni sessanta" edited and translated by Pietro U. Dini¹³ in 2010. The collection contains poetry of the most influential contemporary Lithuanian poets such as Eugenijus Ališanka, Dovilė Zelčiūtė, Kęstutis Navakas, Sigitas Parulskis and many others. This work is intended as a sequel to the previous collections which appeared in the same journal "In forma di parole" (Bologna). In fact, in 2006 two volumes were dedicated to the poets of the second half of the 19th century (among them were Antanas A. Jonynas, Justinas Marcinkevičius, Kornelijus Platelis, Marcelijus Martinaitis and others). Before 2008, the journal "In forma di parole" was surely the leader in the circulation of Lithuanian poetry in Italy. Besides the mentioned anthologies, other issues were specifically dedicated to Vytautas Mačernis (1986), Tomas Venclova (2003) and Sigitas Geda (2007).

Today the situation has changed, as there is a new company that seems to be intent on becoming the new leader in this sector. This company is Joker Edizioni, which was mentioned above with regard to the publication of Ivanauskaitė's *Ragana ir lietus*. In 2008 the company decided to start a series named *Parole del mondo* (Words of the world), which deserves special attention. As you can read on the presentation page¹⁴, its purpose is to release Italian translations of both fiction and poetry from various international cultures. So, it doesn't favour any specific cultural, linguistic or geographical domain. In spite of this, a quick overview immediately reveals the strong "Balticity" of the series. So far, five authors have been published: two Lithuanians Vytautas Mačernis and Gintaras Grajauskas, the New Zealander Bill Manhire, the Latvian Knuts Skujenieks and the Estonian Jüri Talvet¹⁵. In addition, preparations are underway for anthologies of Vladas Braziūnas's (2013) and and Jonas Mekas's (2014) work.

¹² Leonidas Donskis, *Piccola mappa esperienziale. Aforismi, intuizioni, piccole storie*, translated and edited by Pietro U. Dini, Novi Ligure (AL): Joker, 2012

¹³ *Mappa della poesia lituana del terzo Novecento. Poeti degli anni sessanta*, translated and edited by Pietro U. Dini, Bologna: In forma di parole, 2010.

¹⁴ <http://www.edizionijoker.com/collane.html>

¹⁵ Gintaras Grajauskas, *Barricate quotidiane*, translated and edited by Pietro U. Dini, Novi Ligure (AL): Joker, 2008; Knuts Skujenieks, *Tornato da un altro mondo*, translated and edited by Pietro U. Dini, Novi Ligure (AL): Joker, 2010; Vytautas Mačernis, *Corte consonanze*, translated and edited by Pietro U. Dini, Novi Ligure (AL): Joker, 2010; Jüri Talvet, *Primavera e polvere*, translated and edited by Albert Lázaro-Tinaut and Pietro U. Dini, Novi Ligure (AL): Joker, 2012

Bearing in mind the state of the editorial crisis and the small amount of circulation of Baltic literature in Italy, we may regard the series *Parole del mondo* as a daring challenge. Moreover, not many companies are inclined to invest in poetry, viewing it as not very profitable. Dealing with the economic side of the matter, we have to remember that the costs of the translations from Lithuanian were covered by grants from Books from Lithuania (as well as the above-mentioned anthology of contemporary poets). The *spiritus movens* of the collection once again is professor Pietro U. Dini, who has translated and edited the books. All the issues share common features, such as the original parallel text, a biographical presentation of the authors, a critical note by the editor, bibliographical information and pictures. The selection of the poems was based on the editor's choices as well as suggestions from the poets.

A recent accomplishment (December 2012) is the translation of Donelaitis's *Pavasario linksmybės*¹⁶. It was part of the project *Donelaičio tekstų vertimas ir hiperteksto kūrimas italų kalba*, which was carried out by the Institute of Lithuanian language and the University of Pisa with funds from the Lithuanian Ministry of Science and Education. The result of the project was the creation of the first Italian website wholly dedicated to Kristijonas Donelaitis: www.donelaitis.it. Here a lot of information can be found about the author's life and work, while in the section "traduzioni in italiano" the reader can find the above-mentioned translation as well as a reviewed version of the six fables previously published in the journal *Hebenon* (see above §2.1). It is worth considering that only an excerpt of "Metai" had previously been translated into Italian¹⁷; hopefully, this could be the first step towards the complete translation of Lithuania's national poem.

CONCLUSIONS

To sum up, we can point out some general tendencies in the most recent years. First of all, from a quantitative point of view, there was a drop in the number of translations after 2008. Therefore, we can take it that the 2007 Turin Book Fair did not produce the expected results. On the other hand, this fact should be regarded as a natural effect after the rapid growth of translations due to the Fair. In comparison with previous periods such as 1996–2000, the number of translations in the last five years has been higher. The efforts of the three main translators (Pietro U. Dini, Guido Michelini and Birutė Žindžiūtė-Michelini) have been constant or have even increased over the years; conversely, other translators who worked in the past should probably be considered occasional rather than stable (see Anna Karpič-Tornaghi, Danius Būrė, Aušra Povilavičiūtė, Rasa Klioštoraitytė,

¹⁶ Kristijonas Donelaitis, *Le gioie della primavera*, translated by Adriano Cerri, 2012: <http://donelaitis.it/index.php/traduzioni-in-italiano/le-gioie-della-primavera/>.

¹⁷ Vincas Mincevičius, "Le prime composizioni poetiche lituane in esametri / Le gioie della primavera", ELTA-Press, n. 3, Roma, 1964, pp. 23–26.

Aistė Kasiulytė, Roberta Fabbri, etc.). So, though some new and young translators are slowly emerging, their small number is a current problem.

Poetry is still the most translated genre – just as it always has been. However, some important novels are being translated too. In this case the main criterion of choice seems to be, unsurprisingly, the popularity of the book and the number of translations in other languages. The path to publication usually starts with the translator's idea followed by the proposal to a publishing company. The reverse – that is, the request is put forward by a company – happens rarely, but that is the case, for instance, regarding *Ragana ir lietūs*¹⁸.

So far, theatre as a genre has been largely disregarded: only a very small number of translations have appeared¹⁹. As far as I know, there have been no translations whatsoever in the last five years. In order to account for this, we should bear in mind the fact that despite the great tradition of Italian drama (from Niccolò Machiavelli to Luigi Pirandello and Eduardo De Filippo), today it is a rather peripheral genre. Besides the classics, only a few contemporary writers have been successful in this genre: Dario Fo, Erri De Luca, Alessandro Baricco, Stefano Benni, Marco Paolini, and Ascanio Celestini (by the way, the latter two, also being actors, owe their editorial success, in part, to their theatrical fame).

Another evident deficiency can be seen in children's literature. There was a peak in 2007, when four books were published²⁰. Since that time, only two translations have appeared. This is surprising if we consider that Lithuania was the guest of honour at the 2011 Children's Book Fair in Bologna. An exception to this negative trend was the 5th edition of the Premio Estroverso²¹, a prize for translations from Eastern European languages into Italian and Friulian. In 2011, Lithuanian was chosen as one of the source languages. The winners were Laura Vilkaitė and Serena Cantoni, who translated Lina Žutautė's "Kakė Makė ir netvarkos nykštukas" (*Kake Make and a dwarf of mess*). The book is scheduled to be published no later than the beginning of 2014. If we compare the 2011 Bologna Children's Book Fair with Turin 2007, we can clearly see that the Children's Book Fair did not cause the same surge in the market of translation. This is probably not due to the genre. Instead, we have to admit that the economic crisis hit this sector hard.

¹⁸ See Pietro U. Dini's interview in *Mitaitė* (2011, 137).

¹⁹ Justinas Marcinkevičius, *Mažnydas*, translated and edited by Pietro U. Dini, Potenza: Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia dell'Università della Basilicata, 1992–93; Laura Sintija Černiauskaitė, *Lucia sul ghiaccio*; Marius Ivaškevičius, *Malish*, translated by Birutė Žindžiūtė-Michelini, in: Roberta Carlotto (ed.), *A est: scritture dall'Europa orientale*, Napoli: L'ancora nel Mediterraneo, 2005.

²⁰ *Fiabe popolari lituane*, translated by Anna Karpič-Tornaghi, Vilnius: Baltos lankos, 2007; Sigutė Ach, *Ambrogio, Fufi e l'Angelo*, translated by Birutė Žindžiūtė-Michelini, Vilnius: Nieko rimto, 2007; Aurelija Čeredaitė, *La strega pigrona*, translated by Rasa Klioštoraitytė, Livorno: Books & Company, 2007; Kęstutis Kasparavičius, *La giornata delle fragole: storie misteriose*, translated by Birutė Žindžiūtė-Michelini, Vilnius: Nieko rimto, 2007.

²¹ http://www.comune.tavagnacco.ud.it/progetti/copy_of_estroverso-5-edizione.

In conclusion, I would like to recall what Dini wrote in 1999:

“Big” publishing companies hardly ever show an interest in Baltic literature. In fact, the vast majority of translations were published in periodicals or thanks to the courage of “little” companies, which are decidedly more interested in the quality of the product rather than the immediate profit (Dini 1999, 29).

Fourteen years later, these words still hold true; nonetheless, let us think positively. There are companies that despite being small show courage in this area and there are translators who, despite being few in number, are dedicated and passionate.

REFERENCES

- Bugiani P. 2007. From Innocent III to today – Italian interest in the Baltic. *Journal of Baltic Studies* 38 (2), 255–262.
- Dini P.U. 1999. Letterature baltiche in traduzione italiana. *Il traduttore nuovo* 50, 21–29.
- Dini P.U. 2007a. *L'anello lituano. La Lituania vista dagli altri: viaggi, studi, parole*. Livorno/Vilnius. Books & Company/Lietuvių kalbos institutas.
- Dini P.U. 2007b. *Letteratura lituana in traduzione italiana*. Vilnius. Books from Lithuania.
- Dini P.U. & Klioštoraitytė R. 2009. Italų literatūra Lietuvoje ir lietuvių literatūra Italijoje: vertimų bibliografija. *Vertimo studijos* 2, 185–194.
- Jonikaitė A. 2008. Translations of Lithuanian Literature between 2005 and 2008. *The Vilnius Review* 25, [http://test.svs.lt/?Vilnius;Number\(276\);Article\(6733\)](http://test.svs.lt/?Vilnius;Number(276);Article(6733)).
- Mitaitė D. 2011. Su žymioju baltistu apie jo paralelinę aistrą. *Colloquia* 27, 132–140, <http://www.liti.lt/failai/Pokalbiai.pdf>.

VERTIMAI IŠ LIETUVIŲ KALBOS Į ITALŲ: PENKERI METAI PO TURINO MUGĖS (2007)

ADRIANO CERRI

Santrauka

Pristatyti vertimus iš lietuvių kalbos į italų jau tapo tradicija (žr. Dini 2007b; Dini, Klioštoraitytė 2009). Čia pateikiamoje apžvalgoje aptariami naujausi, t. y. 2008–2012 m. lietuvių autorių vertimai į italų kalbą. Per visą šį laikotarpį išleisti vertimai apžvelgiami siekiant dviejų tikslų: atnaujinti duomenis ir aptarti padėtį po 2007-ųjų Turino knygų mugės, kurioje Lietuva dalyvavo garbės svečio teisėmis. Atlikta analizė parodė, kad darytinios ir teigiamos, ir neigiamos išvados. Palyginti su 2005–2008 m. laikotarpiu, vertimų gerokai sumažėjo. Tai gali būti natūralus kritimas po itin spartaus vertimų skaičiaus didėjimo prieš mugę, tačiau didesnė tikimybė, kad vertimų sumažėjo dėl ekonomikos krizės. Iš tiesų – 2011-ųjų Bolonijos vaikų knygų mugė prieš Turino mugę buvusio šuolio vertimo rinkoje nesulaukė. Tenka apgailestauti, kad kai kurie vertėjai po Turino mugės naujų knygų neverčia, todėl šiuo metu problema – nedidelis vertėjų skaičius. Tačiau yra ir teigiamų ženklų. Neseniai pasirodė keletas svarbių aukštos kokybės vertimų, nes labiausiai patyrę vertėjai dėjo dar daugiau pastangų, kad vertimų srautas nenutrūktų. Išleista keletas reikšmingų knygų, be to, pamažu randasi naujų leidyklų, kurios imasi leisti mažiau žinomų autorių kūrinis.

VERTIMO KONFERENCIJŲ METAI

DALIA MANKAUSKIENĖ

*Vilniaus universitetas
Filologijos fakultetas
Vertimo studijų katedra
daliamank@gmail.com*

2013-ųjų metų antrasis pusmetis visiems įsimins ilgam – Lietuva pirmą kartą pirmininkavo Europos Sąjungos Tarybai. Vertėjams jis taip pat labai įsimintinas: teko versti daugybėje renginių, susitikimų, posėdžių, sukaupta neįkainojama patirtis. Be to, dar niekada Vilniuje nebuvo tiek vertimo tematikos konferencijų: rugsėjo 25–26 d. vyko tarptautinė konferencija „Vienijanti įvairovė: kalbų reikšmė mobilumui, darbui ir aktyviam pilietiškumui“, rugsėjo 27–28 d. Europos nacionalinių kalbų institutų federacija (EFNIL) Lietuvių kalbos institute sukvieta mokslininkus į tarptautinę konferenciją „Vertimas raštu ir žodžiu Europoje“, lapkričio 14–15 d. vyko Vilniaus verslo kolegijos organizuota tarptautinė konferencija „Novatoriškos informacinės technologijos mokslui, švietimui ir verslui – IIT-2013“, kurios dalis taip pat buvo skirta vertimo studijoms ir informacinių technologijų pažangai vertimo srityje. Konferencijose dalyvavo daugiau kaip 400 dalyvių, perskaityta daugiau kaip 50 pranešimų įvairiais vertimo teorijos, praktikos, studijų, vertėjų rengimo ir pan. klausimais. Akivaizdu, kad susidomėjimas vertimo teorija ir praktika pasiekė neregėtą mastą.

Didžiausia, be to, sulaukusi daugiausia dėmesio ir gausiausio pranešėjų būrio iš visos Europos, buvo 2013 m. rugsėjo 25–26 d. vykusio konferencija „Vienijanti įvairovė: kalbų reikšmė mobilumui, darbui ir aktyviam pilietiškumui“, skirta Europos kalbų dienai pažymėti. Konferenciją kartu su Europos Komisija, Lietuvių kalbos institutu ir Valstybine lietuvių kalbos komisija rengė ir Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Vertimo studijų katedra. Tai buvo vienas iš Lietuvos pirmininkavimo ES Tarybai renginių. Konferencijoje buvo gvildenamos trys pagrindinės temos, viena jų, „Vertimas raštu ir žodžiu aktyviam pilietiškumui“, sutraukė itin didelį būrį vertimo specialistų, profesorių, asociacijų atstovų ir kitų vertimo srityje dirbančių kolegų. Pranešimus skaitė ir diskusijose dalyvavo Europos Komisijos Vertimo raštu generalinio direktorato generalinis direktorius Rytis Martikonis („Daugiakalbystė – išpareigojimas Europos Sąjungos piliečiams“) ir Europos Komisijos Vertimo žodžiu generalinio direktorato generalinis direktorius Marco Benedetti („Kalbų mokymosi, vertimo raštu ir žodžiu reikšmė aktyviam pilietiškumui besiplečiančioje Europos Sąjungoje“), Europos Komisijos Teisingumo generalinio direktorato atstovas Gonçalo Braga da Cruz („Vertimas žodžiu ir raštu baudžiamajame procese“), Europos

Komisijos Vertimo raštu generalinio direktorato Lietuvių kalbos skyriaus vadovas Arūnas Butkevičius, Prahos universiteto Vertimo studijų instituto profesorė Ivana Čeňková, Turku universiteto profesorius Yves Gambier, Orhuso universiteto Verslo komunikacijos katedros profesorė Helle V. Dam, VU Vertimo studijų katedros profesorė Ligija Kaminskienė, Europos vertimo biurų asociacijos prezidentas Mirko Silvestrini ir daug kitų žymiausių srities specialistų. Aktyviai dalyvavo visas Vertimo studijų katedros kolektyvas, iki šiol diskutuojantis konferencijoje iškeltais klausimais.

Pažymėtina ir EFNIL metinė konferencija, kurioje buvo aptarta daug mažosioms kalboms svarbių vertimo problemų, tokių kaip daugiakalbystės principo užtikrinimas ES institucijose, mašininis vertimas, vertimo žodžiu ir raštu kokybės vertinimo problema, vertimas verslo įstaigoms ir t. t.

Trečiojoje tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Novatoriškos informacinės technologijos mokslui, švietimui ir verslui – IIT-2013“ daugiausia dėmesio skirta aktualiausioms vertimo technologijų plėtros problemoms: IT priemonių naudojimui vertimo procesams optimizuoti, tekstynų ištekliams ir galimybėms, audiovizualiniam vertimui, konferencijų vertimo technologijų naujovėms ir kitiems klausimams. Konferencijos pranešėjai ne kartą pabrėžė, kad daugiau dėmesio technologijoms reikia skirti ir studijų programose, kurios dažnai gerokai atsilieka nuo rinkos poreikių. Šioje konferencijoje Vertimo studijų katedros vedėja doc. Nijolė Maskaliūnienė pristatė katedros koordinuojamą projektą „Internetiniai ištekliai konferencijų vertėjams rengti“ (*On-line Resources for Conference Interpreter Training – ORCIT*), kuriame dalyvauja 8 ES šalių vertėjus žodžiu rengiančių katedrų atstovai. Jie kuria naujos kartos internetinius mokymosi išteklius, padedančius studentams savarankiškai rengtis paskaitoms ir vertėjų darbo praktikai.

Šį rudenį įvyko ir lokalesnės reikšmės Lietuvos vertimo biurų asociacijos konferencija, kuri taip pat buvo įdomi ir sutraukė nemažai dalyvių, turėjusių galimybę diskutuoti labiausiai rinką jaudinančiais klausimais. Į konferenciją buvo pakviesti ir vertimo programų siūlančių universitetų atstovai, jie pristatė savo programas ir turėjo puikią progą pasikalbėti su rinkos dalyviais – būsimaisiais absolventų darbdaviais, aptarti vertimo praktikos problemas, jos tikslingumą ir darbdavių lūkesčius.

Visos šios konferencijos – neabejotinas įrodymas, kad ne tik vertimo konkrečiai, bet ir kalbos profesijų apskritai vystymo kryptis – taikomieji dalykai. Vertimo samprata kinta, todėl reikia nuolat keistis vertėjus rengiantiems akademiniais padaliniais, kad absolventai turėtų kuo geresnes galimybes konkuruoti ir laimėti darbo rinkoje.

*****

Visiems įdomi ir labai aktuali buvusio Vertimo studijų katedros dėstytojo, šiuo metu Europos Parlamento Vertimo žodžiu generalinio direktorato (EP INTE) lietuvių kalbos vertėjų žodžiu komandos vadovo Gintaro Morkūno kalba Europos nacionalinių

kalbų institutų federacijos (EFNIL) konferencijoje „Vertimas raštu ir žodžiu Europoje“, kurią pranešėjui maloniai sutikus čia ir pateikiame:

„Ponia direktore, pone pirmininke, gerbiamieji kolegos,

visų pirma norėčiau perduoti EP Vertimo žodžiu generalinio direktorato vadovės p. Olgos Cosmidou sveikinimą ir padėką konferencijos organizatoriams. Kaip šio Generalinio direktorato atstovas, norėčiau tarti keletą žodžių apie daugiakalbystę Europos Parlamente ir į ją pažvelgti per vertimo žodžiu prizmę – šiaip ar taip, oficialiosios valstybių narių kalbos ir EP, ir kitose institucijose turbūt dažniausiai skamba vertėjų lūpose.

Palyginti su kitomis institucijomis, EP išskirtinis bruožas yra būtent jo požiūris į daugiakalbystę. Tai atsispindi ir jo šūkyje: „Europos Parlamentas kalba Jūsų kalba“. EP yra teisiškai įtvirtinęs prievolę užtikrinti kaip įmanoma platesnę daugiakalbystę savo darbe. EP vidaus darbo taisyklių 146 straipsniu kiekvienam Parlamento nariui numatoma teisė (pabrėžiu: ne galimybė, o teisė!) kalbėti viena iš laisvai pasirinktų oficialiųjų kalbų. Manau, kad šios nuostatos kūrėjai visų pirma galvojo apie teisę kalbėti gimtąja kalba ir tai visiškai suprantama: dėstyti mintis ir išreikšti subtiliausius jų atspalvius lengviausia būtent gimtąja kalba. Tai – esminės svarbos nuostata daugiakalbystės požiūriu. Mums, vertėjams žodžiu, šis aspektas taip pat labai svarbus. Mums ne tas pats, kuria kalba šneka kalbėtojas – gimtąja ar užsienio, nes nuo to priklauso ir mūsų darbo kokybė.

Po 2004 metų ES plėtros bangos EP vis dažniau girdime pranešimų prasta anglų kalba. Kodėl parlamentarai renkasi užsienio, o ne gimtąją kalbą?

Priežasčių gana daug. Visų pirma gana didelei parlamentarų daliai (ypač iš Rytų ir Vidurio Europos valstybių) yra tarsi garbės reikalas parodyti, jog moka vieną ar net kelias užsienio kalbas. Dažnai jie ir kalba, ir klausosi diskusijų ne gimtąja kalba. Dauguma jų tvirtai įsitikinę, jog kalbėdami angliškai bus geriau suprasti negu kalbėdami gimtąja kalba. Tai, ko gero, pats klaidingiausias ir daugiausiai žalos daugiakalbystei darantis įsitikinimas. Savaiame kalbėjimas anglų kalba visiškai negarantuoja geresnio supratimo, nes jis bus verčiamas į kitas kalbas. Juk dauguma EP narių kalbėjojo klauso ne angliškai, o gimtosiomis kalbomis (vokiečių, prancūzų, ispanų, italų, lenkų ir t. t.). Kitaip tariant, vertimo išvengti vis tiek nepavyks, o jeigu bus kalbama laužyta anglų kalba, su stipriu akcentu, su gramatikos, sintaksės, leksikos ir kitomis klaidomis, iš anglų kalbos verčiantys vertėjai nebūtinai gerai supras kalbos turinį, veikiau atvirkščiai. Kartais kalbėdami užsienio kalba kalbėtojai net nenujaučia, jog daro klaidų, vien todėl, kad tai – svetima kalba. Kaip tik panašiais atvejais ir pasigirsta tokių kurioziškų „šedevrų“ kaip „*Horrible Members*“ ('Baisieji nariai') vietoje „*Honourable Members*“ ('Gerbiamieji nariai') arba „*Lesbian Treaty*“ ('Lesbiečių sutartis') vietoje „*Lisbon Treaty*“ ('Lisabonos

sutartis'). Taip pat reikia nepamiršti, jog kalbėdamas negimtajai kalba kalbėtojas dažnai pasako tik tai, ką **gali**, o ne tai, ką iš tikrųjų **norėtų** pasakyti, nes nepakankamai moka tą kalbą.

Prieš maždaug dvejus metus mūsų direktorate buvo pristatytas Vokietijoje atliktas įdomus tyrimas. Vyko seminaras ekonomikos tema. Ir pranešėjas, ir klausytojai – ekonomikos specialistai, puikiai išmanantys aptariamą temą. Pranešėjas kalbėjo angliškai. Dalis klausytojų klausėsi pranešimo tiesiogiai, be vertimo, o dalis per vertimą. Po seminaro dalyviai turėjo atsakyti į tyrėjų pateiktus klausimus apie pranešimo turinio niuansus. Paaiškėjo, jog tie klausytojai, kurie klausėsi vertimo, suprato 30 proc. daugiau negu tie, kurie jo klausėsi angliškai. Tai iš tiesų iškalbingas tyrimas, teikiantis mums daug optimizmo.

Reikia pabrėžti, jog kartais nuo vertimo ir nuo daugiakalbystės nusisukama todėl, kad nepasitikima vertėjais, o pastarieji gana dažnai dirba be galo sunkiomis sąlygomis, kai beveik neįmanoma užtikrinti aukštos vertimo kokybės: pvz., per plenarinius posėdžius kalbos gali būti skaitomos nepaprastai greitai. Jos parengiamos iš anksto, apgalvojant kiekvieną žodį, kiekvieną metaforą, kiekvieną kablelį. Dažnai vertėjams tekstas net nenusiunčiamas, o jie per kelias sekundes ar sekundžių dalis turi ir suprasti, ir perteikti visas kalbėtojo skaitomas mintis kita kalba. Jeigu kalbėtoją palygintume su solistu, o vertėjų komandą – su jam akompanuojančiu orkestru, padėtis būtų maždaug tokia: prieš koncertą orkestras ne tik negauna kūrinio natų, jis net nežino, kokio žanro kūrinį solistas atliks – ariją iš operos, džiaz improvizaciją, dainuos sunkųjį roką ar liaudies dainą. Nepaisant to, iš orkestro tikimasi nepriekaištingo grojimo. Mūsų darbas tokiomis sąlygomis tampa tikrai labai sunkus, o kartais ir beveik neįmanomas, nes yra fiziologinės prasmės suvokimo ir apdorojimo ribos.

Viso to pasekmės – laipsniškas daugiakalbystės nykimas, neigiamas poveikis oficialiųjų kalbų statusui. Mažai paplitusios kalbos, tarp jų ir lietuvių, yra labiausiai pažeidžiamos.

Paimkime lietuvių kalbos pavyzdį. Pirmą kartą per visą Lietuvos istoriją mūsų kalba turi tokį aukštą statusą. Lietuvių kalba leidžiami ES teisės aktai, Lietuvos piliečiai gali kreiptis į įvairias ES administracines struktūras lietuviškai, klausytis gimtąja kalba Europos institucijų posėdžių, transliuojamų internetu, ir t. t. Kalbos vartojimas ES institucijose yra be galo svarbus mūsų gimtosios kalbos turtinimui, puoselėjimui ir gyvybiškumo palaikymui. Jeigu ES lygmeniu nacionalinių kalbų (ypač mažai paplitusių kalbų) vartojimas mažės, globalizacijos sąlygomis šios kalbos neišvengiamai praras dabartines pozicijas, savo svarbą teisinėje, techninėje ar net švietimo erdvėje.

KĄ TURĖTUME DARYTI?

Reikėtų daugiau informacijos, daugiau švietimo mūsų klientams. Jie dar ne visuomet ir nepakankamai suvokia, jog vertėjai yra jų natūralūs sąjungininkai. Mūsų, kaip ir jų

pačių, tikslas tas pats – kaip įmanoma aiškiau ir tiksliau perteikti sakomų kalbų turinį ir formą. Kad pasiektume tą tikslą, turime glaudžiau bendradarbiauti su kalbėtojais ir kartu užtikrinti tokias sąlygas, kurios leistų pasiekti aukščiausią vertimo kokybę (kalbėjimo tempas, iš anksto atsiunčiami kalbų tekstai, intonacija, loginiai kirčiai ir t. t.). EFNIL mums yra be galo svarbus partneris šioje didaktinėje ir informacinėje kampanijoje.

Veikdami kartu, tikrai galime daug ką pakeisti.

Dėkoju už dėmesį.

Taip pat labai nuoširdžiai noriu padėkoti visai šioje konferencijoje dirbančiai vertėjų komandai už puikų darbą.“

Gintaras Morkūnas, EP INTE Lietuvių kalbos konferencijų vertėjų grupės vadovas

GAIRĖS ŽURNALO *VERTIMO STUDIJOS* STRAIPSNIŲ AUTORIAMS

- Priimami straipsniai anglų, lietuvių, prancūzų, rusų ir vokiečių kalbomis.
- **Pateikiamo straipsnio apimtis – iki 30 000 ženklų.** Straipsniuose turi būti suformuluotas mokslinių tyrimų tikslas ir metodika, aptarta nagrinėjamos problemos tyrimų būklė, pateikti ir pagrįsti tyrimų rezultatai, padarytos išvados, nurodyta naudota literatūra.
- Po straipsnio pavadinimu nurodomi autoriaus (ar autorių) vardai ir pavardės, įstaiga, kuriai jis (ji) atstovauja, elektroninio pašto adresas(-ai) .
- Straipsnis pradedamas trumpa anotacija (ne daugiau kaip 200 žodžių).
- Po lietuvių kalba parašyto straipsnio pateikiama santrauka (ne daugiau kaip 200 žodžių) anglų, prancūzų ar vokiečių kalba.
- Jeigu straipsnis parašytas anglų kalba, jo pabaigoje pateikiama santrauka (ne daugiau kaip 200 žodžių), kuri bus išversta į lietuvių kalbą.
- Jeigu straipsnis parašytas prancūzų, rusų ar vokiečių kalba, jo pabaigoje pateikiama santrauka (ne daugiau kaip 200 žodžių) anglų ir (arba) lietuvių kalba.
- Prieš santraukos tekstą būtina nurodyti straipsnio pavadinimą ir autoriaus (autorių) vardus ir pavardes.
- Straipsnio tekstas redakcijai pristatomas elektroninėje laikmenoje, surinktas 12 punktų *Times New Roman* šriftu, 1,5 eilutės intervalu. Puslapiai numeruojami dešinėje puslapio pusėje, apačioje. Citatos ne straipsnio kalba rašomos pasviruoju šriftu ir kabutėse. Visos citatos turėtų būti išverstos, vertimo tekstas ir citatos straipsnio kalba rašomos kabutėse. Visi straipsnyje pateikiami pavyzdžiai numeruojami iš eilės. Išnašose rašomos tik pastabos. Visos straipsnio išnašos numeruojamos iš eilės.
- Nuorodos tekste rašomos skliausteliuose nurodant autoriaus pavardę ir cituojamo leidinio metus; prireikus po metų rašomas kablelis ir nurodomas puslapis, iš kurio cituojama, pvz., (Müller 1990, 19–29) arba (Müller 1990, 74; Bartłomiejczyk 2006). Nelatyniška abėcėle (kirilica ir kt.) rašomos pavardės ir pavadinimai transliteruojami. Cituojamos literatūros sąrašas straipsnio pabaigoje parengiamas pagal toliau pateikiamą pavyzdį:

Gaivenis K. 2002. *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*. Vilnius: LKI leidykla.

Müller C. 1990. *Metaphors Dead and Alive, Sleeping and Waking. A Dynamic View*. Chicago/London: University of Chicago Press.

Bartłomiejczyk M. 2006. Strategies of Simultaneous Interpreting and Directionality. *Interpreting* 8 (2), 149–174.

Moser B. 1978. Simultaneous Interpretation: A Hypothetical Model and Its Practical Application. *Language, Interpretation and Communication*, eds. Gerver D., Sinaiko H. W. New York: Plenum Press, 353–368.

Gerver D., Sinaiko H. W., eds. 1978. *Language, Interpretation and Communication*. New York: Plenum Press.

- Straipsnį skaito du recenzentai.

GUIDELINES FOR PUBLICATION IN THE JOURNAL *VERTIMO STUDIJS* ('TRANSLATION STUDIES')

- We accept articles written in English, German, French, Russian, and Lithuanian.
- **Full-length papers (not more than 30,000 characters)** submitted for publication should contain the following: aim/purpose, review of previous research on the subject, research findings/results (evaluated and validated), evidence (documented), conclusions, and references.
- The name(s) of the author(s), affiliation(s), e-mail address(es) should be given below the title of the article.
- The article should begin with an abstract of the article (up to 200 words).
- A paper written in Lithuanian should be followed by a summary (up to 200 words) in English, French or German.
- A paper written in English should be followed by a summary (up to 200 words) which will be translated into Lithuanian.
- A paper written in German, French or Russian should be followed by a summary (up to 200 words) in English and/or Lithuanian.
- The text of the summary should be preceded by the name(s) of the author(s) and the title of the paper.
- The text of the article should be 1.5 lines-spaced, font size 12 points (Times New Roman), pages are to be numbered on the right-hand side at the bottom of the page. Quoted forms of other than the language of the article should be set in italics and in quotation marks. All the quotations should be translated into the language of the article, the translated text and quotations in the language of the article should be written in quotation marks. All examples should be numbered throughout the paper. Footnotes are for notes only and should be numbered consecutively throughout the text.
- References in the body of the text should be given in parentheses, with the last name of the author followed by the year of publication and, where relevant, page(s) cited, e.g.: (Müller 1990, 19–29) or (Müller 1990, 74; Bartłomiejczyk 2006). Names and titles written in non-Roman alphabets should be transliterated into Roman script. A list of references at the end of the text should follow the model below, e.g.:

Gaivenis K. 2002. *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*. Vilnius: LKI leidykla.

Müller C. 1990. *Metaphors Dead and Alive, Sleeping and Waking. A Dynamic View*. Chicago/London: University of Chicago Press.

Bartłomiejczyk M. 2006. Strategies of Simultaneous Interpreting and Directionality. *Interpreting* 8 (2), 149–174.

Moser B. 1978. Simultaneous Interpretation: A Hypothetical Model and Its Practical Application. *Language, Interpretation and Communication*, eds. Gerver D., Sinaiko H. W. New York: Plenum Press, 353–368.

Gerver D., Sinaiko H. W., eds. 1978. *Language, Interpretation and Communication*. New York: Plenum Press.

- The articles will be reviewed by two reviewers.

VERTIMO STUDIJOS

Mokslo darbai

6

Tiražas 110 egz.

Už straipsnių turinį atsako autoriai

Maketavo Ilona Daugėlaitė
Spausdino UAB „Lodvila“
www.lodvila.lt

